

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

SÍK SÁNDOR

HOLENDA BARNABÁS

RÓNAY GYÖRGY

IGNÁCZ RÓZSA

MIHELICS VID

SOMOGYI ANTAL

FÜZESSÉRY KATALIN

HALÁSZ ALEXANDRA

írásai

1951 MÁJUS

TARTALOM

	Oldal
Sík Sándor: Három ének az evangéliumból (1. A Boldogságos Szűz Mária éneke; 2. Zakariás éneke; 3. Simeon éneke)	225
Holenda Barnabás: Az atom titkai felé	227
Rónay György: Aki érettünk vérrel verejtékezett, Akit érettünk megostoroztak (Versek)	238
Ignác Rózsa: A három zarándok legendája (Guy de Pourtalès novellája nyomán), (Elbeszélés)	241
Kérdések és távlatok (Mihelics Vid folyóíratszemléje)	254

SZEMLE

Somogyi Antal: A missziók művészete	262
Füzesséry Katalin: Hősi humanizmus (Morus Szent Tamás élete)	266
Halász Alexandra: A gyermek és a bűn	270
Sz. M.: Az állatlélektanról	274
F. K.: A mai olasz regény helyzete	277
D. L.: Egy bolgár regény	279

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid és Rónay György.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: egy évre 44 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

HÁROM ÉNEK AZ EVANGÉLIUMBÓL

1. A BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIA ÉNEKE

(Magnificat. Luk. 1, 46—55.)

Magasztalja

 én lelkem az Urat,

És szívem ujjong

 megszabadító Istenemben,

Mert észrevette alacsony sorát szolgálóleányának:

 imhol mostantól engemet boldognak hirdet minden nemzedék,

Mert nagy dolgokat cselekedett énvelem a Hatalmas

 és szent az ő neve;

S irgalmasságát nemzedékről nemzedékre

 megérzik mind, kik félik őt.

Hatalmas dolgot cselekedett karja

 széjjelszórta kiknek kevély volt szívük indulatja.

Hatalmasokat ledöntött a trónról

 és alázatosakat felmagasztalt.

Éhezőket bőven lakatott jóval,

 s gazdagokat éhesen bocsátott el.

Izrael szolgájának kezébe vette dolgát,

 megemlékezett irgalmasságáról

— Mint atyáinknak megmondotta volt —

 Ábrahámhoz s magvához mindörökké.

2. ZAKARIÁS ÉNEKE

(Benedictus. Luk. 1, 68—79.)

Aldott az Úr, Izrael Istene,

 mert fölkereste s megváltotta népét,

És szabadító szarvat támasztott minékünk,

 Ő szolgájának, Dávidnak házában,

Miképen megmondotta ősidőktől

 Ő szent prófétáinak ajakával:

Hogy megszabadít ellenségeinktől

 és kezeiből minden gyűlölőnknek,

Hogy állja atyáinknak ígért irgalmasságát

 és megemlékszik szent szövetségéről:

Az esküről, amelyet esküdött atyánknak, Ábrahámnak,
 hogy megadja minékünk;
Hogy félelemtől menten és szabadon elleneink kezétől
 szolgálhassunk néki,
Szentségben és igazságban előtte
 minden napjain életünknek.

Te pedig, gyermek, a Fölségesnek prófétája lész,
 mert színe előtt fogsz járni az Úrnak, hogy előkészítsd útjait
S népének megmutasd a szabadulás módját
 bocsánatára bűneiknek,
Istenünk mélységes irgalmasságából,
 amellyel elő hozzánk a Magasból Kelő,
Hogy fényt hozzon azoknak, kik sötétségben ülnek és halálos homályban
 s lábunkat igazítsa a békesség útjára.

3. SIMEON ÉNEKE

(Nunc dimittis. Luk. 2, 29—32.)

Most Uram, szolgál elbocsáthatod
 te ígéd szerint békességben,
Mivelhogy immár látták szemeim
 te üdvösséged,
Amelyet készítettél
 minden népeknek orcája előtt,
A fényt, világosságul nemzeteknek
 s dicsőségéül népednek, Izraelnek.

Sík Sándor

AZ ATOM TITKAI FELÉ

A természettudományok csodálatos előretörését, amely az utolsó évszázadoknak egyre sajátosabb jelleget adott, kétféle módon szemlélhetjük. Csak önmagában, tudományos értékét tekintve, vagy pedig az élő emberrel való viszonyában. Mindinkább nyilvánvalóvá lesz, hogy a természettudomány jelentőségéről csak akkor kaphatunk helyes képet, ha beállítjuk az emberi élet nagy távlataiba, s figyelemmel vagyunk arra, hogy hogyan alakítja az emberiség történelmét.

Amikor a természettudomány először kezdte megérlelni hatalmas gyakorlati gyümölcseit, amikor a technika századai kezdtek megvalósulni, sokan éppen erről feledkeztek meg. Ezért lett a munkások szemében, de minden elfogulatlanul gondolkozó ember szemében is az első időkben a technika áldás helyett átokká, az ember életét megszépítő hatalom helyett romboló erővé. Ez a sötét örökség azóta is nyomon követi a technika fejlődését, s ha a legmodernebb fejzet, az atomtechnika jelentőségét akarjuk felmérni, akkor is ennek a gondolatnak kell szolgáltatnia az egyik vezető szempontot. A legnagyobb érték a halhatatlan lélekkel bíró, értelmes, öntudatos ember, s a helyes fejlődés csak az lehet, amelyik ennek szolgálatába állítja az egész természet minden csodálatos erőforrásával együtt.

Soddy, a kiváló atomfizikus 1908-ban a rádiumról írt könyvében foglalkozik azzal a kérdéssel, mi történnék, ha az anyagok átalakítása során az atom belsejében rejtőzködő energiákat egyszer kitudnók szabadítani. Azután így folytatja: „A természettudomány úgy állítja elénk a multak történetét, mint az ember folytonos emelkedését egészen hatalmának mai szintjéig. Fajunk e folytonos fölfelé való haladásának bizonyítékaival szemben mind érthetlenebbé vált a hagyomány, mely szerint az ember valamely magasabbrendű állapotból hullott alá bűnbeesés által. A mi új nézőpontunkból a két felfogás nincs is olyan igaz ellentétben egymással, mint eddig látszott. Olyan emberfajnak, amely az anyag átalakítását megoldotta, (s így a hatalmas belső energiákat kiszabadította) nem igen lehetett szüksége reá, hogy arca ve-rejtékével szerezze meg kenyerét. Ha szabad abból az eredményből következtetnünk, amelyet a mi mérnökeink a rendelkezésükre álló, aránylag csekély energiával el tudtak érni, akkor az emberfaj a vadont is át tudta változtatni, meg tudta olvasztani a sarkok jegét, s az egész földet mosolygó paradicsommá tudta alakítani. Talán a világűrnek kívülünk eső részeit is ki tudta kutatni, és épp úgy átvándorolt más világokba, mint ahogy számszeletti testvéreink most gazdagabb földrészekre költöznek át.”

A paradicsomi állapotot természetesen csak az emberi fantázia azonosíthatja az atomenergia feletti uralommal, de kétségtelen, hogy a földi paradicsomból soqat meg lehet valósítani, ha az emberiség, elkerülve az újabb bűnbeesést, nem a gyűlölet fegyvereit kovácsolja az

atomenergiából, hanem a békés építő munka hasznos eszközeit. Ehhez azonban az egész emberiség harmonikus együttműködése szükséges. Ezt igazolja az atomtudomány eddigi fejlődése is.

Az atomkutatás eddigi ragyogó teljesítményeinek áttekintése világosan mutatja: az eredmény csak úgy születhetett meg, hogy minden nép összefogott a nagy munkában. Amíg a nemzetek politikai és gazdasági vetélkedésükben minduntalan szembekerültek egymással, addig — legalább a második világháborúig — a sokféle nép tudósai csodálatos együttműködésben hordták téglát téglá mellé az atomtudomány impozáns épületének felépítéséhez. Hiába kérdeznők, hogy melyik nemzetnek köszönhetjük az atomátalakítás felfedezését és az atomenergia kiszabandítását. A helyes válasz csak az lehet, hogy elszigetelve egy nemzet tudósai sem értek volna még célhoz, s szükséges volt, hogy kutatásaik kiegészítsék egymást. Az angolok (I. I. Thomson, Aston, Wilson, Rutherford, Dirc), a németek (Planck, Einstein, Heisenberg, Hahn), franciák (Becquerel, a Curie házaspár, Joliot-Curie és felesége, Broglie), olaszok (Fermi) munkájukban az orosz Mendelejev periódusos rendszerére építettek, s egymást kölcsönösen támogatták. Nemcsak a nagy népek, hanem a kisebbek is: a dánok (Bohr), osztrákok (Schrödinger), magyarok (Neumann, Szilárd, Gombás), nemcsak a nyugati nemzetek, hanem a keletiek is: hinduk (Bose, Raman), japánok (Jukawa) stb. kivettkék részüket az atomfizika csodálatos teljesítményeinek létrehozásában. Sok-sok tudós dolgozott szinte fej-fej mellett, és sokszor szinte csak a véletlenen múlt, hogy ki lett az első felfedező. Így 1932 augusztusában Anderson, aki svéd szülőktől 1905-ben New Yorkban született, gondos kísérletei után a ködkamrában egy új elemi részecskét fedezett fel, a pozitront, az elektronok pozitív töltésű párját; még ugyanabban a hónapban ugyanazt az elemi részecskét megfigyelte Blackett Angliában a Cavendish laboratóriumban, Skobelzyn, a kiváló szovjet fizikus — aki 1927-ben a világon először fényképezte le ködkamrában kozmikus sugárpályákat — Leningrádban, és a zseniális francia tudós házaspár, Irene Curie és férje Joliot-Curie a párisi egyetem Rádium-Intézetében. A tudósok nemzetközi taborának nagy összefogása teremtetett meg mindig a nagy eredményeket, s az atomenergia békés felhasználása az emberiség javára szintén csak akkor valósul meg, ha ez a szinte testvéries összefogás továbbra is megmarad.

Ha az atomtitkok feltárásának eddigi útvonalát követjük azt is megállapíthatjuk, hogy az eredmény eléréséhez mind hatalmasabb eszközökre lett szükség. Már évszázadok óta iparkodott az ember az anyag belső titkaiba betekinteni, s kereste azt a csodaszert, amely varázslatos módon egyik anyagot a másikba alakítja. Nemtelen anyagból nemes fémek, aranyat csinálni, ez volt az alhémisták örök vágyálma. Miért nem sikerült? Gondoljuk el, hogy valakinek kezébe adnak egy keményhájú diót, s hozzá egy szalmaszálat, hogy ennek ütögetésével törje fel a diót. Az eredmény csak kudarc lehet. A középkortól kezdve a kémiai és fizikai erők minden fajtáját végigpróbálták az atomok, illetőleg atommagok belsejében lejátszódó jelenségek módosítására, de ezek csak

szalmaszál-verdesések voltak az atomok belsejében működő szörnyű erőkhöz képest, s így eredményt nem adhattak.

Az atomok belső berendezésébe való beavatkozás csak oly lövedékekkel sikerülhetett, amelyekben a parányi atommagvak több ezer km-es másodpercenkénti sebességgel repültek. Ilyeneket szolgáltattak a rádióaktív testek atomjai, amelyek maguktól szétrobbannak, s hatalmas sebességű részecskéket dobnak ki magukból, az α és β sugarakat. Van rádióaktív test, amely olyan a részecskét — pozitív töltésű hélium atommagot — vet ki magából, amelynek sebessége eléri a 20.000 km-t másodpercenként. Ezeket használta 1919-ben Rutherford klasszikus kísérleteiben. amikor első ízben alakította át a nitrogén atomot hidrogénná és oxigénné, s ezzel beláthatatlan fejlődés útját nyitotta meg. Ha elektromos úton akarunk kis részecskéket ily gyors mozgásba hozni, 8 millió voltos feszültség szükséges. Ilyen nagy feszültség előállítása Rutherford kísérletei idején még megoldhatatlan feladat volt, de azóta a technika már ezen a téren is túlszárnyalta a természetet erősít.

A megindulást főleg Lawrance ciklotronja adta meg. Ebben az elmés berendezésben ugyanaz az elektromos feszültség gyorsítja újra meg újra a hatalmas mágnes sarkai közt körbe hajszolt elektromos részecskéket, s így oly nagy sebességet ad nekik, amelyet csak több millió voltos feszültséggel lehetne előidézni. Hiszen, ha pl. 1000 voltos feszültség egymásután ezerszer taszítja meg a repülő részecskét, ugyan az az eredmény, mintha 1000×1000 , vagyis 1 millió volt gyorsította volna.

Lawrance 1930 januárjában építette első kis készülékét, amelyben a mágnes sarkai közt levő légüres kamra, hol az elektromos részecske körbe száguldott, mindössze 10 cm átmérőjű volt. Ez még csak 80.000 voltos protonokat — hidrogén atommagvakat — szolgáltatót. A hatás növelésére állandóan növelni kellett a méreteket. 1932 februárban Lawrance egy ezer dolláros készüléket állított össze, amelynek 30 cm átmérőjű légüres kamrája már 1 milliónál nagyobb sebességű protonokat adott. Ezzel robbantotta szét a lithium atomot, és így az első atomrobbolást végezte. Újabb fejlődést jelentett, amikor a Szövetségi Távíró Társulattól megkapta azt a hatalmas 75 tonnás mágnespatkót, amely még az első világháború alatt a kínai kormány számára készült rádióállomás céljára, de sohase jutott el Kinába. Ezzel a hatalmas mágnessel már 70 cm átmérőjű ciklotron készült, amely 5 millió voltos proton sugarakat termelt. 1940-ben már 35 ciklotron dolgozott szerre a világban és további 20 volt előkészületben. Ugyanebben az évben Lawrance megkapta a Nobel-díjat és amikor 1942-ben a Szovjet Tudományos Akadémia megválasztotta első külföldi tagjait, Lawrance is közöttük volt. Már előzőleg 1939-ben elkészült a másfélméteres ciklotron 220 tonnás mágnesével, amely 16 millió voltos denteront — nehéz hidrogén atommagot — lövel ki a kamra ablakából 40.000 km másodpercenkénti sebességgel. 1942-ben azután több millió dolláros költséggel elkészült Kaliforniában, Berkeleyben az új óriáskészülék, amelynek négy és fél méter átmérőjű mágneses már 4.000 tonnás, s 380 millió voltos

α részecskéket termel. 1948 áprilisban Lilienthal bejelentette, hogy az év őszén a kaliforniai egyetemen az eddiginél kereken húszszor nagyobb ciklotront kezdenek építeni, amely már 10.000 millió voltnak megfelelő sebességű részecskéket tud előállítani. Nincs még adatunk, hogy ez már működésben lenne.

A ciklotronnak hamarosan versenytársai akadtak más hasonlóan óriási készülékekben, amelyek más elv alapján működnek. Már 1943 nyarán működött pl. Amerikában a 100 millió voltos betatron de ezt csak a háború után hozták nyilvánosságra. Ebben 130 tonnás mágnes sarkai közt van a köralakra hajlított cső, amelyben az elektronok a változó mágneses erő hatására körbe szaladnak majdnem a fény sebességével, kereken 300.000 km-rel másodpercenként. Az elektronok izzó katódból indulnak ki — mint a rádió-csővekben — minden körülfutásuk 400 voltnak megfelelő energiát kapnak a mágneستől, 250.000 körülfutás után tehát 100 millió voltos lesz a sebességük. Ehhez mindössze a másodperc 240-ed része kell, s akkor egy segédáramlökés kiteszítja az elektronokat a körpályáról, neki egy antikatódnak, ahol csodálatos hatású Röntgensugarat termelnek. Még 30 cm vastag acéllemez is át tud ez világitani, és éles Röntgen-képet ad esetleges belső hibáiról. Ha ez a sugár egy közönséges ezüst pénzdarabra esik, az utána radioaktívva lesz, s felhasználható besugárzásra.

Másfajta készülék a *synchrotron*, amely szintén nagy sebességű elektronokkal röntgensugarakat termel. Az orosz V. Vexler és az amerikai Mc Millan fedezték fel egyidejűleg egymástól függetlenül. Már 300 millió voltos sugarakat állítottak elő vele.

1950 májusában közölték, hogy a kaliforniai egyetem 6000 millió voltos betatron épít, 10.000 tonnás, több mint 30 m átmérőjű hatalmas mágnessel. Négy év alatt készül el, s 240.000 km másodpercenkénti sebességű protonokat termel majd. Jelenleg csak a modellje készült el, amely 6 millió voltos protonokat szolgáltat.

Egész más úton haladt Kapitza szovjet fizikus. A huszas években, amikor a háború pusztításai után otthon még nem volt még annyira a tudományos kutatás minden előfeltétele, Cambridgebe ment Rutherford-hoz, gondolatával, hogy hatalmas mágneses erővel kellene legyőzni az atom belsejének mágneses terét — amelyet ő 7 millió gaussra becsült — s így lehetne előidézni az atom átalakulását. Cambridgeben külön laboratóriumot rendeztek be számára, s ott valósította meg a világ leghatalmasabb mágneses erőterét, több százezer gauss-t. (A Föld mágneses erőtere csak fél gauss.) Nagyon kis időre hatalmas, 20.000 amperes áramot küldött át hatalmas tekercseken. A fellépő szörnyű esők kisebb földrengéshez hasonló rázkódtatást okoztak, de ez nem akadályozta meg, hogy finom műszerek adatai előzőleg már képet ne adjanak a jelentkező hatásokról. Eddington, aki vele együtt működött a Cambridgei egyetemen, tréfásan azt mondta, nem biztos benne, hogy Kapitza kísérletei megoldják-e a nagyarányú atomátalakítást, de ha egyszer meghallja, hogy a döntő kísérletekre kerül a sor óvatosan elkerüli

az épületnek azt a szárnyát, mert nem akarja az atomrombolás hatását a maga bőrén kipróbálni.

1935-ben Kapitza visszatért a Szovjetunióba, ahol a Leningrádi Tudományos Akadémia Fizikai Kutató Intézetének igazgatója lett. Hatalmas, új laboratóriumot építettek számára 40 tonnás óriási mágnessel, s itt folytatja kutatásait. Az abszolút nulla fokú hőmérséklethez közel jobban megnyilvánulnak az anyag sajátos, a közönségestől eltérő tulajdonságai, ezért folyékony heliummal végzett nagyon érdekes kísérleteket, amelyeket még a nagy honvédő háború alatt sem szakított meg. Könnyen lehet, hogy kísérletei nyomán meglepő új eredmények mutatkoznak.

Rendelkezésünkre állanak a tudósok által gyártott csodálatos eszközök, felhasználhatjuk a természetes rádióaktív testekből kirepülő szörnyű sebességű részecskéket, de hogyan csinálhatunk ezekkel egyik anyagból másikat, pl. aranyból higanyt? Minden test atommagját úgy gondolhatjuk el, mint kis kerek dombot, közepén krátterszerű mélyedéssel. Ebben kis golyócskák vannak, a protonok (pozitív töltéssel) és a neutronok (töltés nélkül). Ezeknek a száma szabja meg, hogy milyen anyaggal van dolgunk. Ha 13 proton és 14 neutron van a magban, alumínium atomunk van, ha 26 proton és 30 neutron gyűlt össze, vas atom keletkezett. A lényegesebb mindig a protonok száma, ezt kell megváltoztatnunk, ha egyik anyagból másikat akarunk csinálni. Protonokat kell tehát az atommagba juttatnunk, vagy neutronokat kell onnan eltávolítanunk, ha anyagátalakítást tervezünk. Mondottuk, hogy kis kerek dombnak gondolhatjuk el az atommagot. Hogy ebbe kívülről a proton golyócskát bejuttathassuk, annak olyan gyorsan kell száguldoznia, hogy a domb oldalán felszaladhasson, s így a kráterbe bejusson. Valóságban persze nincsen ott domboldal, az csak szemlélteti számunkra azokat az erőket, amelyek akadályozzák, hogy a külső részecske az atommagba jusson. Minál több már az atommagban a proton — minél súlyosabb az atom — annál nagyobbak ezek a visszataszító erők, annál nehezebben jutnak be a külső részecskék az atommagba.

Említettük, hogy némely rádióaktív anyagból 20.000 km-es sebességgel repül ki az a részecske. Azt gondolnók, hogy ez már könnyen befurakodik bármelyik atommagba, tehát könnyű vele atomátalakítást végezni. Azonban először is a célbavett atommagok nagyon kicsinyek, kb. a milliméter billiomod része az átmérőjük, így ritkán szalad valamelyiknek neki az a részecske. Emellett nagy a visszataszító erő, így csak nagyon ritkán juthat be egy külső golyócska. Nehezebb atomoknál csak talán minden ezerbilliomodik α részecske tud behatolni valamelyik atommagba. Könnyebb atomoknál kedvezőbb a helyzet, de itt is minden millió atom közül talán csak egy jut a bombázott atom belsejébe. Ezért az átalakított anyag mennyisége csak elenyésző kicsiny lesz. Valamivel jobb az eredmény a hatalmas ciklotronoknál, mert ezekkel oly sok elektromos részecskét lehet igen gyors mozgásba hozni, amennyi részecskét csak 200—300 kg rádium tudna kisugározni. Ennyi pedig az

egész világon sincs, hiszen nagyon gazdag az a laboratórium, amelyiknek 1 gr rádiumkészlete van. De azért a ciklotron által hetek munkájával átalakítható anyag is csak kis része a gr-nak, ezért ügylőszott, hogy az atom átalakításának sohasem lehet gyakorlati jelentősége, hanem megmarad a laboratóriumok érdekes kísérletének.

Előnyösebbre változott azonban a helyzet, amikor Chadwich 1932-ben felfedezte a neutron, s ezt kezdték felhasználni atomátalakítások előidézésére. A neutronnak nincs elektromos töltése, azért az atommag visszataszító ereje nem hat rá, nem kell neki az atom domb oldalára felmásznia, hanem egyszerűen besétálhat az atommag belsejébe. Igaz, hogy a neutronok számának változása nem csinál egyik anyagból másikat — pl. szénből nitrogént — ehhez a protonok számának megváltozása kell, de a neutron bejutása olyan felfordulást okozhat az atommag belső egyensúlyában, hogy protonok lépnek ki belőle, s így megtörténik az atomátalakulás.

De honnan vesszük a szükséges neutronokat? Szabad neutronok nincsenek a természetben, éppen amiatt, mert olyan könnyen beléphetnek az atommagba. Ha valahol volnának, rögtön be is épülnének a közeli atomokba. Ezért nekünk kell az atomátalakításhoz szükséges neutronokat termelnünk. Chadwick állapította meg 1932-ben, hogy ha α részecske repül neki a berillium atommagjának, abból neutron szabadul ki. Hasonlóan neutronokat kapunk, ha pl. ciklotronnal gyorsított proton vagy deutron részecske hatol be a lithium atommagjába. Az így kiszabadított neutronokat különösen az olasz Fermi használta fel atomátalakítások megvalósítására. Itt azonban megint a régi nehézséggel találjuk magunkat szemben. Gyors részecskékkal csak kis mennyiségű anyagból tudjuk a neutronokat kiszabadítani, tehát az ezekkel előállítható atomátalakítások is csak laboratóriumi méretűek lesznek. A gyakorlatilag is hasznosítható megoldást egy új felfedezés adta meg.

1938-ban Hahn munkatársaival megállapította, hogy ha az uránium fém atommagjába neutron repül, az uránium atom kettéhasad, s közben neutronok is szabadulnak ki belőle. Tehát a végén több szabad neutron lesz, mint amennyivel a kísérletet elkezdtük. Ezek újabb uránium atomokat hasíthatnak s így újabb neutronokhoz juttatnak bennünket, s a hatás lavinászerűen nő. Csak meg kell indítanunk a folyamatot, a többi már elvégzi ez a láncreakció. Az volt csak a kérdés, hogy mindenféle uránium atommal megtörténik-e ez a jelenség vagy csak különleges fajtájúval? Mindjárt nyilvánvaló volt, hogy ha a természetben előforduló valamennyi uránium atom így viselkednék, akkor régen nem lenne uránium a földön. Egy-két kóbor neutron ugyanis a kozmikus sugárban mindig akad, ezek megindítanak a folyamatot, s a hatás nem szűnne meg, amíg csak minden uránium atom ketté nem hasadt.

Megállapították, hogy a természetben előforduló uránium kétféle uránium keveréke. Az egyiknek magjában 235 részecske van — 92 proton és 143 neutron —, a másikban 238 — 92 proton és 146 neutron. Az első fajta a ritkább, átlag csak minden 139-edik uránium atom ilyen. És egyúttal ez a használható amelyik lassú neutron hatására ketté-

hasad. Hogy a természetben található uránium atomjai már régen nem hasadtak ketté, annak éppen az az oka, hogy a hatásos ^{235}U uránium mintegy fel van hígítva a ^{238}U -as urániummal. Olyanformán van, ahogyan a puskapor sem robbanna, ha százszor annyi homokkal kevernék össze. A ^{238}U -as urániumnak azonban fontosabb szerepe is van. Amint ugyanis a faszizmus elől Amerikába menekülő Fermi ott — magyar munkatársával, Szilárddal együtt dolgozva — megállapította, a ^{238}U -as uránium is résztvesz a folyamatban. A ^{235}U -ös urániumból kiszabaduló neutronok részben arra használnak el, hogy berepülve a ^{238}U -as uránium atommagjába, azt új anyaggá, neptuniummá alakítsák. Ez azután magától megint új anyaggá, plutoniummá változik, amely már éppen olyan könnyen hasad, mint a ^{235}U -ös uránium, tehát azt pótolhatja.

Azt is kiderítették, hogy a neutronok sokkal könnyebben szét hasítják az atomot, ha lassúak. Ezért az uránium magjából kilépő neutronok elébe grafitot tesznek, hogy annak szén atomjaiba való többszöri ütközéssel a neutronok lelassújanak. Az egész berendezést atommaglyának nevezik. Ez kb. 4–5 m széles és magas grafit kocka, amely azonban nem tömör, hanem közben üregek vannak benne, amelyeket uránium hasábokkal töltenek ki. Ezek összes súlya 2–3 tonna. Kőbor neutronok megindítják a folyamatot, a ^{235}U -ös uránium láncreakciója megkezdődik, s a kiszabaduló neutronok részben arra használnak el, hogy a ^{238}U -as urániumból plutoniumot termeljenek. Ezt időnként az atommaglyából el lehet távolítani.

A ^{235}U -ös urániumon és plutoniumon kívül még egy hatásos anyag van a ^{233}U -as uránium, amely a tórium fémből nyerhető a másik két hatásos anyag segítségével. A ^{233}U -as uránium felhasználása azonban még csak kísérleti stádiumban van.

Az atomhasadás folyamatának az adott különösen nagy jelentőséget, hogy az uránium vagy plutonium atomok széthasadásakor óriási energiák szabadulnak ki. Már a legelső kísérletek azt mutatták, hogy az uránium atom kettéhasadásakor a részek olyan hatalmas energiával repülnek szét, amelyet az elektronnak csak 200 millió voltos feszültség tudna adni. Így a számítás szerint 1 kg urániumból annyi meleg fejlődik, mint amennyit 3 millió kg szén elégése ad. Ha hirtelen szabadul ki ez a hatalmas energia, persze szörnyű robbanó erőt is tud kifejteni. Az 1 kg-os atombomba pusztító hatása akkora, mint 200.000 mázsa régifajta bombáé. Éppen ez a pusztító erő keltette fel a hadviselő államok érdeklődését a második világháborúban, ezért áldoztak milliárdokat, különösen Amerikában, hogy a hatásos anyagokat — a ^{235}U -ös urániumot és a plutoniumot — tisztán elő állítsák, s belőlük atombombákat készítsenek. Két ilyen bombát a Japán elleni háborúban — az emberi civilizáció nem túlságos dicsőségére — az amerikaiak fel is használtak. Mi azonban a kérdésnek nem ezzel az elsomorító oldalával akarunk itt foglalkozni, hanem az atomtitkok feltárásának tudományos és gyakorlati jelentőségével.

Az atom belsejéből kiszabaduló szörnyű energia csak jobban alá húzza annak a ténynek a jelentőségét, hogy itt egy új világ tárult fel

az emberiség előtt. Hellmann, a kiváló szovjet kvantumkémikus azt mondja: „Már az atomok pusztá létezése olyan új erők bevezetését kívánja, amelyeket a régi fizika értelmezni sem tud.” Új fizika kezdődött, új fogalmakkal, amelyeknek jelentőségéről még mindig folynak a viták, de annyi bizonyos, hogy a régi, úgynevezett klasszikus fizikával nem elégedhetünk meg. Nem könnyű ennek az új felfogásnak a mélyére hatolni, csak néhány érdekes és jellemző szempontra mutathatunk rá.

A rádium-atomok szétrobbanásának tanulmányozása megmutatta, hogy itt nem merev törvények érvényesülnek. Ha két teljesen egyforma rádium-atom van előttünk, lehet, hogy az egyik a következő pillanatban robban szét, a másik meg 100.000 év múlva. Olyanformán, mint amikor két egykorú, teljesen egyforma egészségi állapotú ember áll előttünk, s közülük az egyik 40 év múlva hal meg, a másik meg a következő másodpercben, — mert fejére esett egy tégl. Itt az összehasonlításban a hangsúly nem a külső okozón (a téglán) van, hisz a rádium atomoknál ilyenről nincsen szó, hanem a véletlen szerepén. A rádium-atom jövő sorsát jelen állapota nem határozza meg mereven, hanem csak a jövőndő állapotok kisebb-nagyobb valószínűségéről beszélhetünk. És ugyanez érvényes az atomvilág többi jelenségéről is.

Mondottuk az előzőekben, hogy a kívülről érkező részecske milyen nehezen tud az atomdombocska kráterébe behatolni. Elegendő nagy sebesség szükséges, hogy a domb oldalán fel tudjon gurulni és a kráterbe eshessék. Ha a régi fizika szerint gondoljuk el a dolgokat, így kell beszélnünk: ha az érkező golyócska sebessége kisebb annál, ami szükséges ahhoz, hogy egészen a domb tetejéig lendüljön, akkor a golyócska semmiképen sem juthat a kráterbe, ha pedig nagyobb ennél, biztosan belejut. Ezzel szemben az új felfogás azt tanítja — s a tapasztalat is ezt igazolja — hogy ha kisebb is a sebesség, a golyónak mégis van bizonyos esélye, hogy a kráterbe jut. Mintegy alagútát keres a domb falán keresztül, és azon át furakodik a kráterbe. Ezért szokták ezt alagut effektusnak mondani. Ez persze csak kép, a lényeg a valószínűség nagy szerepe. Egy-egy golyóról előre nem tudjuk megmondani, bejut-e vagy sem, de egy millió részecskénél már ki lehet számítani, hogy valószínűleg hányan sikertül a kráterbe jutnia.

Érdeemes ezzel a felfogással kapcsolatban visszaemlékeznünk arra, hogy a múlt század mechanikai materializmusa azon az alapon tagadta a csoda lehetőségét, hogy az beavatkozást jelentene a természet törvényeinek érvényesülésébe. Már pedig — mondták — a természet törvényei nem olyanok, mint a nyelvtani törvények, amelyek alól vannak kivételek, nem is olyanok, mint az állami törvények, amelyekkel szemben akaratumk dönt, hogy megtartsuk-e vagy se, hanem a természet törvényeinek mindig merev szabályossággal kell érvényesülniök. A csoda pedig épp azt veszi tagadásba, hogy a természet erői mindig egyformán működnének, s épp ezért látszik a természettudós számára elfogadhatatlannak. A legújabb felfogás szerint azonban a természet működésében hiányzik ez a szoros megkötöttség, csak valószínűség és nem merev előre meghatározottság van: épp ezért a természettudomány eredményei semmi alapot sem adnak arra, hogy a csoda lehetőségét tagadjuk.

A természet jelenségeiben szerepet kap a valószínűség, a véletlen. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nincs is a természetben törvényszerűség, hanem a vak sors szeszélye irányítja a jelenségeket. A véletlen és a törvényszerűség dialektikus ellentéte már régóta foglalkoztatja a természettudósokat. Gondoljuk el pl., hogy egy papírlapra 4 cm távolságban párhuzamos vonalakat húzunk és egy 2 cm hosszú tűt 20–30 cm magasságból találmra ráejtünk. Csak a véletlen dönti el, hogy úgy esik-e a tű, hogy egy vonalat átmetsz vagy nem. Ha azonban sokszor megismételjük ezt a kísérletet, s megolvassuk azoknak az eseteknek számát, amikor a tű nem metsz vonalat, s azokét, amikor metsz, e kétféle szám hányadosa annál jobban közeledik a közismert π (3.14) számhoz, minél több a dobások száma. Ezt a valószínűségszámítás alapján előre ki lehet okoskodni, s a végzett kísérletek ezt tényleg igazolják is. Fox 1864-ben 1.100 dobásból hányadosul 3.1419-et kapott. Miképpen magyarázhatjuk a véletlen és a törvényszerűség e kettősségét? Bawink, az ismert természetfilozófus, aki nagy munkájában részletesen foglalkozik az ehhez hasonló problémákkal, azt mondja, hogy itt megoldatlan kérdéssel állunk szemben: eddig nem sikerült rá magyarázatot találni. A matematikai valószínűségszámítás alapelveit sem sikerült eddig véglegesen tisztázni. Bizonyos tény, hogy a természet törvények az atomok világában valószínűségi törvényeknek bizonyultak, de azért mégis csak van törvényszerűség a jelenségek lefolyásában, sőt sokszor meglepő célszerűséget veszünk észre a nagy összefüggések megtalálása után. Lehet-e szeszélyesebb valami; mint a villámlások jelentkezése? Ma már sikerült megállapítani, hogy a Föld egész felületén évente kereken 2 milliárd villám keletkezik. Ezek látszólagos szeszélyességükkel nemcsak a Föld elektromos háztartását tartják egyensúlyban, de még ennél is fontosabb, hogy hatással vannak évente 100 millió tonna nitrogén-vegyületet termelnek a levegőből, amelyet az esőcseppek lehoznak a földre. Ez a nitrogén-mennyiség jóval több, mint amennyit a világ összes műtrágyagyárai adnak. Itt a véletlen, a látszólagos szeszélyesség mögött megint a természet csodálatos törvényére bukkanunk: az élet, az élő növényzet és vele együtt az élő állatvilág fennmaradásának biztosítására. Hol találjuk meg ennek mélyebb magyarázatát?

Poincaré „A tudomány értéke” című munkájában így ír: „Vannak még népek, amelyek állandóan csodában élnek, s nem lepődnek meg e miatt; nekünk meg ellenkezőleg a természet törvényszerűségén kellene csodálkoznunk. Az emberek azt kérik isteneiktől, létezésüket csodákkal igazolják, ám az örökké csodálatos az, hogy nincs szakadatlanul csoda. És éppen azért isteni a világ, mert harmonikus.”

Nehéz volna pusztán véletlent látni az energiáknak abban a szörnyű felhalmozódásában is, amelyet az atomok mélyén a tudósok megtaláltak. Már hosszú időn át tudtak az emberek az energiák szerepéről, ismerték az anyagi testeket is, de fel se merült a gondolat, hogy ezek a tehetetlen anyagi tömegek az energiák összecsomósodásából keletkeztek. Önmagában is valószínűtlennek látszott, hogy a világ energia készlete

nagyjából nem egyenletesen oszlik szét a mindenségben, hanem kis térszerekre tömörül. A tudomány új felismerése után az a következő lépés, a nagy feladat, hogy a nagy ajándékot ezt az összetömörített energiát kiszabadítsuk, s észszerű felhasználásával átalakítsuk az emberi életet.

Mindig az volt az emberiség vágyálma, hogy ne millióknak kelljen arcuk verejtékével dolgozniuk, hogy az élethez szükséges dolgokat előteremtsék, hanem a természet erőt lehessen munkába állítani. Ez történik már a különböző gépek segélyével, de ezeket túlnyomórészt a szén energiája hajtja, s annak kibányászása megint csak nehéz emberi feladat. Itt ígér könnyítést az atomenergia kihasználása. Hiszen az atommáglyában a széthatadt atom részei, amikor szétrepülésükkor elakadnak, energiájukat hővé alakítják át. Amikor a háború alatt Hanfordban az atombomba gyártására atommáglyákat állítottak fel, ezekben annyi meleg keletkezett, hogy a hatalmas Columbia folyó vize érezhetően felmelegedett tőle. Ezt a meleget persze hasznosabban is fel lehetne használni, pl. villamos erőművek táplálására. A francia A. Ducrocq számításai szerint a Franciaországban tervezett 12.000 km elektromos vasút üzembentartásához (1948-ban még csak 3500 km volt készen) 6 millió tonna szén kell majd évente. Ha az elektromos energiát szén helyett atomenergiából állítanák elő, legfeljebb 180 tonna urániumra lenne szükség, de lehet, hogy csak 4 tonnára, ha jobb hatásokkal sikerülne nyerni az atomenergiát. Ha egész Páris központi fűtésre rendeznék be, s a meleget atommáglyából vennék, évente csak 40 kg uránium kellene. Egy kis vödörbe elfér ez, ma pedig sok ezer vonat szállítja a szükséges fűtő anyagot.

Ha Budapest villamosenergia szükségletét atommáglyával állítanák elő, 10 literes vödörben oda lehetne szállítani az egy-egy évre szükséges uránium mennyiséget. Ha csak az 1940-es uránium világtermelést vesszük alapul — azóta biztosan megnövekedett — akkor is már annak 50%-a (kb. 150 tonna) elegendő volna, megfelelő jó technikai berendezés mellett annak a 3000 milliárd kilowattóra évi energiának előállításához, amennyit most a szén, benzin és víz energiájából az egész világon termelnek.

Azután sorba kerülhetnének a merészebb tervek. Atomenergia megfelelő hajtóerőt tudna szolgáltatni a világűr közlekedéséhez. Egy 3000 tonnás hatalmas világűrhajónak a Föld-Hold utazáshoz (oda és vissza) csak 240 tonna urániumra lenne szüksége. A Vénuszra való kiránduláshoz már 390 tonna kellene, ha nem hajtánók állandóan a rakétát, hanem a bolygó vonzóerejét is kihasználva megelégednénk 49 napos menetidővel.

Jönnének utána a földön is megvalósítható feladatok. A háború végén a németek olyan tengeralattjárókat vettek munkába, amelyek 400—500 m mélységre készültek és 2—3 hónapig tudtak volna légszűrtyűlő csöveik segítségével egyfolytában a víz alatt maradni. Atomerővel lehetne több ezer tonnás tengeralattjárókat járatni 1000 m mélységben 70 km-es óránkénti sebességgel, s így az utasok gyorsan, minden vihart

elkerülve utazhatnának az oceánon át. A szükséges oxigént a tenger-vízből elektromos uton lehetne előállítani, s ehhez csak elenyésző uránium mennyiség kellene. Hatalmas repülőgépet is lehet majd hajtani az atommáglya melegével tarmelt vízgőzzel. Ez 22.000 m-es másodpercenkénti sebességgel áramolna ki hátrafelé a gépből, s így visszataszításával rakétaszzerűen hajtáná előre a repülőt. Egy ilyen gép az előzetes számítások szerint egy óra alatt futná be az Európa-Amerika távolságot. Ebből az időből azonban a motor csak 17 percig lenne működésben, felemelné a gépet a sztratoszférába, s utána a még hátralevő 3000 km utat siklórepüléssel tenné meg a repülő. Egy út üzemanyaga 800 tonna víz, amely elgőzölgne, és alig 1 kg uránium lenne.

Mindez nem utópia már, hanem egy-két évtized alatt megvalósulhat, ha az atomerőt nem háborús pusztulásra használja az emberiség, hanem békés feladatok megoldására. Talán a legnagyobb technikai nehézség az, hogy az atomhasadáskor fellépő sugárzások igen veszedelmesek. Az eddigi tapasztalatok szerint egy tized milliomod gr rádium a maximális mennyiség, amennyit az emberi test veszély nélkül elnyelhet. Nagyobb adag sugárzása már életveszélyes. A Bikini szigeteknél végzett kísérlet pedig azt mutatta, hogy atombomba robbanásakor olyan erős sugárzás keletkezett, amelynek előállításához több tonna rádium kellett volna. Cockroft adatai szerint egy 1000 kilowattos atommáglya — ez még csak közép nagyságúnak számít — hosszabb üzem után kikapcsolva még jó darabig annyi sugárzást termel, mint 20 mázsa rádium. Ezért az atomtelepeken vagy másfél m vastag betonlappal kell az embereket a sugárzástól védeni, s a termelt bomlási termékeket nagyon védett helyre, pl. mélyen a föld alá kell elásni. Mindez természetesen a technika számára megoldható feladat.

A tudomány eredményei tehát új, hathatós eszközöket adnak az ember kezébe életnívójának emeléséhez. De mindebben nem szabad egyszerű technikai haladást látnunk. Az emberiség talán legnagyobb szellemeinek gondolat-munkája van az eredmény mögött, s mindez csak azért vezetett célhoz, mivel azok a csodálatos törvényszerűségek, amelyeket a tudósok kerestek és megtaláltak, ott voltak az anyagba elrejtve. „Minden lényeges haladás alkalmával — mondja Einstein — úgy találja a fizikus, hogy az alaptörvények a kísérleti vizsgálódás haladtával egyre inkább leegyszerűsödnek. Bámulattal látja, hogyan alakul a látszólagos zürzavarból legfőbb rend. Ez pedig nem tulajdonítható elmeje működési módjának, hanem oly tulajdonságon alapul, amely bennrejtlik az észlelt világban.“ Ha pedig ilyen csodálatos rendet találunk a világban, akkor még csodálatosabb rendezőt kell a jelenségek mögött keresnünk. A mű és alkotója egymásra utalnak.

AKI ÉRETTÜNK VÉRREL VEREJTÉKEZETT

1.

Az Olajfák hegyén, egy hideg köre ráborulva,
míg aludt a világ s a tanítványok is aludtak,
(csak a bűn virrasztott éberen, a bűn s az árulás),
egy hideg köre rászoritva homlokát
érettünk vérrel verejtékezett.

Értem, érted, mindannyiunkért, elkövetett és eljövendő bűneinkért,
harcolva értem, érted, elkövetett és eljövendő bűneinkért,
emberségében embermódra szenvedőn és
istenségében megörökült fájdalommal
verejtékezett vérrel;
verejtékezik vérrel
évszázadok s évezredek során át,
időtlen megváltása műveként
időtlen fájdalommal.

Az Isten, aki mindenütt jelen van,
mindenütt jelenvaló fájdalommal.

Benned is jelenvaló fájdalommal.
Vérrel verejtékezve benned.
Lelkedben bűneiddel küzdve érted, mint egykor ott az Olajfák hegyén.
Ha testi kézzel megfoghatnád lelkedet, vér volna, csupa vér,
az Isten vére festené vörösre ujjad,
az Istené, ki benned készül a halálra
és benned retteg a haláltól
és benned könyörög, hogy váltsd meg őt a szenvedéstől.
Hogy múljék el a keserű pohár,
amellyel újton-újra megitatnád,
újton-újra megölve
magadba az Istent.

2.

Míg hazafelé bandukolsz a dombon, ujjaid közt morzsolva olvasód
s tízszer egymás után magasztalod áldottnak Őt, aki
érettünk vérrel verejtékezett:
nézd fönn az égen a holdat tágas udvarában:
ez látta Őt azon az éjszakán vérrel verejtékezni értünk,
s ezt látta Ő, ha föltekintett két heves
rohama közt a kinnak;
ezt látta s lenn a lombokat s a Kidron habjait a holdsugárban,
meg egy-egy villanást odább, világos ablakot vagy őrtüzet;

de aztán sorra kialudtak mind a földi fények,
s Ő ott maradt a félelmes magányban,
négy szemközt a halállal,
négy szemközt a halállal és a félelemmel.

Ó mennyi szál köt össze, mennyi rejtelmes rokonság!
Hogy el tud keveredni szív a szívvel, vér a vérrel
a változatlan hold alatt!
Ime a te órád is eljött, mindannyiunk órája eljön egyszer:
sok apró szenvedés, gond, nyűg után
ez az egyetlen hozzánk méltó, bűneinknél
hatalmasabb isteni szenvedés.

Ime itt a te órád, az Isten szenvedése beborít.
Ime itt a te órád, együtt szenvedhetsz Isteneddel.

Szenvedheted az Isten szenvedését.
Váltságul, Vele, értünk,
akikért vérrrel verejtékezett.
A világért, mely megváltását kéri tőled.
Mindazokért, akik a félelem
és halál árnyékában élnek.
Azokért, akik szeretnek, mert szeretnek.
Azokért, akik gyűlölnék, irgalomból,
és hálából, hogy szeretheted őket.

Heródesért. Annásért. Kaifásért.

És azokért a szegény poroszlókért,
kik nyomban elindulnak ellened
fáklyákkal, dárdákkal, kardokkal, kötelekkel.

Rónay György

AKIT ÉRETTÜNK MEGOSTORÓZTAK

Úgy törtetek rám, mint egy gonosztevőre,
dárdákkal, kardokkal, kötelekkel.
Mégkötöttétek kezemet, úgy rángattatok, mint egy állatot,
belöketek a hídról a patakba,
letaszítottatok a porba,
hogy csupa vér lettem és csupa sár és csupa szenny,
és mégsem hívtam az angyalok légióit,
hogy beteljesedjék az Írás.

Ó szegény, riadt emberi arcok a kapuboltok árnyán,
tele rémülettel és szánalommal, tele félnék iszonyodással,
ahogy rájuk vetődik a fáklya világa
s eltűnnek gyorsan egy-egy védekező kar,
kifordított tenyér mögött,
s a behúzott vállak fölött a leszegett koponyákon
pattog a szolgák csomózott ostora:
ó, ott kezdődött igazában az én ostoroztatásom,
akkor kezdtek rajtam csattanni mind a csapások,
mikor ott fetrengtek a kapuk alatt, ott sírtak a fal tövében az úton,
akiket értem megostoroztak.

Fájhat-e ütés csak egynek is közületek, hogy énnekem ne fájna?
S nem magatokat ütitek-e, amikor engem üttök,
kettőzve kínomat, a magaméhoz toldva a tiétek?
Hurcoltatok Annáshoz, Kaifáshoz, Heródestől Pilátusig,
bírótól bíróiig cipeltetek, hogy négyszemközt egy percre se maradjunk;
vagy engem ne válasszatok, választottátok Barabást helyettem;
zajongtatok és üvöltöztetek, lármáztatok és ordítóztatok,
hogy ne halljátok a hangomat, mert akkor is bennetek könyörögtem,
hogy irgalmazzatok meg magatoknak.

Hát annyira fáj a szeretetem sziveteknek,
hogy ostort ragadtok kínatokban s elkezdtek ütlegelni engem?
Itt állok előttetek, Pilátus tornácán, évszázadok óta,
mit akartok tőlem, miféle vallomást, miféle tanúságot?
Mit mondhatnék még nektek, embereknek, amit el bírnátok viselni,
szeretetem vallomása után?
Meg akartok alázni? Ó, mélyebbre nem alázhat senki engem,
mint amennyire magamat én aláztam,
mikor emberré lettem, én, az Isten,
hídnak vettem magamat magam közé és tiközétek,
Isten és az ember közé,
hogy tapossatok rajtam nemzedékről nemzedékre,
s úttá símultam lábatok elé, hogy haladjatok rajtam
nemzedékről nemzedékre;
mikor ember lettem, hogy ostorral verjeteek engem
mostantól az idők végezetéig,
napról napra és nemzedékről nemzedékre, a bűnök szöges ostorával,
szagatva csontomról a húst, véres csikokat szántva hátamon,
s még véresebben hasogatva szívemet —

míg belefáradtok a hajszába, belefáradtok az ostorozásba,
eldobjátok szerszámaidat, lefeküdtök a véres kőre aludni,
szegény bűnösök, belefáradva bűnötökbe,
s én végre lehajolhatok értetek, letörölhetem verejtékét arcotoknak,
karomba vehetek
és elaltathatlak a szívemen.

Rónay György

A HÁROM ZARÁNDOK LEGENDÁJA

(Guy de Pourtalès novellája nyomán)

Irta Ignác Rózsa

Jó Szent Lajos király, franciák királya, abban az időben a Szentföldet járta. Harcoló seregét sok áldás kísérte. Egész Európa a nevét beszélte. Elmondták jámbornak, el istenfelőnek. S mikor a hadakkal dicsőséggel tért meg, elnevezték őt a legnagyobb vitéznek.

Minden áldott reggel jöttek az apródok, s bent a palotában asztalt terítettek. Nem a morzsát lökték ki az éhezőknek. Behívták a szegényt, asztalhoz ültették. Százhusz éhes ember, minden áldott reggel, ott ült a terített királyi asztalnál. S Lajos maga osztott. Kapott ott mindenik két egész kenyeret, egy itce édesbort, húst, vagy halat bőven. Pénzes zsák is csörrent. Egy párisi dénár mindenkinek hullott. Gyermekes asszonynak kétszer annyi jutott. Lajos osztogatott, Lajos töltögetett.

Igy volt ez minden nap. Volt még különben is.

Mindenki csodálá ennek a királynak szépséges szokását. Egész Európa nem ismerte mását hős alázatban, szentséges erőben. Legnagyobb csodálat támadott azonban király irányában bizonyos Gergőben. Kőfaragó volt és tanulatlan ember, apátlan, anyátlan árva: Gergő mester. Akkoriban éppen Miasszonyunk várát díszíté szobrokkal — főszékesegyházát Páris városának.

Szobrot csinált Gergő Roueni Victriceről. Faragta, csiszolta, nézte méregette. Mivel azt akarta, éppen olyan legyen, mint a pap beszélte: a láncok is rajta, a kinpád alatta, fölébe hajoljon Krisztus Urunk arca, meg még az is kéne, hogy a lánc lehulljon. Tőprenkedett Gergő, hogy mit is csináljon, s egyszer csak zajt hallott, lábak dobogását, templomban torlódók halkított morgását. Felkapta a fejét s nézett nagy szemekkel. Hát a király jött meg népes kísérettel. Maga Lajos király.

Szent Márk névnapja volt. Sok évvel ezelőtt éppen Szent Márk napján született a király. Születése napját akként ünnepelte, hogy a vecsernyére egész kíséretét kedvenc templomába imára rendelte.

Evetként küszött le a létráról Gergő. Otthagya munkáját s bámulta a királyt a nagy sokaságban. Nem volt azon semmi királyi dísz, pompa. Fődetlen fölvel jött, egyszerű ruhában. Ugyanúgy vonultak utána hívei: néhány országbíró, a várkapitányok, egy sereg tanácsos, udvari tanácsos. Balján jóbarátja, öreg várkapitány Joinville városából. Gergő báméskodott csodálattal némán, az imádkozó nép végéhez somfordált s imádkozott ő is, de csak a szájával. Csengetyűzött a pap, térdepelt a király, a szentmise már-már a végefelé járt, mikor hirtelen zaj tört be a templomba. Undok, furcsa lárma templom pítvarából, annak is az egyik oldalkapujából. Mindenki felmordult. Sziszegtek. Krákoztak. Röppentek a szitkok, előbb csak susogva, egyre hangosabban. Imádkozó kezek ökölbe szorultak. Törtetett az egyik, csakhogy már láthassa. Elborzadva hátrált az, aki már látta.

Mert az oldal ajtón borzasztó lármával, nyekergő kereplő vad muzsikájával másféle királyi sokaság közelgett.

Királyság volt az is. Olyan birodalom, ahol a jogarat a gyöt-relem tartja, ahol a lelkeket borzadály uralja. S hol az alattvalók halálraítéltek.

Esti vecsernyére leprások érkeztek.

Csoszogtak előre. Oltár irányába. Gennyes sebök csorgott. Vér-ző, hámló bőrtől pikkelyes kezekkel forgatták, forgatták a hangos ke-replőt. Rémületet keltő orcaik villogtak. Szinte büszkék voltak, szinte üdvözültek. Az egyiknek már egy vonása sem látszott. Sem orra, sem füle. Csak két szeme égett, mintha a pokoiból villogna ki fénye. Mä-siknak az arca tiszta volt, hibátlan. Mert a rossz nyavalya meglapult még benne, valahol a mélyben, mint a bozót mélyén sunyító fenevad, már ugrásra készen. S ez a tiszta arc is fehérebb volt, mint a fehéri-tett vászon.

Két asszony haladt a leprás sereg élén. Lőcs lábú az egyik, görbe és idétlen. Vén testen a ruha cafatokba lógott. Tagjai bűzősek, ólom lassú lépte. Gergő nézte, nézte s úgy rémlett, ez maga az Iszonyú Lepra. A látása fertőz, pokol ha hozzád ér. S lám, mellette lépked, fá-tyolba burkolva, lenge fehér mezben, tündéri szépségű fiatal leányzó! Ragyogó az arca, sejtelmes mozgása, előkelő, finom mindenik vonása. Ilyet még nem látott. Hacsak szoborban nem. S Gergő elmélázott. Szob-or mellett lapult e percben a jámbor. Onnan nézte a lányt. Talán nem is élő, mert még ennél is szebb, ennél a szobornál... (Pedig ezt úgy hozták, mint a ritka kincset messzi Ázsiából. Pogány istennőnek szobra volt valaha, aztán minapában egy keresztes vitéz a földből ki-ásta, hajóra rakatta, Párisba hozatta, a templomnak adta. No ha adta, bizony igen csak jól tette, lám, jó érsek urunk szentnek kinevezte. Nem baj, hogy pogány volt, most megkeresztelték, szűz apátnőnek őt szépen elnevezték, az oldalhajóban oltár elé tették.) De ez a lány még szebb, szebb a szép szobornál.

Gergő nézte, nézte.

Mosolygott a leány és csak ment előre. Mintha ő másféle han-gokra figyelne, mint amilyen hangok szállдостak körötte. Hangok? Szitkok átkok. Rút káromkodások. Az egészséges és a nagyúri népek szidták a betegek szerencsétlen népét. Nemcsak hogy betegek, hanem gyilkosok is. Kútakat fertőznek. Forrást beszennyeznek. Nemcsak vé-letlenül. Szántszándékkal teszik! Páris nagyvárosát ellepi a lepra. Az a gondolata támadott a népnek: vétkezett a király. Mért ül itthon, tétlen? Krisztus Urunk sírját hitetlen tapodja. Ha a király újra vitor-lásra kapna, újra hadra kelne, a Szent Földre menne, tán a lepra ve-szély mégis csak megszűnne. Isten vad őstorát tán nem csattogtatná... Mormogott a tömeg. És azt is beszélték, amit ma hallották. Mert az is ma történt, hogy egy pap profétált.

Szent Ferenc-rendi volt, kötelet viselő. Ma reggel megszállta e papot a Lélek s mondott vala ezért ilyen beszédet:

„Látomásom támadt, keresztény testvérek! Isten könyörülő szívet láttam én meg. Telisdetele van immár kegyelemmel. Kicsordulna nyom-

ban, áldást fakasztana, hogyha néki igaz áldozatot hozna három hű zarándok. Hogy ha találkozna három emberfia s mind a három leprás: férfi, asszony, gyermek. Ha elindulnának és Chartresba mennének. Éltük veszélyével mitsém törödnének, lelkök épségéből mit sem vesztenének, mennének mezitláb, étlen, szomjan folyvást. Át a sűrű erdőn, mely övezi Párist. Párisi leprások könyörgését vinnék, s drága Mi-asszonyunk színe elé esnék a három zarándok. Csodatevő szobra áll ott Szűz Anyánknak a szent egyház alatt, kicsiny kápolnában. A járvány megszűnne, Isten könyörülne, hogy ha három leprástestű, maculátlan fehérlelkű zarándok kerülne.

Morajlás és szitkok és pusmogás közben beért a templomba az élőhalottak királyi serege.

A királyig értek.

A térdeplő király egyszerre felállott.

Remegett a lelke attól, amit látott. Egy pillanat nem sok, ő nem tévovázott, elébök sietett, eleikbe állott. Bezzeg nem követte most a sok tanácsos! Ijedten hátráltak, meghökadó szinnel.

De köszönt a király gyengéd szeretettel s remegő kezével vette a tarsolyát. Tele volt arannyal. Az asszonynak adta, az ütött-kopottnak, lőcslábú vénségnek. S hogy hozzá közel ért, oly valamit látott, amitől az arca egyszerre szintváltott. Megrendült a király, arcán szégyen pirja. Pénz ezt a nyavalyát! soha le nem bírja. A vén asszony mellett lepra foltja látszik azon a szép lányon! Fátyolba bújt karján a seb átvilágol. Beteg ez is. Leprás. Ez a tündér szépség.

Jó Szent Lajos előtt megnyílt a mélység! S oly részvét fogta el, ami nincs embertől. Meghajolt gyengéden és a leány kezét fátyolból kivonta, a kezébe fogta, ajka elé vitte, kezét megcsókolta.

A rökönyödéstől néma lett a templom.

De a másik percben üdvivalgás harsant minden, minden ajkon, éltették a királyt, magasztalták hősnak. Lám, a botránykozók egy szempillantásra menetbe verődnek s kísérik a királyt. Megnyílik a tömeg, amint Lajos indul, a csoda hírére ahány csuhás csak van, mind köréje tódul. Mindenki tolaszkodik, csakhogy kísérhesse és a kivonulás ünnepi zenéje: sok-sok száz kereplő megzendül, csikordul. A díszmenet végén furcsa muzsikások: kísérik a királyt kereplős leprások.

Búcsúzó napsugár színes ablaktáblán.

Leány imádkozik egy mellékoltárnál.

Fátyolba burkolva, térdre ereszkedve a szép leprásleány. Imádkozó szobor. Nem lehet, hogy élő. Oszlop mögül nézi Gergő kőfaragó. Nem mozdul az idő. Sohse is mozduljon! Örökkön így nézné... De hogy a napsugár alább kúszik lágyan, omló árnyék suhan a templomon átál. Feleszmébe a leány. Társait keresné, jaj már messze járnak. Ilyenkor Párisban kapukat bezárnak. Indul a sekrestyés kétrőfős kulcsokkal, tölgyajtókat rekeszt pántokkal, láncokkal.

Mintha fecske téved becsukott szobába, s röpülve csapódik az üvegtáblára, úgy röppen a leány ajtóról ajtóra. De már mind hiába.

— Ne féljen kisasszony! — Köszönt rája Gergő. — Én hazakísérem. Tudok titkos utat. Mielőtt éjjel lesz, talán oda érünk.

Megrendült a leány férfi ember láttán. Beteg kezét fehérfátylából kihúzta s riasztva mutatta, hogy kerülje, féljen, épen maradt arca nehogy megtévessze. Hadonászó kezét, repdeső madárkát, Gergő csak elfogta, kezébe takarta s királyi példára ő is megcsókolta.

Csöndes lett a leány. Bólintott. Követte. Gergő pedig abba a toronyba vitte, ahol szállása volt. Ott ennie adott, ott meg is itatta. Vackára fektette, puhán betakarta s gondosan őrizte hajnal hasadtáig. Hajnalban megkérte, beszélne el néki, hogy a baj hogy érte? Élete folyása merről eredt, honnan?

— Onnan rég eljöttem, — szólal meg a leány. — Anyám Sophia volt. Szegény édesanyám. Hadriánus császár őt kivégeztette, két kicsi húgomat s szent édesanyámat máglyára vettette. Velök haltam én is. És most újra élek. Legyek engedelmes, anyám mindig mondta. Isten parancsolta, hogy most visszatérjek.

— Te már többször éltél? — Gergő elbúsongott. — Úgy látszik hogy fogtam egy szegény bolondot. Nem csak karja beteg, beteg az agya is.

— Senki sem élt többször, szegény jó kisasszony s mégis lehetetlen, hogy maga hazudjon. Oly tiszta a szeme, mint a szent igazság.

— Gergő, — Mondta a lány, — Úgye te faragod Szent Victricenek szobrát? Szintúgy te mintázod Bazilius képét! Hát még ha ismermed igaz történetét!

— Tudod mit mintázok? Honnan tudok kérlek?

— A kövek beszélnek, — felelte a leány. — Én csak reánézek egy márvány darabra és nyomban megszólal. Én legalább hallom. Nem hallja mindenki, csak akinek Isten ezt a hallást adta. Különbözőféle Isten adományá. Mindenkinék mást ad. Az édesanyámnak, boldog Sophiának azt az erőt adta, hogy ne tántoruljon. Anyám szentté is lett. És a két testvérem? Martirhalált haltak, ők se tántorultak.

— Bizony, nem ép eszű ez a szegény leány. — Ezt gondolá Gergő. Együgyű a szava, ártatlan beszéde. S milyen jó ránézni, el kéne rejteni. A toronyba zárná s egész nap mintázná. Róla faragná meg szent asszonyok mását.

— Most haza kell mennem, — szólalt meg a leány, — otthon rám anyám vár. Az a görbehátú, beteg öreg asszony. És a kis testvérem. Fiú testvérem van, Gergő mester, nekem. Sophia gazdag volt, előkelő, pompás. Földhöz ragadt koldús a mostani anyám. Szegény már aggódik. Jó Gergő siessünk.

Gergő elkísérte a leprás tanyára. A rács mögül bámult tűnő alakjára. Alldogált nagy búsan. De nem túlsokáig. Visszajött a leány, kis öccsét vezette, ennek a fiúnak Bálint volt a neve.

Bálint is beteg volt. Lábfejét s lábszárát a lepra kikezdte. Leánynak a keze, fiúnak a lába. De egyik se gondolt a maga bajára.

S legkevesebbé gondolt a szörnyű leprára maga Gergő mester.

Ettől kezdve hárman éltek a toronyban. Ritkán bujtak elő, csak ha éjszaka volt. Gergő úgy dolgozott, mint soha azelőtt. Mintázta a leányt. Szentnek. Királynőnek. S kérdezte:

— Szép leány, minek nevezelek?

— Neve nincs a nevem, — mondta a leprás lány, — és most Gergő mester, figyelmezz csak reám. Én tudom, hogy hogy volt. Én most elmesélem.

S mondta rendre sorra. Éltet lehelt szava mindenik szoborba. Minden régholt szentnek ismerte szokását. Tudta a mártírok titkos tanítását. Nincs az érsek úrnak olyan kincses könyve, amelyik ennyi szép titokról regélne. Hol állott a kastély, hol lakott a király századokkal előbb. Hogyan vacsoráztak az őskeresztények. Neve Nincs mind tudta, mintha ott lett volna s beszédét míg szötte, szépen kicifrázta, akár érsek úrnak imádságos könyvét a képiródiák aranycirádákkal.

Kis Bálint ezalatt a kis madárkával beszélgetett folyvást. Galambok röpültek a toronyablakba. Értette a gyermek állatok beszédét.

Semmi sem zavarta lelkük békességét.

Igy éltek ők hárman s éltek volna holtig, csendes boldogságban, ám egy napon Gergő immár semmi kétség benne, észrevette: a lepra kikezdte, már őt is kikezdte.

Felujjongott Gergő. Mekkora boldogság! Már rajta a bélyeg, eljegyzés pecsétje. Kis kereknyi folt csak, de már bizonyosság arról, hogy ők hárman immár soha többé egymást el nem hagyják. El sohse hagyhatják.

Csak az a szomorú, hogy meg is kell halni. Nem lesz sok ideje szobrokat faragni. Pedig kéne, most, most érzi az erőt, a nem tőle jövőt, hogy Isten elküldte hozzá Neve Nincset, ezt az élő szobrot.

— Vajjon meddig élünk, — imígyen merengett, — mi három leprások?

Három leprás ember, férfi, asszony gyermek. Ha elindulnának, Chartresba mennének, át a sűrű erdőn mely övezi Párist... Ide hallgassatok! Neve Nincs, kis Bálint! Az a profécia nem rólunk beszélt-e? Ha három zarándok Chartreset már elérte, Párisi leprások mind meggyógyulnának ...

Még hajnal sem pirkadt, mikor útra keltek.

Kezükben kereplő. A ruhájok sárga. Mellőkön vörös folt, hogy mindenki lássa s kerülje közelét átkozott leprásnak. Páris kapujáig könnyen eljutának. Ott az őr elfordult, rájuk, jaj, hogy nézne, az ily mételeyesnek fertőz a nézése.

Mikor a kapun is kívül kerülének s a vársáncokon is átvergődének, kitarult előttük Isten nagy világa. Ott egy pillanatra mindhárom megállta. Visszafordulának, talán utoljára. Csipkés bástyaival Páris városára rásütött a napnak hanyatló sugára. A zömök tornyokat jó sokáig nézték, majd letérdelének s imádkozva kérék Páris védasszonyát jó Szent Genovévát, hogy útjokat áldja.

Már lesett rájuk a sűrű sötétség, nagy erdő homálya. A három zarándok útját arra vette.

S egyik sem sejtette, hogy nem hárman mennek.

Az Ördög szegődött oda: negyediknek.

Három zarándok ment sűrű lombos erdőn, mélységes homályban.

Hát, mintha két élő, fénylő lámpa kúszna mindenik nyomába. Két csillogó lámpás, Ahogy odanéznek, immár négyet látnak. Recsegnek a kövek, ropognak az ágak, de oly nesztelenül, alig-alig zajjal. Körül vannak véve kúszó lámpásokkal. Ugró lámpásokkal. Tíz, húsz, száz, ki tudja hány zsarátnok szemü éhes farkas csorda fogta körül őket?

Mert farkasok voltak. Éhesek, soványak. S már csak arra vártak, hogy fekte leplel jó magára húzza a nagy chevrei erdő. A három zárándok biztosan elfárad. Majd letelepednek. Le is heverednek. Innen többé élve ki nem keverednek. Farkas pecsenyének jó lesz mind a három.

De Neve Nincs nem félt. S Gergő mindig bizott. Csak kis Bálint sebes, fájó lába csorgott, gennyezett és vérzett. A feje meg szédült. Nem is bírta tovább. Az út szélére ült. Gergő és Neve Nincs mellé telepedtek.

Gergő iszákjából egyenként kiszedett egy kerek kenyeret, három piros almát. Éhező ordasok lassan körbe fogták szegény zárándokok elfáradt csoportját s a legnagyobb farkas már fogait fente. Akkor farkas nyelven a kis Bálint gyerek ily beszédet kezdett:

— Farkas barátaink, jó estét, jó estét. Ugye nem akarják három leprás vesztét? Mert leprások vagyunk, tisztelt uraságok. Ha minket megöltök, ha minket megégtek, mérget esztek akkor s halált magatoknak. Nem azért jöttetek, ugy-e jó barátok? Ocsmány volna ilyen vádat szórni rátok. Jóságból jöttetek, biz' Isten úgy érzem. Oly sötét az erdő. A hold se világol. Szép fénylő szemetek, mint égő zsarátnok, nekünk lámpát tartott és utat mutatott. Köszönjük, köszönjük, Isten is megáldjon! Chartresba igyekeznénk, Isten Szent Anyjához. Így szólt s odalépett a farkas királyhoz.

— Nézzed a lábamat! Rossz nyavalyát hordoz, ha beleharapnál te is belehalnál.

Összenéztek, vizsgálódtak, tanakodtak, szimatoltak. A farkasok gondolkodtak. Mi abból is látszik, hogy a farkas király egyben megjuházik, a fiúhoz járul és részvét sugárik borzas pofájáról. A fejét lehajtja, a nyelvét kinyújtja, Bálint beteg lábát csendesesen megnyalja.

— Édes anyanyelvünk, drága farkas nyelvünk be szépen beszél. — Szólalt meg a király és nagyot sóhajtott. Bálint beszédétől kemény farkas szive édesdeden sajgott. Kis agyú, szűk fejét a fiúhoz tolt. S Bálint ezt a pofát nyomban megcsókolta. De nemcsak a királyt, hanem mind a csordát, az egész fertelmes bűzös farkas hordát.

Kiderült orcával oszlott a farkas nép szerte az erdőbe s a szép találkozást mindenütt hírelte: mondták vaddisznónak, medvének, bölénynek, hogy baja ne essék ennek a gyermeknek s kárhozat magoknak: nem való lepráshús erdei vadaknak.

Igy szabadultak meg. Békén lehevertek. Az őrző csillagok ragyogtak felettük.

Szikrázó napsütés ébresztette őket. Talpra szökkennének, zsol-tárt énekelve újra útra keltek. Vad cseresznyét ettek, forrás vizet ittak, egymásnak útközben szép meséket mondtak. Nagyon vígan voltak.

Útjokat legyezték széles bükkfa lombok, vadrózsa, verbéna, jó illatot ontott. Szarvasbikák jöttek, hódolva köszöntek, fehér foltos őzek inálva eltűntek. Útjokat mutatva s nagyokat kiáltva kakuk madár ugrott egyik ágról másra.

Elfáradt kis Bálint a nehéz menésben. Kő törte fel lábát, tüske tépte-szúrta. No, de Gergő se rest, szegény fájóslábút a vállára kapta. Ott fent, a magasban szerette csak Bálint! Minden ágat érint, minden madárnak int, int titkos jelekkel biztos híradással. Békesség, boldogság embernek, madárnak! Zengő szívvel mennek mind akiket várnak. Kitért karral várja őket Urunk Anyja...

Neve Nincs lépését talán angyal vonja, oly sejtelmes, könnyű. Mohán meg se látszik.

Jó Gergő mesterrel tündéri képzelet káprázata játszik... Mintha ez a leány az a szobor volna, akit Amiensben faragott valaha erdei vadak közt élő Szüz Anyának.

Szürkületkor történt. Egy vár elé értek. Illedelmes szóval bebozsátást kértek. De az őr katonák köveket ragadtak, szájatató gyermekek nyomban csatlakoztak s hajigálni kezdtek, hogy halálra zúzzák ezt a három árvát.

Orgonált a mellük, úgy futottak vissza. Vissza a vadonba. Kiket az emberek magokból kivetnek: ott van biztonsága a három követnek. Sziklák közt, kövek közt, a fenevadaknál.

Találták magokat egy tágas barlangnál.

Hatalmas kősziklák nagy kaput formáztak.

Neve Nincs felfigyelt. Barátoknál járnak. Hiszen ő megérti a kövek beszédét.

A kövek beszéltek egy szent remetéről. Úgy élt, mint Szent János a pusztában régen, egy kegyes remete e barlang mélyében s hallja csak mi történt? Mondanák a kövek. Neve Nincs nem hallja. Meglepi az álom, a szemét lezárja. Leroskad, elalszik a szikla tövében. Összekulcsolt keze nyugszik az öleiben. Egyfelől a fiú, másfelől a férfi. Három fej a sziklán nyugszik egymás mellett. Édesen alusznak egymást átölelve.

Mennydörög? Villámlik? Kék fény. Dübörgő hang. Gergő kőfaragó két zeme felpattan. Vagy csak azt álmódja, hogy csodára ébredt? Ébren sohse látott ily riasztó-szépét, vonzót, iszonyatost s ismerőset mégis.

Vasajtó dübörgött a barlang torkában. Kinyílt, szétszaladt, eltűnt a sziklában.

S mögötte, különös boszorkány-káprázat:

Acélpenge fényű hold világított meg egy hatalmas várat. Kastélyablakokban egy-egy fáklya égett, körül a falakon égő szurok csóva.

Két apród szalad ki palota kapuján. Egyenest Gergőhöz. Hajlongnak. Bókolnak. Uruk üzenetét alázattal hozzák. Három zarándokot kérlelik instálják:

— Urunk parancsolta — így mondják a szolgák, — hogy éjjeli

szállást odabenn készítsünk. Nagyon beteg szegény, oda adnánk érte testi-lelki kincsünk, hogy egy órácskára gyötrelmén enyhítsünk. Nem tud elaludni. Nem aludt sok éve. Jelentettük neki, hogy három zárandok a kastély kapuban nyugovóra tére. Ad ő italt, ételt, puha ágyat vettet, de előbb kicsinyég még magához kéret. Azt kéri, ti hárman imáitok által segítsetek neki enyhülést keresni.

Imakérő szóra három zárandoknak, hogy lehetett volna nemmel megfelelni?

Gergőnek úgy rémlett: Neve Nincs is ébred. Négy álomdörzsölő álmos öklöt látott s máris egy tündöklő hatalmas teremnek közepében állott.

Karos szék. Öreg úr. Körülötte dámák. Mintha a dámákat lovakok legyeznék, mintha az uraság, a beteg uraság a nagy karosszékekben aranyos köpenyben alig lélegeznék. Csak sóhajt, nyög s így szól:

— Ünöm, ünöm, szörnyen. Mily hosszú az éjjel. Soha sem lesz reggel? Egy kis szórakozást, könyörgöm barátim. Á, leprások jöttek? Ez legalább újság. Nos, leprás útasok, valami friss pletykát óhajt az uraság. Jutalom lesz bőven. Valami csak akad az átalvetőben. Az utas sokat lát s ti utasok vagytok. Az sem baj, gyermekim, ha szépen hazudtok, hogyha jól hazudtok. Csakhogy fáradt vérem megpezsdüljön újra. Csakhogy ne gondoljak az utolsó útra. Az utolsó útra, melyre jaj hiába várok, mindhiába. Nem tudok meghalni. Pedig nem is élek. Ertitek utasok? Önmagamtól félek. Mi én hozzám képest az Ti nyavalyátok? Fiaim, nagyon nagy szükségem van rátok. Üljetek asztalhoz.

Mit? Hogy Chartresba mentek? Helyes, nagyon helyes. No de még ráértek. Pihenjeteek előbb. Hiszen ez a gyermek már teljesen béna. Előbb meggyógyítjuk, aztán keljen útra. Van jó orvosságom. Csodatevő balzsam. Udvari orvosom fogja kenetetni. Ennek a szép lánynak szintén nem ártana egy kissé pihenni. És te, Gergő mester, úgy értem szavadból, hogy köfaragó vagy. Maradj nálam Gergő egy hétig, két-ötig. Ha tetszik maradhatsz életed végéig. Házi kápolnámba két szép szobor kéne. Szent asszonyok szobra. Szép utitársnődet mintázd a szobrokba. Arannyal fizetlek. Fogjad. Előlegbe.

Pénzzel tele tarsoly, vagy csak álom képe? Mintha két súlyos láb jó Gergő mesternek mellére térdelne. Elszorul a szive. Páris városában pénzzel tele erszényt bizony sosem. adtak ...

Gergő mester lelkén rágódik a Sátán. De mintha ébredne a leprás lány láttán, vagy hogy azt álmodja: álmában felébredt?

Neve Nincs felugrik s mintha nőne, nőne, úgy ágaskodik az uraság elébe. És mielőtt Gergő kísértésbe esne, mielőtt felelne, mint az Ítéletkor a bosszuló angyal, támad az ördögre lángoló haraggal:

— Mi már találkoztunk. Emlékezzél rája! A cirkusz közepén lobogó nagy máglya. Hadriánus császár ül az emelvényen. Ne könyörülj rajtuk — káromod fülébe. Te. Te, ki most itt ülsz, mint egy beteg Sátán. A máglya tövében ott vár a halálra anyám. És két kis lány. Két piciság húgom. Ott állok. Ott állok, Magamról nem szólok, mert én most is élek. De hiszen benned sem aludt ki a lélek. Hány bőrd volt eddig, kigyóelkű féreg? Halhatatlan féreg! Por. Nyavalyás. Senki. Ne

álcázd magadat! Ne mozduljon senki!! Ördög, nem rejtheted tovább szarvaiddat!

Álom, nem valóság, mozog a palota imbolygó fényben, felpattan az öreg ördög a karszékben. Gergő feje szédül, hol a bizonyosság, hogy való, nem álom?

Kezeit kinyújtja. Szép kristály vázában két szál margaréta. Két szál margarétát gyorsan leszakítja s becsúsztatja őket társai övébe.

Nyerítő röhögés csapódik fülébe. Ott az asztal mellett nyérit a vén ördög. S mintha homlokcsontja hirtelen megnyúlna. Gergő térde reszket... Neve Nincs jelet ír. Vet egy szent keresztet.

Mennydörög? Villámlik? A nyerítés elhal. Összeomlik a kép. Hová lett a kastély?

Hideg harmat csillog Gergő halántékán, s felébred. Ott fekszik mellette a fiú, meg a lány. Viharnak nyoma sincs.

Béke, béke, béke! Szikrázón világol az ég áldott kékje, énekes madárkák szállnak a magasban.

Alszik a két testvér szoros ölelésben.

S ennek is, annak is egy szál margaréta virít az övében.

Láz gyötörte mind a hármat. Már Gergő is reszketett. Vállain már alig bírta a megbénult gyermeket. Idő: álmot elbeszélni, üldögni. megpihenni, nem maradt. Szegény, három beteg vándor, a perzselő nap alatt, vánszorogva ténferegve, ment előre, három napig éjjel — nappal. Megfeszített akarattal. Gergő mester énekelt:

Mit az ember nagyon óhajt
Nem lehet, hogy el ne érje.
Hogyha nem magának kérte,
Jézus kezeskedik érte.

Minden szent könyv így beszélt. S a szent könyvek nem hazudnak.

Estjén a negyedik napnak, egy keresztúthoz jutának. Neve Nincs imádkozott. Bálint gyerek láztól fázott. Nem panaszkodott, nem kiáltott, csak mintha az Éghez szólna, könnyes arccal, néma szájjal mutogatta tagjait.

Hogy az út itt széjjel váltott, a három vándor megállott.

Hát, amint ott álldogálnak, csak felbukkan hirtelen öszvérháton egy barát. Testes, köpcös szerzetes. Arcát szürke csuklya fedte, de a hangja kellemes. Mintha éppen rájuk várna, nyájas szóval szól hozzájuk:

— Merre, merre emberek? Jó barátaim az Úrban, mezteláb és rongyosan?

— Kedves frater, Chartresba mennénk. Zarándokok volnánk, kérlek.

— Chartresba erre el nem értek, szerencsétlen emberek! Az utat elvették. Töltsétek nálunk az éjjelt. Itt nem messze, a vadonban áll kolostorunk. Szent Lajos király emelte. Áldott legyen neve érte.

Gergő fogta a kereplőt, megforgatta és kiálta: Nem lehet! Megfertőzzük a leget. Kerülj te is, jó testvérem.

— Most már éppenséggel kérem, hogy jöjjetek, szegény beteg gyermekek. Kolostorunk betegeké, minden fájdalomnak anyja, patronája: Mária. Ő, ki mindnyájunk barátja, gondot visel a leprásra. Csön-des kolostora mélyén helyet szerzek néktek is.

Ennyi szóra, ilyen hangra, mért gondoltak volna rosszra? Kolos-torba megpihenni, imádkozni, erőt kérni, vajjon mért ne volna jó?

Megindultak szaporán a jó szerzetes nyomán. Öszvérháton az elő-re. Ők gyalogszerrrel megette, keskeny, síkos hegyi úton. Hát, amint kapaszkodának szörnyű kinnal felfele, megzendül a messzeségben egy kicsi kis fülemüle szívszaggató éneke.

Kis Bálint füelni kezd. Furcsa ének, nem madár dal. Régi, régi frantziák tudták ezt az éneket. Ember ma már ritkán fújja. Ez a mesz-szi fülemüle, végesvéig ezt sem tudja. Csak elkezdi, abbahagyja, s mintha egy ember zokogna, úgy elfullad kicsi torka. Nem trillázik, nem füttyönget. Zokogó madárt ki látott? Bálint már-már rákiáltott, hogy meg-kérdje, mi baja? Mért éneklí szüntelen, hogy:

Szorogtat a szerelemnek
Edes kinja, szép gyötrelme ...

Már azon volt, hogy megkérdje. De megálltak, hatalmas kolos-tort láttak. Kapujában csuklyás fráter. Mintha arca nem is volna, mintha üres reverenda hajlongana hívogatva, némán, mert egy szót se szól. Csak rájok int, hogy kövessék. Folyosóról nagy terembe, onnan ki a kerengőre, bolthajtásos kapu által, nem lesz vége sohasem? Mennek teremről, teremre. S minden olyan nesztelen. Szürke csuklyás furcsa árnyak suhannak a falak mentén szegett fejfel szótlanul.

Igy bolyongnak jó sokáig. Majd a jó fráter ajtót nyit egy kicsiny cellában nekik. Asztal, egy pad, három ágy. Aki őket ide hozta, e cellában az is néma, meghajlik, egy szót se szól. S hogy eltűnik, má-sok jönnek. Két néma, konyhás barát. Tálát hoznak jó levessel, egy kökorsót forrásvízzel. Meleget régen nem ettek, szegény beteg vándorok. Imádkoznak, ebédeznek s mikor a végére érnek, vezetőjük visz-szatér. Most beszédes. Faggatózik, honnan jönnek, merre mennek? Mikor mindent elbeszélnek, a nagy testes, jó beszédes barátságos szerzetes elképedve felkiált:

— Szerencsétlen három leprás! Nem tudjátok, hogy mi történt? Azt hittétek, hogy ti vagytok, akik erre vállalkoztok egyedül? Párisból mások is jöttek, sok napja, hogy megelőztek titeket. Párisi szegény leprások, megelőztek bizony mások, párisiak azok is. Megérkeztek im-már Chartresba, azt gondolom, negyednapja. S csoda történt, szent csoda. Csoda híre gyorsabban jár, mint a májusi villám. Tudja már jó királyunk is. Ettől újjong egész Páris: megszűnt a lepra veszély. Hálaadó szentmiséket szolgáltatnak szerteszéjjel. Maga jó Szent Lajos király Szent Denisben ma ministrál.

Három beteg fej lehorgadt, szegény Gergő összecuklott. Bálint könnye megeredt. S Neve Nincs is, mintha őt is, már megtörte volna e-hír: összeroskadt, hallgatott.

— No, — mondta a testvér fráter, — nem kell úgy a szívre ven-

ni. Jó lesz nektek itt pihenni. Ha kissé erőre kaptok, nyomban nagy munkába fogtok. Ég küldött titeket. Haldokló betegink vannak. Oly nehéz az utolsó perc. Nagyon vágnak imaszóra; beszédhangra, a vi-gaszra, s nálunk, bizony fájdalom csupa olyan szerzetes van, aki soha életében egyetlen egy szót sem szól. Hallgatási fogadalmat megszeg-niök nem lehet. De ti nem vagytok barátok. Nagy szükség lesz itt még rátok, hogy míg éltek, míg bírjátok, beteginket ápoljátok s velük imádkoztatok.

Így beszélt és távozott. Testes barát alakjában, álruhában, bő csu-hában, Sátán őket megkísérté. Mert ő volt az átkozott.

Neve Nincs magába roskadt. Elviselni, hogy is tudná ezt a ször-nyü, néma helyet? Itt a kövek sem beszélnek. Tanácsot senki sem ad. Imádkozna, hogyha tudna. Megpróbálja s csak mormolja, mor-molja a szavakat.

A kis fiú olyan bágyadt, ahogy meglátta az ágyat, belezuhant, elaludt. Úgy alszik, mintha örökre tért volna e fekvőhelyre.

Gergő mester agya lüktet, ül a lócán s néz meredten:

— Én Istenem mit tegyek? Hálát kéne Neked adnom, hogy a csoda híret hallom. Örülni kell, hogy megtörtént. Örülök is, édes Jézus, Tied legyen a dicsőség! Nekem nem kell az elsőség, nem akar-tam dicsőséget. Én bízom tebenned, Isten, nem lehet, hogy ne akarjad, áldozatunk ne fogadjad. Reménységem tőled nyertem, ne vigy engem kísértetbe, ebben a szörnyü sötétben küldj egy reménysugarat!

A szemében emésztő láz. Nem lehet a siralomház borzalmasabb, mint e cella. Soha se fog megvirradni?

— Jó hajnalban imádkozni a templomba elmegyek. Csak pirkadna s szólna, szólna, hogy egy kissé bátorítna, Isten áldott szent harangja!

Minden csendes, minden néma. Derengéskor kilopózdik a cellá-ból s templom felé tapogat. Néma templom, csukott ajtó, nagy lakattal s hátborzoló furcsa zajjal szerzetesek jönnek, mennek, a köveken, csuha alatt lábszárcsontjaik zörögnek, mintha járna cinteremben.

Mint fogoly vad a veremben. Gergő reszket, rosszra várva. Ám odabenn, a cellában Neve Nincs szeme felpattan. Ahogy néz a napsugárba, messze röppen fáradtsága és kiáltja:

— Menjünk, menjünk! nincs kitérő, nincs megállás, ezt a kolos-tort itt hagyjuk, fogadalmunk végrehajtjuk!

Ketten viszik kis Bálintot. S indulnak, de minden zárva. Ténfe-regnek, támolyognak, integetnek, mutogatnak. Mindhiába.

Sírva kérdik, hol egy ajtó, amit nekik kinyitnának.

Hajlott hátú, öreg csuhás jár a sorban a kerengőn. Talán a bün-bánat nyomja, hogy a fejét úgy lehajtja. Ez se felel. De a keze meg-rebben s a kertbe int.

Menekülnek hát a kertbe. Ezt a kertet körbe vette egy hatalmas, vaskos kőfal. Köröskörül jól bezárta. Rabbá lett a három árva.

Zsenge harmat a fűszálon, napfény csillog minden ágon. A fübe letérdelnek s hogy kezük imára fonják, csak azt hallják a közelben: fülemüle énekel. Ugyanaz a bánatos dal, régi ének szerelemről, a sze-relem gyötrelméről. Ezt hallották, mikor jöttek. S most a kőfalra sze-

gezve, apró kalitkába zárva megpillantják a madárkát. Szürke, csunya kicsi állat, kapaszkodik egy rudacskán. S pici szive majd szétpattan, fölfujt begygyel, tág torokkal fényes nappal énekel.

Kicsi Bálint megszólítja:

— Kis barátom, mi dolog, hogy ily időben énekelsz? Talán bizony úgy gondolod, barátokat jutalmazod, hogy nappal is hallgathasák gyönyörűségeket?

— Nézd — felelt a fülemüle, — én megvallhatom neked. Özvegy vagyok, asszonykámat meggyilkolták. S úgy esengek egy új fülemüle-asszonyt. Éneklek, hogy idecsaljam.

— Meggyilkolták?

— Meg bizony. S én azóta mindig sírok. Azt a régít siratom. S hívok újat. Jaj, de nem jön. Nincsen olyan szabad madár, aki önként idejönne s megosztaná a fogollyal az örökös éjszakát.

— Éjszakát? Hiszen nappal van. Nem látod, hogyan világol?

— Én nem látok jó barátom, mert szavadból úgy érzem, hogy jó barát vagy. Vak vagyok. Tüzes tű szemem kiszúrta. Mert az ördög úgy akarta, hogy ne lássak soha többet s a sötétben szakadatlan énekeljek.

Kicsi Bálint szive reszket. Gergő tartja s ő kinyújtja sebes, elkorcsult kezét. A kalitka ajtót nyitja, a madárkát kézbe fogja s amint puhán megcsókolja, szeméből két nehéz könnycsepp csöppen a kis vak madárra. Újra könnycsepp a fejére, vak szemére s hát ebben a pillanatban a madárka újra lát! Boldogan röppen egy fára, egy közeli fűzfa ágra. csicseregve így kiált:

— Zarándokok! Áldás rátok! Fussatok míg engem láttok! Ez a hely itt a pokol. Ördögök itt a csuhások. Bizzatok, én kivetlek titeket.

Ágra ugrik, ágról röppen, kis szárnyával integet. S a zarándokok utána. Ó, Úristen hála, hála, hogy felnyitád szemünket, ime minket kelepcébe csalt a Sátán harmadízben.

Mennek a madár után. Hát a kőfal a kert végén egy kis helyen meghasadt. Ott kibújnak, ahogy tudnak, törik át magukat a résen s nemsokára kint vannak már, kint a szabad tágas réten!

Lám a mezőn búza érik, kalászt ringat langyos szellő, virul száz-ezer pipacs. Fészket csipogva ott hagyja s lábuk előtt tovatotyog csibéivel a fogoly. Fent az égben, láthatatlan messzeségben kis pacsirta énekel.

Ők hárman is énekeltek. Éjjel-nappal folyton mentek. Mentek egyre, szakadatlan. Mezőt láttak, búzamezőt, kéklő eget, vadvirágot, semmi mást. Gergő vállal a gyerek. A magasból felkiáltott, mert meglátta, mit is látott? Egy nyulat! Nyúl volt bizony. A síkságon kuporgó nyúl. Kicsi feje, kis fejéből égrenéző tapsifüle. Fészken ülő lapuló nyúl! Megálltak, elcsodálkoztak. Örvendeztek s úgy gondolták, hogy szép csendben hozzálépnek s nyakon csipik, ha lehet.

Két fül között nő a távol... Közte ég is átvilágol? S ahogy mennek közelebb, egyre nő a két oszlop-fül. Mintha intne... s meg is szólal s így beszél:

„En két fülem mindent jól hall az erdőről, a mezőről éneketek ide hangzott, jöjjetek hát. Fészketek már, ahol végre megpihentek, készen éppen rátok vár.”

Igy beszélt a két tapsi fül, egyre növe növekedve, síkságból kiemelkedve, míg egyszer csak észrevették, hogy a céljukat elérték. Búzamező síkság végén állt a templom. Két tornya a guggoló nyúl égre néző, mindenthalló két füle.

Már rohantak, botorkálva, ahogy tudtak, ahogy bírtak, s kezeiket kiterjeszték, csakhogy ériék, hogy elérjék mielőbb. S botladozva, alig élve három vándor Chartresba ér.

Székesegyház főkapuja előtt Krisztus Urunk szobra. Három vándor egyenesen oda tart. Addig bírták, ott lerogytak, térdrehulltak.

S Isten Fia a kereszten, Fundamentum, Szegéletkő, Ég s Föld Ura, Legfőbb Bíró, Teremtője Természetnek, Természetnek s Kegyelemnek minden élet Kútfeje:

— Beléphettek! — int feléjük.

S ők belépnek. Nagy békesség, égi béke honol bent a szentegyházban. Ahogy lépnek, a szentképek fejet hajtnak sorra, rendre.

De a három mit se hall és mit se lát. Magukkal mit se gondolnak, csak haladnak, hiszen Isten úgy üzenté, hogy a csapat megszűnteti, ha elérnek. Meggyógyulhat annyi beteg leprás testvér, meggyógyulhat! menni kell! Hát leszállnak a kriptába, Földalatti Miasszonyunk oltárához: ott egy fátyol, Szent Szűz fátyla, csodatevő szent ereklye, mennyi zarándokot látott! Van ott számtalan cellácska, körülvevő a szent fátylat, odajárnak a betegek, nyomorultak gyógyulásért, pestisesek, a leprások. De ők nem magukért jöttek s nem is tudnak tovább menni. Egy lépést sem. Ez a végső. Fáradt, törött három vándor, három leprás jó zarándok célhoz érve térdre hull.

Üres kripta, késő óra. Arra már senki se jár. Ott maradnak. Nemcsak éjjel, nem sokáig, de örökre.

S akkor az oltári képet tartó két angyalnak szárnya rezzent. Halak a lépcsőn leszálltak két oltári angyalok. A holtak szemét lecsukták, testeiket felemelték s egymás mellé három sírba szép sorjába lefektették.

Egyik égi küldött hozott három márvány sírkövet. A másik arany szárnyából tépett arany angyaltollal az első sírkőre írta ezt a szót: „Remény” — Gergő hiült testére tette s a Remény kövével fedte Gergőt, a kőfaragót.

„Hit”, — írta a másodikra s ez takarta Neve Nincset, a leprásat. kinek arcán tiszta szépség tündökölt.

Harmadikat közből tette, közből a kis gyermeket, majd befedte, kövel fedte s rája véste: „Szeretet”.

Mi Urunk a Jézus Krisztus üdvözültek seregébe főtt, a mennybe három lelket beeresztett.

Párisban, a nagyvárosban több lepra nem kísértett.

Soha, soha emberfia, valóságos földi nevét e háromnak meg nem tudta.

Tudta Isten. S ez elég.

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

A keresztény gondolkodásnak is időre van szüksége, amíg újonnan felmerülő súlyos problémákra megnyugtató választ tud adni. Nincs ebben semmi meglepő, mert az igaz elvek, támaszkodjanak bár isteni ki nyilatkoztatásra is, önmagukban még nem biztosítják a fejlődő valóság tényeinek helyes megítélését. Világosan mutatja ezt azoknak a dolgozato-
toknak hosszú sora is, amelyek a legutóbbi években a kollektív bűnösségről, a kollektív felelősségről és a kollektív büntetésről jelen-
tek meg. Valamilyen formában mind a három dolgot ismerte azelőtt is az emberi gyakorlat, az elmélet azonban nem nagyon mélyült el ben-
nük. A hitleri rendszer és háború szervezett tömeggyilkosságainak, majd a nürnbergi szövetségesközi bíraskodásnak kellett jönniök ahhoz, hogy az új meglátásokkal bővült lelkiismeret kétségei állásfoglalásra készes-
sék a társadalom, a jog és az erkölcs bölcseleit. Köztük a katoliku-
sokat különösképen, mert nem egy író, mint Isaac, a „Jézus és Izrael“ c. könyv szerzője is, a kereszténységet a maga egészében tette felelőssé azért az antiszemitizmusért, amely csak megkönnyítette a ná-
cizmus felülkerekedését.* Ezekben az állásfoglalásokban figyelhetünk meg azután bizonyos tapogatózásokat, amelyek érzésünk szerint mind elő-
feltételei voltak annak, hogy a *Vie Intellectuelle* most két szá-
mán át közreadhatta Yves Congar mesteri tanulmányát.

Az eszmetisztzásban megtett utat akkor mérhetnők le igazán, ha egybevetnők Congar fejtegetéseit Richard Egenter értekezésével, amelyet még 1948-ban bocsátott ki a müncheni egyetem katolikus hit-
tudományi kara s amelynek egyes tételei ellen Michael Pfiogler is éles kifogásokat emelt a *Wort und Wahrheit*ben. Nyilván hasznosabban járunk el azonban, ha a lehetőséghez képest az előttünk helyesnek és nyereségnek látszó pozitívumokra fektetjük a súlyt.

* * *

Congar szerint a modern szellemet két mozzanat különbözteti meg a régítől. Az egyik a történetiségnek, a másik a társadalmiságnak ele-
ven érzése. A történetiség észlelése több és más, mint az elmúlt ese-
mények tudása. Egyetlen korszak sem végzett eddig nagyobb erőfeszít-
ést a történeti adatok gyűjtésében és rostálásában, mint a XVII. szá-
zad, mégsem volt érzéke a történetiség iránt. Az ehhez szükséges ta-
pasztalásokat ugyanis csak a nagy népi forradalmak hozhatták meg,
amelyek ráébresztették az embert arra, hogy akár tetszik, akár nem,
neki magának is helye és helyzete van a történeti fejlődésben. Ebből
következik, hogy a mai ember, még ha nincs a legkisebb becsvágya
sem rá, a maga kicsiny és jelentéktelen személyét is kénytelen törté-
netileg szemlélni, nemcsak a multját, de még inkább a jelenét és jövő-
jét illetően. Hogy Congarnak ebben igaza van, bárki ellenőrizheti.

* Isaac könyvével már foglalkoztunk rovatunkban. *V i g i l i a*, 1949. július.

Rátérve a másik mozzanatra, nem kétséges, hogy a XIX. század óta az átlagember társadalomszemlélete is új vonással gyarapodott. Ez pedig az a felismerés, hogy vannak társadalmi adottságok, amelyek az egyéni szándékokon túlmenően is összetartozást és egybetartozást létesítenek a társas alakulat tagjai között. E felismerés taán legnagyobb tényezőjeként Congar a marxizmust jelöli meg, amelynek fellépése után senkiesem gondolkodhatik úgy, mint annakelőtte. A kölcsönös függések annyira érzékelhetőkké váltak, hogy az egyén ha akarná sem élhet többé a társadalom szelén, vagy töle szigetelten. Érvényességet kapott és érvényesül az a tétel, hogy mivel a történeti folyamatokat ellentétes erők küzdelmei hozzák létre s az egyéni állásfoglalás megtagadása valójában a visszatartó vagy visszahozni akaró erők ténykedését mozdítja elő, pártatlanságról jözan ésszel ma már nem is beszélhetünk.

Mi sem természetesebb, mint az, hogy a történetiségnek és a társadalmiságnak ez a kettős érzése nem maradhatott hatás nélkül a mai kor emberének lelkiismeretére sem. Míg azelőtt a szokványos lelkiismeret csak az egyéni ténykedés körében vizsgálta a személyes magatartást a jó és a rossz felől, beágyazódva egy készen kapott erkölcsi káté keretei közé, ma, amikor maguk a történeti fejlemények és a társadalmi adottságok hártják az egyénre a közösség ténykedése nyomán a tárgyi felelősséget, szükségszerűen felvetődik a lelkiismeret előtt az a l a n y i felelősség eszméje is, a felelősség a dolgok amaz állapotáért is, amelynek okozói kollektív természetűek.

* * *

A modern szellem most kifejtett két vonása magyarázza, hogy a mult egyháztörténeti tragédiáival kapcsolatban a mi körünkbeli is sűrűn tárgyalják újabban a katolikusok együttes felelősségének kérdését. Mert ha az egyház isteni alapítás és külön misztikája is van, tapasztalatilag tekintve az egyház is, mint társas alakulat, ugyanazon törvények szerint él, mint bármely más csoport vagy intézmény. Sőt — mondja Congar — az egyháznál még inkább, mint más alakulatoknál, megtalálható a szoros összefüggés egyfelől a kollektív mulasztások, hibák, bűnök, vagyis a „tisztátalan dolgok”, másfelől a nagy és kedvezőtlen fordulatok között. Meg pedig azért, mert a fordulatok itt sokkal kimutathatóbb módon a megelőző hosszú éresek termékei. Begyökerezett ferdeségek zínvone, bizonyos erkölcsi, ájtatossági és igehirdetési színvonal, illetve színvonaltalanság belenyugvó elfogadása áll rendszerint mögöttük, szóval épp olyasmik, amikért legkönnyebb a kollektív felelősséget felfedeznünk.

Eddig is tudtuk — írja Congar —, hogy az első nagy tragédiában, a keleti egyházszakadásban hibák játszottak közre mind a két oldalról. Nemcsak Cerularius patriarcha követett el szörnyű hibákat, de a merév és türelmetlen Humbertus biboros is messze túllépte a pápától kapott felhatalmazását. Ma már azonban az igazi okokat és a döntő felelősséget nem ezen a síkon keressük. Ellenben ott, hogy az egyházi test két oldala, a keleti és a nyugati, lassú és bonyolult folyamatban fokozatosan idegenné válhatott egymáshoz. Az igazi bűn ennek az elidegenedésnek tudomásulvétele volt, amiért azután az egész együttest terheli a

felelősség. S ugyanezt állapíthatjuk meg a XVI. század nagy hitújító mozgalmában, amelyek a nyugati egyházszakadást idézték elő. Nem Hus és nem Wyclif és nem Luther voltak az elsők, akik „főben és tagokban” követelték a megújodást, hanem már előttük kétszáz éven át hangzottak ebben az irányban a sürgetések. S nem pusztán a néhány ezer intézkedő viseli a fejleményekért a felelősséget, hanem a katolikusok mindannyian, akik hagyták, hogy vallásukat beburjánozzák a központi és helyi praktikák. M ö h l e r abban a könyvében, amelyet 1940-ben adott ki Bécsben „Az egyház egysége és a felekezetek újbóli egyesülése” címmel, adatok tömegével bizonyítja, hogy a szkizmákért és a herezisekért nem az igaz tanítástól eltávolodott egyének, hanem mindig az előző nemzedékek viselik a tulajdonképeni felelősséget. Azok a nemzedékek — fűzi hozzá Congar —, amelyek kényelmesebbnek érezték a kialakult állapotokat s amelyeknek még jobb belátásuk ellenére is jelszavuk volt: „Őrizzük meg előítéleteinket, melegen tartanak minket.”

Pedig a történeti bűnökért és botlásokért, amelyek kollektív természetűek, az egyéneknek is kivétel nélkül fizetniök kell. Azt tehát, hogy ebben a tekintetben ma egyre kényesebb a lelkiismeret, méltán tekinthetjük értéknek és haladásnak.

* * *

Amikor azt mondtuk az imént, hogy a szokványos lelkiismeret egy „készlen kapott erkölcsi káté” keretei között mozgott, annak értelme távolról sem az, mintha hagyományos, a klasszikus katolikus erkölcsstant akarnók fogyatékosnak feltüntetni. Ilyesmirel egyáltalán nincs szó. Ez az erkölcsstan ugyanis, amelynek alapján mindig a kor valódi vagy vélt szükségleteihez igazodva szerkesztették meg egyháziak a gyakorlati célzatú „lelki tükröket”, teljes mértékben tartalmazza azokat az alapelveket, amelyekből az újabb kérdések megítélésében is ki kell és ki lehet indulnunk.

A klasszikus teológia remekül kidolgozta a bűnösség, a felelősség és a büntetés fogalmát és egymásból következtetését. Ez a folyományosság azonban a klasszikus teológia szerint sem mereven zárt, értve zártágon azt, mintha a büntetés csak személyes felelősségen, a felelősség pedig csak személyes bűnösségen alapulhatna. Hiszen a valóság az, hogy a büntetés területe tágabb, mint a felelősségé, és a felelősség területe tágabb, mint a bűnösségé. Vegyük szemügyre mind a hármat.

A bűnösség szigorúan személyes minőség, mert szabad magatartást tételez fel egy olyan körben, ahol a jónak megfelelően lehetett és kellett cselekedni. Ilyen szabadságot pedig csak az egyéni fizikai személyeknél találhatunk. Erkölcsi vagy jogi személyekre, természetem egy nemzetre vagy hadseregére vonatkoztatva csupán átvitt értelemben beszélhetünk szabadságról, mert szabadság itt csak azoknak a fizikai személyeknek szabadságát jelentheti, akik az erkölcsi vagy jogi személy nevében jártak el.

A bűnösség vagy nem-bűnösség azon fordul meg, hogy miként vi-

szonylik az ember valamely kötelezettséghez, amelyet törvény állapít meg. Ebből következik, hogy a bűnösséget két síkon kutathatjuk, azon a két síkon, ahol ilyen kötelezettségekkel találkozunk. Az egyik a lelkiismeret abszolút területe, ahol Isten a törvényhozó, a másik a különböző emberi törvényhozások által szentesített kötelezettségek területe. Az abszolút bűnösséget egyedül Isten mérheti fel, aki „a sziveket és veséket” vizsgálja. Semmi más hatalom, még az egyház sem ítélkezhetik a lelkiismeret belsejében, nem állapíthatja meg tehát, hogy az egyén valóban bűnös-e vagy ártatlan. Emberi parancs ugyanis csak kívülről állíthat az egyén elé törvényeket és csak kívülről fűzhet azokhoz szankciókat. Innen van, hogy mindig lehetségesek eltolódások a tapasztalatilag megragadható bűnösség és az igazi vagy abszolút bűnösség között.

Mi most a felelősség? Annak a személynek helyzete — feleli rá a klasszikus teológia —, akitől számon lehet kérni valamely cselekedetét és ennek következményeit, vagy egyszerűen azt, ami a cselekedete után történt. Meg kell lennie azonban annak a feltevésnek, hogy amit számon kérnek tőle, valami módon hatalmában is állott, s hogy fennforogtak a továbbiakra nézve az előrelátás lehetőségei is. Nem szükségszerű feltétele viszont a büntetőjogi felelősségnek az, hogy az illető valóban „bűnös” is legyen. A büntetőjogi felelősség ugyanis nem kizárólag erkölcsi mozzanat, hanem magának a társadalmi rendnek materiális követelménye, mint egyik alapvető pillére azoknak az összefüggéseknek, amelyek lehetővé teszik a társadalmi tagok békés együttélését. Felelőssé lehet és kell is tenni például az embert azokért a károkkért, amelyeket kiskorú gyermekei, alája rendelt munkatársai, vagy állatai okoztak. Megeshetik, hogy az illető erkölcsileg teljesen ártatlan: figyelmzettette a gyermekeit, ellenőrizte munkatársait, szájkosarat rakott a kutyájára vagy karámba zárta a bikáját, és mégsem tekinthet el a társadalom attól, hogy felelőssé tegye a szerencsétlenségért. A felelősség köre tehát nem azonos a bűnösség körével, hanem tágabb annál. Ugyanakkor azonban külsőségesebb is, mert nem ereszkedik le a dolgok mélyére és nincs is szándékában megközelíteni az abszolút igazságosságot.

Ebből azonban korántsem következik az, mintha a büntetőjogi felelősség most már merőben költött, műszóval: „fiktív” is lehetne, mert annak mindig a dolgok bizonyos természetű elfogadható magyarázatán kell nyugodnia. Hogy itt mit értsünk, Congar a háborús tűszok riasztó esetével világítja meg. A tűszokat őrizték, nem lehettek tehát bűnösök a mások által elkövetett ellenséges cselekedetekben. Nem állt hatalmukban sem az előrelátása, sem a megakadályozása annak, ami utóbb történhetett. A kapcsolatot köztük és az események között tehát tisztára mesterségesen és önkényesen létesítették harmadik személyek. Felelősségrevonásuk és kivégzésük így erkölcsileg semmiképp sem igazolható. S ne hívatkozzék senki a „háború törvényeire” — mondja Congar —, mert ha bebizonyítanák, hogy a háború óhatatlanul hoz magával ilyen borzalmakat, akkor a háború már egyedül ezzel kívülhelyezi magát az erkölcsön és a jogon s akkor bármiféle háborút önmagában is kárhóztatunk kell.

A harmadik probléma, amellyel meg kell még ismerkednünk, a bűn-

tetés. Szoros jelentésében, ahogy a büntetőjog is érti, a büntetés az a dolog, amit akarata ellenére kényszerítenek rá a törvény sértőjére. A büntetés így megtorlás, amely a bűncselekményhez kapcsolódik s a bűnösség megállapítása nélkül nem is alkalmazható. Nyilvánvaló azonban, hogy a büntetés még ebben az esetben is kihathat másokra, akik összefüggenek ugyan a bűncselekmény elkövetőjével, de mégsem azonosok vele. Ha a családöt börtönre vagy voni szolgáltatásra ítélik, megszenvedti a családja is. Magyaráztaként az olasz jogi iskola ezért nyilvánította elválaszthatatlannak a büntetés megtorlás-jellegétől annak megfélemlítés-jellegét is. Mindenesetre fogas kérdés, amely a Szentírásban is sokszor felvetődik, hozzá még kirívóbb formában is, amikor az apák bűnéért a gyermekek lakolnak. A teológia feladata, s nem is tér ki előle, hogy ebben Istent igazolja — szögezi le Congar —, a katolikus gondolkodónak azonban ettől függetlenül ki kell tartania a mellett, hogy a büntetés, amennyiben megtorlás jellege van, az emberi lehetőségek határai közt csak a megállapíthatóan bűnösöket sújtsa.

A legújabb jogfejlődés a megtorlás mellett, igen helyesen, mind nagyobb mértékben igyekszik érvényre juttatni a büntetésben a gyógyító-nevelő jelleget is, amelyről talán fölösleges bővebben értekeznünk. Van azonban a büntetésnek egy nagyon lényeges harmadik oldala is, amely a megtorlással gyakran összemosódik, de attól mégis különválasztható, s ez az elégtétel. A megtorlás, mint láttuk, olyan terhes valami, ami az elítélt akarata ellen való. Az elégtétel is terhes valami, de ezt akarja vagy legaiább akarhatja maga a nyújtója is. Kárt okozunk például szomszédunknak és megfizetjük. Maga a megtorlás legtöbbször nem jár ilyen hasznossággal sem az érdekelték, sem a közösség számára. Igaz, hogy amikor a rablógyilkost felkötik, a vélelem az, hogy az ítélet végrehajtása helyreállítja a megbolygatott társadalmi rendet, tehát felfedezhetjük itt is az elégtételt, de a hasznossági hatás akkor is csak közvetett és pusztán az alanyi bűnhődésből folyik. Az elégtétel ezzel szemben nem közvetve és egyedül a bűnös személyén át, hanem közvetlenül és magukban a dolgokban igyekszik a megsértett rendet helyreállítani. Nyomban világossá válik előttünk a különbség, ha gondolunk arra, hogy lehet büntetést szenvedni elégtétel nélkül s ugyanúgy lehet elégtételt is adni büntetés szenvedése nélkül. Elégtételt adhatunk mi másvalaki helyett is, és pedig anélkül, hogy mi magunk egyáltalán bűnösök lennénk. Jóvátehetjük a más által okozott kárt, kifizethetjük más helyett a pénzbírságot. Isten irányában is vezeklést fogadhat a keresztény ember nem a maga, hanem a mások bűneinek engeszteléséül, mikor is az elégtétel érvényessége abból a szolidaritásból folyik, amelyet akár a kegyelem és a szeretet, akár Isten szabad elhatározása létesít az emberek között.

Az ilyen tárgyasult elégtétel körébe kell utalnunk bizonyos korlátozásokat is, amelyek az embert mozgásában vagy javai használásában kötik meg anélkül, hogy őt magát bármiért is hibáztatni lehetne. Ezek a korlátozások nem egyszer terhesek s emiatt a büntetésre emlékeztetnek, de erkölcsileg, sőt jogilag sincs semmi közük hozzá. Az egyházjog is ismer ilyen megszorításokat, így amikor hiányosságból származó sza-

bálytalanságok miatt kizár némelyeket a pappá szentelhetésből. Még inkább az állami jog. Nem-anglikán vallású személyt például nem koronázhatnak királlyá Angliában, a volt francia uralkodó családok tagjai nem telepedhetnek meg Franciaországban; Svájcban és Svédországban nem tartózkodhatnak jezsuiták, Törökországban és Irakban nem szabad kiadni kurd nyelven semmiféle írást. Világos, hogy az erkölcs-cseleket sokszor nem ért egyet az efajta korlátozásokkal és a maga részéről határt is szab neki. Bizonyos azonban, hogy a büntetésnek más oldalai is vannak, mint a megtorlás, és hogy a büntetésnek szélesebb az alapja, mint csupán a bűnösség.

* * *

Maga a bűnösség azonban szigorúan személyes minőség. Az erkölcsi beszámíthatást keresve tehát, nem éppen szerencsés szóhasználat valamely közösségnek, mint ilyennek „bűnéről” beszélni, ahogy a bevezetőben szótartott Egenter-féle tanulmány is cselekedte, mert hiszen semmiféle társas alakulatnak sincs saját tudata, lelkiismerete és erkölcsi szabadsága. Ami bűnösség reájuk olvasható, az voltaképpen mindig fizikai személyek által elkövetett tevőleges vagy mulasztási cselekményekre zsongorodik össze. Viszont nem vitatható, hogy azoknak a közvetlenül felelős személyeknek ténykedéseiből, akik a közösség képviselőiként és annak nevében járhattak el, bizonyos felelősség a közösség egyszerű tagjaira is hárul. Kiterjed nevezetesen mindazokra az egyénekre, akiknek szabadsága valami módon közrejátszott az elítélendő cselekedetekben. S elvileg azt is meg lehet jelölni, hogy mire milyen fokban, mert a felelősség foka a bűnösségéből folyik.

Elsőfokú a felelősség azoknál, akik cselekvő értelemben szerzői a büntetettnek. Itt is súlyosabb azoknál, akik elrendelték, mint akik egyszerűen végrehajtották azt. Utóbbiak erkölcsi, sőt büntetőjogi és társadalmi tekintetben is nem ritkán több-kevesebb méntségre hivatkozhatnak, amilyen az elvakító szenvedély, a tények nem-ismerése, vagy a kényszer. Másodfokban felelősek azok, akik bátorították vagy segítették az elsőfokú bűnösöket erkölcsi helyeslésükkel, gazdasági vagy politikai segítségükkel, de nem kevésbé felelősek azok is, akik nem emeltek szót a büntett és szerzői ellen, sőt még annak sem adták jelét, hogy velük nem vállalják a szolidaritást. Ez a másodfokú felelősség — mondja Congar — nagyon valószínűnek látszik a náci korszak egész német társadalmában, noha kétségtelen, hogy a saját személyes tapasztalata szerint elég szép számban adódtak kivételek is.

Amilyen könnyen meghatározhatjuk azonban elvileg a másodfokú bűnösséget és felelősséget is, annyira nehéz az igazi bűnösséget és az ebből folyó erkölcsi felelősséget a valóságban is megállapítani. Világos ugyanis, hogy erkölcsi felelősség csak akkor foroghat fenn, ha az illetők a szükséges minimális tényismerettel is rendelkeztek és ha a helyes magatartás lehetőségének legalább a minimuma hatalmukban állott. Mert hiszen az erkölcsi felelősség egészen más dolog, mint a pusztán materiális felelősség. Utóbbi semmi egyéb, mint az akarattól független társadalmi adottságokon nyugvó szolidaritás következménye.

Ezzel kapcsolatban nem is lehet szó egyéni bűnösségről s az esetleges szankciónak az egyén számára nincs is büntetés jellege: mindenkinek viselnie kell például a veszített háború hátrányait. Ezzel szemben az erkölcsi felelősség, amely a büntetőjogi felelősséget alapozhatja meg, még az elvileg bűnösnek nyilvánítható közösségi tagoknál is egyéni leg minősül, mert az ismeret és a hatalom fokától függ, ami egyénenként ugyancsak különböző. Emiatt van, hogy ha kívülről vetik fel az erkölcsi felelősség kérdését, nem egy esetben teljesen el kell ejteni, mikor is azt, hogy valóban fennállott-e vagy sem, már csak az érdekelt egyén saját lelkiismerete döntheti el. Ez viszont arra kell késztesen minket, katolikusokat — mondja Congar —, hogy igyekezzünk éberré és érzékennyé tenni a magunk és mások lelkiismeretét ebben az irányban is. Annál inkább, mert erről a területről általában hallgatnak a gyónási tükrök, noha nagyon valóságos felelőségek tartoznak ide.

Az erkölcsi felelősségből folyik a büntetőjogi felelősség s ez utóbbinak következménye a büntetés. Láttuk azonban, hogy a büntetés köre tágabb lehet, mint a bűnösségé. Egyén és kollektivitás kapcsolatában mi itt a megoldás? Úgy hisszük, helyesnek fogadhatjuk el Congarnak azt az álláspontját, hogy kollektív bűncselekmények megtorlásaként az olyan büntetést, mely az emberi személyt sújtja, csak akkor igazolhatjuk, ha ez a megállapíthatóan bűnösöket éri. Minthogy a bűncselekményt mindig egyének követik el, nem szabad a személyt sújtó büntetésnek, azaz testi fenyítésnek, szabadság, becsület vagy élet elvesztésének alávetni az egész csoport valamennyi tagját.

Nagyon érdekesek ezzel kapcsolatban azok a fejtegetések, amelyeket Congar az egykori SS-szervezet tagjainak mikénti elbírálásához fűz. Ez a kérdés különben, mint egy másik tanulmányból is kiténik, amelyet a kiváló francia jogtudós, De La Pradelle írt ugyancsak a *Vie Intellectuelle* számára, sokat foglalkoztatta a külföldi jogászokat. A nürnbergi szövetségesközi bíróság tudvalevően büntevő alakulatnak nyilvánította az egész SS-szervezetet s kimondotta, hogy csak azoknak a tagoknak tettesi minőségétől lehet eltekinteni, akik bebizonyítják, hogy akarattal ellenére kényszerítették őket a testületbe, vagy hogy nem vettek részt bűncselekményben. A viták azután amiatt keletkeztek és máig sem zárultak le, hogy amíg az első feltétel aránylag könnyen tisztázható, a másik feltétel, a *negativum* bizonyítása olykor leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. Congar is felsorol itt kényes határeseteket, de végeredményben odakövetkeztet, hogy a nürnbergi határozatban kifejezett jogi eszme kétségtelenül haladást jelez abban az értelemben, hogy — a katolikus felfogással összhangban — egyéniesíti a bűnösséget és a felelősséget a kollektivumnak felrótt bűncselekmények tekintetében is.

* * *

Mindez, amit az imént előadtunk, nem jelenti azt, mintha most már semmiféle kollektív megtorlást sem tekinthetnénk igazságosnak. Mert igenis, lehet az egész együttest is büntetni a valóban együttesen elkövetett törvénysértésekért. Ismételjük meg azonban: a katolikus gondolkodás, amely itt főleg Szent Agostonra és Szent Tamásra támaszko-

dik, mindenképen feltételül szabja, hogy a megtorlásnak ne legyen személyt sújtó jellege. Személyt is sújtó kollektív büntetést az egyéni bűnösség kutatása nélkül csak Isten róhat ki, aki ezt meg is teszi olykor — állapítja meg Congar. És pedig csak azért Isten, mert egyedül Ő tudja, hogy mi jóra vezethet az s egyedül neki áll módjában az ártatlanok igazságos kárpótolása. Abban a kollektív büntetésben, amelyet emberek rónak ki, voltaképpen így nem is a megtorló, hanem a gyógyító-nevelő és az elégtételi jellegnek kell kidomborodnia. A német néppel például, ahol a hitleri szellemiségnek hosszan visszanyúló gyökerei voltak, meg kell értetni, hogy az erőszak nem fizeti ki magát. Congar persze pillanatig sem titkolja, hogy a megtorló és a gyógyító-nevelő jelleg efajta megkülönböztetésébe többé-kevésbé nyílt farizeizmus is csúszhatik, miután a győzők azok, akik ítélkeznek, és a legyőzöttek azok, akik fölött ítélkeznek. A gyakorlati megoldást erre még a jövőnek kell meghoznia.

Nem szabad továbbá azt sem felednünk, hogy minden igazságszolgáltatási eljárás eredményessége nemcsak a bírák, de a felelősségrevontak lelkiületétől is függ. Meg kell lennie a felelősségre vont együttesben is a megváltozás erkölcsi készségének. A történet rosszak elismerése, a „megvallás” nem az egyetlen eleme ennek, de mindenesetre a legelső. Tőlünk keresztényektől például a minden kereszténységet megcsúfoló, embertelen módon irtott és megkínzott zsidóság ezt a „megvallást” a szörnyű évek multán méltán elvárhatta.

A kollektív büntetés elégtétel-jellege főleg a „jövátétel” kötelezettségében szokott kifejezésre jutni. A jövátétel rendszerint anyagi természetű, de mivel a megsértett rend mindig „emberi” rend, nem maradhatnak ki az elégtételből erkölcsi elemek sem. A már említett „megvallásnak” ebből a szempontból is nagy súlya van. A bűn és a felelősség megvallása köré különben — fejt ki Congar — egész filozófiát kellene és lehetne is építeni. Alapvetését szinte készen adja a teológia: a bűn megvallása, ami csak másik neve a büntületnek, az első és lényeges feltétele minden megtérésnek, ez a Szentlélek első megnyilatkozása irányunkban. A gyónásban történő titkos és szigorúan szentségi bűnvallás azonban társadalmi vonatkozásban nem számíthat ugyanolyan hatásosnak és ugyanannak a pszichológiai erénynek, mint a nyilvánosan elhangzó vallomás. A mások előtt tett vallomás ugyanis, ha őszinte és mélyből fakadó, a belső szabadság győzelmét jelenti és már önmagában is újjáteremtő. Egyebek közt lehetővé teszi az érintkezést és együttélést azokkal, akik súlyos bántalmakat és károkat szenvedtek.

* * *

A kollektív bűnösség és a kollektív felelősség tudatát, mint bevezetőben igyekeztünk megvilágítani, a társadalmi alakulás tette mind elevenebbé. A katolikus gondolkodás, amely az eseménysorokat nemcsak megállapítja, de értékeli is, haladást ismer fel ebben. Ami azonban a kollektív büntetést illeti, ragaszkodik ahhoz, hogy ez, miután a társas alakulat — csoport vagy intézmény — összes tagjait kivétel nél-

kül éri, ne a személyt sújtsa, hanem a bűnös alakulat u. n. közjára hasson ki. Szent Tamás példát ad erre, amikor azt mondja, hogy megfosztható püspöki iskolájától, esetleg püspöki székrétől az a város, amelynek lakosai „gonosz magatartást” tanúsítottak. Ugyanannyi ez, mintha ma büntetésből az egyetemet vagy a megyeházát költöztetnék el a városból. Kollektív büntetésből szüntethetik meg egy tartomány vagy egyesület önkormányzatát, vehetik el egy közület kiváltságait.

Mindezek a büntetések azonban, amelyeknek sora szinte kimeríthetetlen, kifejezetten „kollektív büntetések” s mint ilyenek semmiben sem érintik azokat a megtorló büntetéseket, amelyeket az együttes nevében és számlájára elkövetett bűncselekményekért az első- és másodfokú bűnösök egyénenként és személyükben vonhatnak magukra. Az erkölcsi felelősség kívülről való megállapíthatásának nehézségei miatt lesznek köztük mindig nem kevesen, akik fölött igazában csak Isten ítélkezhetik, de kétségtelen, hogy az egyéni felelősségnek erre a társadalmi tagság magyarázta oldalára is mind figyelmesebbé válik a modern lelkiismeret.

Mihelics Vid

SZEMLE

A MISSZIÓK MŰVÉSZETE

„A misszionáriusnak nem az a feladata, hogy a sajátos európai műveltséget átültesse a missziók földjére, hanem hogy ezeket a népeket, melyek nem egyszer évezredes kultúrával dicsekedhetnek, hajlandóvá és fogékonyvá tegye a keresztény erkölcs és életmód elemeinek befogadására és asszimilálására. Ezek az elemek könnyed természetességgel hangolódnak össze minden egészséges civilizációval, felfokozva képességüket és erejüket arra a teljességre, ami az emberi méltóság és boldogság elérésére és biztosítására alkalmassá teszi. A benszületett katolikusok legyenek valóban Isten családjának tagjai és országának polgárai, anélkül azonban, hogy megszűnnének földi hazájuk polgárai lenni.”

A Szentévre tizenkét évi előkészítő és szervező munkával rendezett missziós egyházművészeti kiállítás ünnepélyes megnyitásakor mondott beszédével XII. Pius pápa nemcsak egy kiállítást nyitott meg. Idézett szavaival

ráeszméltette a katolikus fehér embert a krisztusi Egyház egyetemességének helyes felismerésére és egy szinte elképzelhetetlen arányú jövő fejlődésnek irányelveit hirdette meg. A Pontifex Maximus ünnepélyes deklarációja adta meg igazi jelentőségét ennek a kiállításnak, melynek külön érdekessége volt, hogy azon a magas kultúrájú távolkeleti népek neves művészeinek kivül először szerepeltek alkotásaikkal a primitív népek. A legizgatóbb kérdés azonban minden exotikumon túl az, mit mond ez a kiállítás a missziós területek katolikus művészetéről? Erre a kérdésre kívánunk megfelelni a kiállítás katalógusának illusztrációi alapján.

Valami ahhoz hasonló jelenséget várnánk, mint mikor a kereszténység először találkozott a Földközi Tenger vidékén uralkodó hellenisztikus művészettel s annak segítségével megteremtette az ökeresztény művészetet. Most azonban más a helyzet. A misszionáriusok nemcsak a katolikus tant és szer-tartásokat vitték magukkal az idegen

népek közé, hanem valamilyen formában azt az egyházművészetet is, amely ma a katolikus hitélet művészi kísérőjeképpen Európában közismert. Ez a körülmény, amennyire ment és magyaráz bizonyos gyengéket, annyira felfokozza azoknak a művészeknek érdemét, akik a gyenge mintaképek ellenére is erős alkotásokban dolgozták fel a feladatuk kapott témát.

Érdekes példa erre a hindu A. Thomasnak az eltévedt báránnyt megmentő jó pásztort ábrázoló képe. Mindenki találkozott ennek a témának giccses feldolgozásával azokon a szentképeken, amelyek egy meredek szikla oldalán tövises bokorban fennakadt báránnyt mutatnak, fölötte éhes ragadozó madárral s az utolsó percben életmentő Krisztus-pásztorral, aki életét kockáztatja eltévedt báránkjáért. A hindu festő bizonyára ilyen képecskét kapott mintának a missziós atyától, mert a bárány nála is egy meredek sziklás hegyoldal tuskés bokrában van fennakadva. De nem követte európai mintaképének az evangéliumi példabeszédet vaskos kézzelfoghatóságra lefordító szellemtelenségét, elhagyta a vad ragadozó madarat is, nem festette Krisztust sem lehetetlenül veszedelmes helyzetben, hanem fölmentülti jelenlegként ható ifjú alakjában, akinek egész lénye könyörülő szeretet és segítő jóság. Általában jellemző a kiállított képekre — mert e kiállítás anyaga túlnyomórészt festményekből áll — hogy halvány és erőtlen reminiscenciák helyett a téma eleven átérzéséről tanúskodnak. Ez ad nekik megkapó élelenséget és lelki üdéséget.

A másik, szinte szenzáció erejével ható tanulsága ennek a kiállításnak, hogy a keletázsiai kulturnépek még birtokában vannak annak a magas színvonalú formai kulturának; amely az európai művészettől a naturalizmus következményeként elveszett s amelynek visszaszerzéséért oly nehéz küzdelmet folytatnak a modern művészet legjobbjai. Ez az ősi művészeti törvényeket őrző magas formai kultúra ünnepli a kiállítás legjobb műveiben találkozását a keresztény lelkeséggel.

Oly alkotásokban, melyeket szívesen látnánk legjobb modern templomainkban.

A hindu művészek alkotásain meglátászik, hogy országuk a kontempláció hazája: művészetük spiritualista művészet, csupa finomság, átszellemült hangulat. Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy a köznapiság fölé emelkedő szemlélődés elsorvasztotta érzéküket a valóság meglátására. Ellenkezőleg: kifinomította látásukat az anyaginal sokkal gazdagabb lelkiállóság iránt. Mesterien kezelik a vonalat és felszínre tudják hozni vele a lélek mélyének legfinomabb rezdüléseit is, még pedig legtöbbször oly közvetlen élelenséggel, ami messze fölötte áll meggyőző erőben annak a mélabúval elegy bágyadt áhítatnak, amivel az egyházművészeti alkotások túlnyomó többségében találkozunk. Az anygali üzenetet elfogadó Szűz áhítata (J. Wesley, Ecce Ancilla Domini) oly egyszerű és mélyértelmű, hogy hozzá mérhető nem sokat találunk az oly gyakran megfestett témának európai feldolgozásában. Ugyancsak páratlanul tökéletesen interpretálja az ősz Simeon imáját Pao Rainak a gyermek Jézus bemutatását ábrázoló képe (Nunc dimittis). A holdas éjszakában menekülő Szentcsalád képe (S. J. Cawalho) éppoly hiánytalanul adja vissza az éjjeli menekülés hangulatát, mint ahogy Péter apostol tagadása is meglepően világos értelmezést nyer a már említett Thomas képén, aki rendkívül szerencsés ötlettel a megkötözött Krisztus falra vetődő árnyékához kapcsolja az apostolnak kellemetlenkedő szolgáló vadját. De nemcsak a csendes szemlélődés, áhítat és hangulatképek mestereivel ismerkedünk meg a hindu művészek között, hanem a megfeszített Krisztus ábrázolásában is ritkán találkozunk azzal a lélekbe hasító drámai erővel, ahogy T.K.N. Trivikram képén látniuk kinzóiert esengve könyörögni Krisztust: Atyám bocsásd meg nekik.

A csendes szemlélődést és lelki finomságokat kereső hindu művészettel szemben a kínai csupa pattanó szikra, nyugtalan aktivitás. Ezt különösen ak-

kor látjuk világosan, ha a teljesen kínai modorban festő van Genechten művét összehasonlítjuk egy eredeti kínai alkotással. Van Genechten Mária mennyebemenetelét ábrázoló képének összes alakjaiban nincs annyi élet, mint például Luca Cheng szoptató Madonnájának azon egyetlen mozdulatában, ahogy fejét kissé oldalra fordítja, s hiába rajzol van Genechten görbe törzsű ágas-bogas koronájú fákat kínai dinamikát belevinni mint Luca Cheng egyetlen fűszál vonalába, vagy egy bambuszlevélbe. Ezeket a kínai képeken minden aktív. A táj is, Azért nem is engedik el a tájképet a szent történetek ábrázolásából sem. Lo-Hung-Niennnek a betlehemi szálláskeresést ábrázoló képén kegyetlen téli idő kelt részvétet a szent jegyespár iránt. Nemcsak Szűz Mária ruhájának csücskeivel játszik az irtalmatlan szél, hanem didereg a fűszál, szenved a faág is, s úgy érezzük, hideg még annak a háznak kerítése is, melynek kapuján éppen most zörget Szent József. Ugyancsak Lo-Hung-Nien két Madonna-képen Szűz Mária karján a kis Jézust tartva áll az ég felhőin. Alakja csupa báj, mennyei kedvesség és földöntúli méltóság, de már ruhájának szalagjaival és könnyű fátylával játszadozik valami boldog örömtől szellő s játékosan bodorodnak a felhő fodrai, azonkívül az egyik képen két sebes röptű fehér galamb, a másikon két virágszóró kis angyal serénykedik fölötté kedves hődotlatával.

A fegyelmezett akarat ereje és nyugalma, kristályosan csiszolt kultúra lelki előkelősége jellemzi a japán művészek képeit. Okayama Shunkyo vértanúkat ábrázoló festményei, de rózsás Madonnája is, oltárképnek kívánkoznak, mert kiválóan alkalmasak a vallásos tisztelét felébresztésére: alakjai minden píz nélkül, szent természetességgel és egyszerűséggel sugározzák az Istennel teljesen egyesült és akaratának szolgálatára átadott élet nemességét. Csak a legfelső fokig finomodott izlés a magyarázata annak, hogy a vértanúkat nem kinatás, vagy kivégzés közben

ábrázolják. Az egyik (Lucas Hasegawa képe Grazia Hosakawa mártírnőről) térdenállva mutatja a szentet, amint a kezében tartott feszületet nézve s Krisztus szenvedésének szemléletébe elmerülve készül a nagy áldozatra. Még meglepőbb T. Koseki festménye. Előkelő fiatal hölgy ül diszes ruhában szobájában. Előtte kis feszület és tustábla, baljában papír, jobbában írópálca, tőle jobbra vázában virágcsokor, mögötte az üvegfalon át látszik a táj: egy mártírnő kivégzése előtt végső akaratát írja. Alakján és arcán nyoma sincs a félelemnek vagy izgalomnak. Európai ember számára szinte elképzelhetetlen nyugodtság és lelki erő sugárzik egész lényéből. Szinte földöntúli báj ragyogja be Toda Takahiro képét, mely Szűz Máriát a Szent Erzsébethez vezető útján ábrázolja. A Szent Szűz alakja úgy együtt van a tájjal, mintha ennek szépsége öltött volna benne testet és emelkedett volna öntudatra. Imára kulcsolt keze és égre emelt tekintete az isteni titkokkal telt lélek áhitatának beszédes kifejezői. Am a lélek még itt sem olvad fel az érzelem áramában, mint ahogy a gyémánt is megtartja kristályos keménységét akármily tüzesen szikrázik benne a napfény.

Amíg így a japán katolikus művészet a hitben mindent legyőző lélek erejének és előkelőségének tükré, addig a koreai gránit súlyú és erejű monumentalitás Miler Joun Seung és Seng Mo Thong Go szobrai — az előbbi a kis Jézust ölelben tartó Máriát, az utóbbi a Fájdalmas Szüzet ábrázolja ülő helyzetben — a formák mesteri szerkesztésének oly magas színvonalát mutatják, amely felé a Maillol nyomdokait követő európai szobrászat még csak útban van. Chang Woosung úgyszólván az utcán állítja meg a balkarján a gyermek Jézust tartó Szűz Máriát, hogy a kedves epizódot az élet szent méltóságának monumentális képévé építse festményén, anélkül, hogy közvetlenségét a legkisebb mértékben is csorbítsa. És ez a rendkívül kedves kép középső része egy triptichonnak, mely Szűz Máriát koreai vértanúkkal ábrázolja!

Viet-Nam művészei közül Le-Van-De emelkedik ki, mint a kifejező vonalnak bámulatos tudású mestere, akinél nehéz megmondani, hogy madonna-kepein vagy Magdolnát a kereszt lábánál ábrázoló festményén — mindegyik ügyszólván csak a fej és kezek ábrázolására szorítkozik — az arc, vagy a kéz fejeze-e ki többet a lélek kimondhatatlanul gyengéd érzéseiből. És ezek az érzések minden gyengéd-ségük mellett is mennyire hitelesek, szemben sok hasonló tárgyú és rendeltetésű európai mű szentimentalizmusaival üres pózával!

Rendkívül érdekes, hogy az élménynek hitelessége még a primitív népek technikailag fejletlen szobrászi alkotásait is az európai átlagszínvonal fölé emeli ott, ahol a honi hagyományokat nem cserélték fel az európai iskolával. Sajnos pusztá leírásnál nem igen lehet érzékelteni, hogy például egy kongói szobrász, Gabriel Mashitoba betlehemes szoborcsoportozatában, melyet egy sokat foglalkoztatott modern francia szobrász műve után készített, mennyivel szentebb művet alkotott, mint európai kollégája, aki az emberábrázolás technikáját elsajátította ugyan, de nem rendelkezik azzal a kifejező erővel, ami az ősi hierotikus formanyelv sajátja. Igaz, hogy ehhez a formalitáshoz bizonyos mélyen vallásos életszemlélet is hozzátartozik. Egy nigeriai szobrász kifaragta fából a madaraknak prédikáló Szent Ferencet. A prédikáló szenttel szemben egy sematikusán ábrázolt fa törzsén kétoldalt három-három kisebb, tetején egy nagyobb szárnyas képviseli a madarak világát. A technika teljesen primitív és semmiben sem mulja felül zsebkéssel faragó pásztoraink technikáját. A művész mégis ki tudja fejezni, amit akar: a szent alakjában azt a komoly buzgótságot, mellyel Isten egész lélkét betöltő dicséretét a madaraktól is hallani kívánja, a szinte embermódra figyelő madarakban pedig az Istentől eltelt léleknek mindenre kiáradó ígérteit. Egy ugandai szobrász láthatóan európai iskolázottsággal rendelkezik, de nem európai szemmel fi-

gyeli az embert. Keresztlevételt ábrázoló szoborcsoportozatában oly mély lélekrajzot ad, hogy zokogó Szent János apostola és Szűz Máriaanak fájdalomtól elomló alakja vetekszik a téma legjobb európai feldolgozásaival.

Az esztétikai forradalmárok egy csoportjának, még pedig eléggé hangadó csoportjának véleményével szemben nemcsak a régi korok, hanem a ma művészeite is igazolja azoknak józan felfogását, akik a témától, különösen vallásos témától nem féltik a művészet tisztaságát. Másrészt azt is bizonyítja ez a kiállítás, hogy a témának művészi formába kell kristályosodnia, hogy egyáltalában létrejöheszen szellemi kulturértéket jelentő műalkotás. Igazolja továbbá ez a kiállítás Desiderius Lenznek azt a ma már általános elismert felfogását, hogy a vallásos művészet sajátos formája az, amit hierotikusnak vagy szakralisnak nevezünk s ami kikopott az európai művészetből. A modern művészet legjobbjai ennek az ősi, elfelejtett örökségnek visszahódításán fáradoznak. Ez a törekvés, — amely egyébként mélyreható vallásos megújulással karöltve sikerülhet csak —, a legbiztatóbb magja a modern egyházművészet azon alkotásainak, melyek őszinte élményből termettek. Mert enélkül — s ez is lényegbe vágó tanulsága a kiállításnak — a legnagyobb technikai tudás és emlékképekkel játszadozó ügyeskedés is csak többé-kevésbébbé formalizmusig jut el. A művésznek nemcsak igazi tehetségnek, hanem vallásosnak is kell lennie s hinnie kell a vallásos embert, hogy egyházművészeti alkotásait lélek telítse. Az ilyen, keresztény lélekületből telített művészet ezután nem külső dísz csupán, hanem jelentőségében túl nem becsülhető lélekformáló tényező is. Mindezekhez a tanulságokhoz hozzájárul még az az első pünkösöd csodájához hasonló élmény, hogy a különböző színű, nyelvű és kulturájú népek megértik egymást a katolikus művészet nyelvén, egy testvérnek látják egymást annak tükrében, mert egyetértének Krisztusban.

S o m o g y i A n t a l

HŐSI HUMANIZMUS

(Morus Szent Tamás élete)

A Morus - biográfusnak* könnyű a dolga, mert Thomas More élete tökéletes regény, vagy inkább dráma benyomását kelti. Ebben az életben mindennek megvan a jelentősége, semmi sincs a véletlenre bízva, az események kúsza szálai mögött megérez-zük a mesterművek biztos logikájú vonatkoztatását. Az effajta életek a műalkotással gyakran abban is megegyeznek, hogy az anyag ellenállása nem szegi szárnyát a művész alkotó ihletének, sőt ellenkezőleg, az akadály legyőzése még fokozza lendületét.

Morus Tamásnak nem volt könnyű remekművet alkotnia életéből. A mártírokat általában exaltált embereknek képzelik el, akiket valami „szent örület” hajt a vértanúság felé. Nos, az Utópia szerzője a legflegmatikusabb emberek közé tartozik; aranycsillámos szürke szeme derűs humorral néz a világba, amelyet nagyon szeret, nem hiába a renaissance gyermeke; ebben a kiváló jogászban a legnagyobb mértékben élt a prudencia szelleme és életét egyáltalán nem volt hajlandó feleslegesen veszélynek kitenni. Tipikusan szemlélődő természetű, de mint VIII. Henrik lordkancellárja a legváltóságosabb helyzetben kormányozza Angliát. A legtürelmesebb szellemek egyike, akit vérmérséklete sem presztínál a hitvitára, az angol püspöki kar mégis rábízta a protestánsok elleni harc vezetését. Óriási hatalom van a kezében, élet-halál ura, de ő a hatalom birtokában is megőrzi tisztaságát. Ez az ember, aki Erasmus szerint a barátságra született, ezt a ritka hivatást olyan körülmények között gyakorolja, amelyekre alig van példa a világtörténelemben: legjobb barátjai küldik a vérpadra s bár az ítélet, amelyet kimondanak rá, a legszégyenletesebb Justizmordok közé tartozik, barátjait a vérpadon sem

tagadja meg: megígéri, hogy imádkozni fog értük, hogy az üldözök és az üldözött együtt örvendhessenek majd az égben.

Másból hasonló adottságok mellett talán csak rokonszenves humanista polihisztor lett volna, hiszen a kitűnő jogászcsaládból származó Tamás élete szép renaissance-idillnek indul. A nyolc éves fiúcskát szülei apródnak adják a Shakespeare III. Richárd-jából ismert nagy humanista főpap, Morton érsek, későbbi biboros és lordkancellár házába. A jóképű, élénkcsű fiú az egész érseki udvar kedvence; egyszerű szellemi képességei korán megnyilvánulnak, látóköre kitágul, amiért az érsek karosszéke mögött állva végighallgatja a közelet előkelőségeivel folytatott tárgyalásokat és világhírű humanisták szellemének sziporkázásában gyönyörködik. Az Utópia későbbi írója már mint fiatal fiú felfigyel azokra a beszélgetésekre, melyeknek a témája olyasmí volt, amit ma „szociális reformoknak” neveznénk. A kis Tamás az érseki udvarban nagy emberismeretre tesz szert, megfigyeli, hogyan beszélnek a különböző emberek, azért tudja később dialógusait olyan jól megírni. Az érsek háziszinpadán is kiválik talpraesett rögtönzései-vel.

1492-ben, Amerika felfedezésének évében, szülei a fényűző Lambeth-palaceból átviszik a bencések oxfordi kollégiumába jogot tanulni, de a kis Tamást a jognál is jobban érdeklik a görög studiumok és Vespucci útirajza, amelynek olvasásakor először villan fel benne az Utópia gondolata. A fiatal jogász elmélyed Szent Ágoston De civitate Dei-jének tanulmányozásában is és azt huszonhárom éves korában London egyik templomában nyilvánosan is magyarázza, jóval több hallgatót vonzva, mint a híres humanista, Grocyn. (Az Utópia inspirálói között Platon mellett a De civitate Dei szerzője a legfontosabb.)

* Theodore Maynard: Humanist and Hero, The Life of Sir Thomas More. 1947.

Tamásnak azonban nem száll a fejébe a dicsőség, tréfás latin versben figurálja ki magát, hogy ügyvédbojtár létre szerzetest játszik. De a tréfa mögött komoly valóság rejlik: az ifjú úgy érzi, szerzetesi életre hivatott. Egy ideig a londoni karthauziák házában lakik mint fizető vendég, első nagy szerelme fellobbanásakor azonban ráeszmél, hogy nem a celibátusra, hanem a házasságra született. Meg is nősül és mintaszerű férj és családapa lesz. Első feleségét korán elveszti, másodszor egy nálánál hét évvel idősebb özvegyet vesz el. A férji hivatást sem éppen könnyű körülmények között gyakorolja, mert a házártsos, kevésbé megértő Dame Alice mind a Holbein portréja, mind a korabeli feljegyzések szerint azok közé tartozott, akik környezetüknek megkönnyítik a mennyországba jutást.

Morus aszkézisét mosolygó bölcsessége alá rejti, mint ahogy cobolyprémes bársonyruhája alatt viseli a szörnyet, Erasmus elragadtatva kiált fel: „Alkotott-e a természet valaha szeledebbet, kedvesebbet, szerencsésebbet, mint Morus Tamás géniusza?” Amíg a rotterdami humanista szelleme nem egészen ment bizonyos frivolitástól, Morus inkább Pico della Mirandolához hasonlít, aki „egy pillanatig sem képezte, hogy a kereszténység kevésbé igaz azért, mert a pogányság olyan szép.” A XVI. század első tizedében Tamás, aki közben re ader és a parlament tagja lett, ragyogó szellemi képességeit főleg arra használja, hogy a humanista ideálért küzdjön, amely az ő felfogása szerint nem ellentétes a keresztény eszménnyel, hiszen a „természetes dolgok ismerete a természetfölöttiek ismeretéhez vezet” — írja az oxfordi egyetemnek Erasmus védelmében. Nagy vitákat folytat maradi hitűdösökkel, akik a reformok iránti megértést és a széles látókört teológiai tévtannak tekintik. Csodálatosan megérzi jövő hívását: még mielőtt Németországban kitorne a reformáció, tudatában van, hogy „olyan korszak következik, amelynek igénye az lesz, hogy a keresztény igazságot úgy mu-

tassa meg, mint amely magában foglalja és kiteljesíti mindazt, ami az emberrel veleszületett.”

Thomas Moret azonban nem anynyira számos nagy port felvert teológiai vitája, mint inkább állambölcseleti műve, az Utópia teszi világhírűvé. A könyv címét egy elképzelt pogány országtól kapta, amelynek polgárai megvalósítják az ideális államot. Ez az állam a természetjogon alapszik, ezért sok tekintetben megfelel a keresztény elveknek. Lakói hisznek a lélek hallhatatlanságában és a Gondviselésben s e hit elősegíti azt, hogy az állam jó polgárai legyenek. A Szentek Egységének dogmája is közel áll hozzájuk. Az állam nem kapitalista berendezésű, mert lakói a pénzt megvetik. (Az angol Renaissance pénzimádatától megundorodott Morus Tamás legszívesebben a vagyonközösséget hozná be, de — mint mondja —, a gyakorlatban ez megvalósíthatatlan.) Könyvét sokan forradalminak tartják, pedig mint Maynard kifejti, Morus szellemétől misem állott távolabb, mint a forradalmiság. Egyszerűen csak keresztény volt. (Forradalmi híret nyilván az magyarázza, hogy a keresztény erkölcsi elvek a közéletben megvalósítva mindig forradalman hatnak. Az Utópiának az ad külön zamatot, hogy a keresztény elveket, amelyeket a keresztény népek megvetnek, egy pogány állam alkalmazza.) A könyv legérdekesebb gondolata az, hogy az állam lehet pogány, de ha a természetjog alapján áll, polgárai számára máris biztosította a keresztény elvek szerint való életet. Morus úgy látja, hogy a Középkor álma, a teljesben keresztény állam megvalósíthatatlan.

Egyébként affelől sincsenek illúziói, hogy egy fejedelem az Utópia elveit valaha is magáévá tegye. Tisztában van vele, hogy a VIII. Henrik politikai kézikönyve Machiavelli Principe-je lesz. A történelem egyik legtragikusabb paradoxona, hogy a machiavellista király az Utópia szerzőjét kényszeríti szolgálatába. Morus Fisher püspöknek, későbbi vértanútársának azt írja, hogy „úgy érzi

magát az udvarnál, mint a rossz lovas a nyeregben." Erasmushoz írt levelében pedig ezt olvassuk: „Ahelyett, hogy mint az Utópia uralkodója, barátságában, fejemen kalászkoszorúval kormányoznék, bársonyt, prémet, aranyláncot kell hordanom.” (Igy örökítette meg egyik képén Harbein is.) Chelseai háza valóban parányi keresztény Utópia: a családfő nagyszámú háznépével este-reggel együtt imádkozik, étkezések alatt a Szentírásból vagy a szentek életéből olvasnak egy-egy részt, utána élénk és szellemes társalgás folyik, melybe a bolond is beleszól és a különböző állatok hangja is belévegyül. Az egész háznép, a cselédek is beleértve, zenét tanul és a házi zenekarban játszik. A Morus-család minden tagja, még a lányok és fiatalasszonyok is, klasszikus studiumokat folytatnak és hallgatják Morus kiváló humanista barátainak előadásait, amelyek a chelseai házat valóságos kis magánegyetemmé varázsolják. Ezt a kis paradicsomot kellett Morusnak a király kedvéért feláldoznia, VIII. Henrik különben nem egyszer váratlanul betoppan, egy alkalommal vastag karját a ház urának nyaka köré fonva egy teljes órát sétálgat vele a kertben. Thomas More a királyt a legnagyobb hűséggel szolgálja, amíg csak e szolgálat Isten törvényeibe nem ütközik. Ő volt Henrik egyetlen igazán önzetlen barátja, a többiek csak vidám cimborái, valóban keresztényi módon szereti ezt az önző, zsarnoki nagy gyermeket, és a király is őszintén viszonzszereti őt, már amennyire önzés-től teltet. Morus több éven keresztül lemond irodalmi munkásságáról, hogy a királynak segítségére legyen a luteránusokkal folytatott hitvitáiban.

Szinte tragikomikus, hogy VIII. Henrik az első ember, aki Luther wittenbergi pontjaira egy latin vitáiratban felel, és ezért X. Leó pápa „a hit védője” címet adományozza neki. Ezt a vitáiratát a király Morus-szal nézeti át. A pápaság eszméjének későbbi vértanúja akkoriban (1522-ben) még annyira nincs tisztában a pápai tekintély isteni eredetével, hogy figyelmezteti

VIII. Henriket, ne túlozza annyira a pápa hatalmát, mert ha pillanatnyilag szövetségben van is vele, idővel ez a szövetség felbomolhat. A király hevesen tiltakozik. Ekkoriban még „ultramontán típusú” katolikus, Morusnak viszont a pápaságról alkotott fel fogása ekkor még szinte eretnek-izű. De nem azért volt olyan lelkiismeretes, hogy a dolognak utána ne nézzen és miután alaposan tanulmányozta a kérdést, ráeszmélt, hogy a pápa az apostolok egyenes utódja, tehát hatalma Krisztustól ered, így egészen más természetű, mint a világi fejedelmeké. Attól a perctől kezdve, hogy ezt az igazságot felismeri, nem szűnik meg a pápa lelki hatalmának elismeréséért harcolni, sőt végül életét is adja érte.

A király nem elégszik meg azzal, hogy Morust a protestánsok elleni harcban segítségül hívja; 1529-ben lordkancellárrá nevezi ki. Az Utópia szerzője egyáltalán nem vágyott erre a méltóságra és csak azért fogadja el, mert „a hajót nem lehet viharban egyedül hagyni”, Anglia egén pedig viharfelhők gyülekeznek. VIII. Henrik megunva feleségét, Aragoniai Katalint, Boleyn Annával akar házasságra lépni. Már két évvel előbb kérte a pápától házassága megsemmisítését, de nem kapta meg; ezért, bár a dogmák és a vallásgyakorlat terén kinosan ügyel az orthodoxiára, a pápa lelki hatalmát hajlandó kétségbevonni. 1532-ben a Lordok Háza elé terjeszt egy javaslatot, mely szerint a papság köteles a királynak hűségesküt tenni. Morus a javaslatot megbuktatja és lemond a lordkancellárságról. Boldog levelet ír Erasmusnak, hogy végre elérte, amire vágyott: Istennek és önmagának élhet. Azt nem teszi hozzá, hogy szinte szerzetesi szegénységben is, mert más jövedelme nincs, mint amit a kis családfő birtok hoz, hiszen a püspöki kar által a hitvédelem terén kifejtett munkájáért felajánlott tekintélyes összeget visszautasította.

Közben az események kérelmelhetetlenül haladnak a végkifejlet felé: 1532-ben a király titokban házasságot köt Boleyn Annával, majd egy év múlva

sor kerül az új királyné megkoronázására is. A szertartáson a közélet minden számottevő személyisége megjelenik, csak Morus Tamás hiányzik, míg a Westminsterben a koronázás folyik, kopottas háziruhájába öltözve kertjében virágraival foglalatoskodik. Henrik még ezután is többször kitüntetően szívélyes vele, de Boleyn Anna nem bocsájta meg távolmaradását. 1534-ben, röviddel azután, hogy a pápa kimondja a király első házasságának érvényességét, az angol parlament törvénybe iktatja, hogy „Henriknek Aragoniai Katalinnal való házassága Isten törvényei ellen volt”, Boleyn Annával kötött házassága pedig érvényes, sőt azt is kimondja, hogy aki ezt nem fogadja el, árusulás bűnébe esik. A törvényre mindenkinek meg kellett esküdni. Egy szép áprilisi napon Morus megtudja, hogy másnap bizottság elé állítják, hogy az esküt letegye. Tisztában van vele, hogy ez a végzet jelenti: minden dolgát elrendezi, meggyón, megáldozik, családjától elbúcsúzik és másnap egyedül vejétől kísérve bárkába száll, hogy a kertje alján hömpölygő Themzeén átkelve az érseki palotába menjen, ahol valaha olyan boldogan élt mint Morton apródja. A bizottság tagjai mind barátai és tisztelői, akik igyekeznek rábeszélni, de Morus lelkiismeretére hivatkozva megtagadja az esküt.

Bár az áruslásról szóló törvény még nem lépett életbe, Morust és az öreg Fisher püspököt az eskü többi megtagadóival együtt a Towerbe zárják. Tizenöt hónapot tölt a középkori börtön penészes levegőjében. Előzőleg már két éve várta letartóztatását, sőt családját is igyekezett a vértanúság gondolataival megbarátkoztatni. Dame Alice megdöbbenve áll férje érthetetlen „örültségével” szemben, csak legkedvesebb gyermeke Margaret érti meg atyja hősiességét s rajongó csodálattal és szeretettel veszi körül. A Towerben,

— mint egyik levelében írja —, úgy érzi magát, mint a szerzetes a cellájában. Boldog, hogy végre szemlélődő életet élhet. Bár ha lánya meglátogatja, tréfálkozva beszélget vele a Tower kertjében, azt is bevallja neki, hogy fél a testi szenvedéstől, sőt az is valószínű, hogy élénk képzelete előre kiszínezte kivégzésének részleteit. Mindezt nem gátolja abban, hogy fogsága alatt könyvet ne írjon *Dialogue of Comfort* címmel. Hőse egy a mohácsi vész alatt török fogságba esett magyar nemes, készül a halálra, az emberi élet legnagyobb eseményére, amelyet annyian szórakozottan élnek át, igyekezték másra gondolni. A halálatért magyar nemes unokaöccsével beszélgetve olyan bölcs tanácsokat ad, amelyeknek az élők is nagy hasznát veszik: valóságos mélylélektanmal elemzi a különböző kísértéseket, melyekkel az ember életútján találkozik. A *Dialogue* hőse egyébként mind a keresztény magyarság, mind a saját lelki üdvét illetőleg teljesen megnyugodva megy a halálba.

Ő maga is nyugodtan lép a verpadra és utolsó szavaiban nem minden humor nélkül mondja, hogy úgy hal meg, mint a királynak, de még inkább mint Istennek hű szolgája, szórol-szóra idézve VIII. Henrik szavait, amelyeket beiktatásakor a nyilvánosság előtt hozza intézett. Végül a körülállókat kéri, tegyenek róla tanúbizonyságot, hogy az egész katolikus Egyházért halt meg.

Igy koronázta meg a mártírhálál Morus humanizmusát, élő cáfolataként annak, hogy a renaissance szelleme és a kereszténység, sőt annak hősi formája, a szentség, ellentétben állna egymással. Egész élete és halála tiltakozás volt a humanizmus hamis értelmezése ellen: ragyogó példája annak, hogy a renaissance milyen magasrendű ember-típust termelhet ki, ha nem téved a pogányság útjára. Füzesséry Katalin

„Alapvető tételnek kell lennie, hogy a fegyverek anyagi erejét a jog erkölcsi ereje váltsa fel, amiből annak a mindenki számára igazságos megállapodásnak parancsa folyik, amely egyidejűleg és kölcsönösen csökkenti a fegyverkezéseket a megállapítandó szabályok és biztosítékok szerint.”

(XV. Benedek 1919.)

A GYERMEK ÉS A BŰN

Külföldi újságokban és folyóiratokban mind gyakrabban olvashatjuk, mennyire megnövekedett a gyermekbűnözések száma. Ez a folyamat, mely a második világháború előtt is sok gondot okozott már nevelőknek, jogászoknak és pszichológusoknak egyaránt, aggasztó méreteket öltött a háború befejezése óta.

Szakemberek hosszú sora foglalkozik a kérdéssel és igyekszik kibogozni a bonyolult okokat, hogy megtalálhassa a megelőző és gyógyító eljárásokat. Legáltalánosabb az a megállapítás, hogy az okok között első helyen magának az erkölcs fogalmának megintása áll.

A keresztény tanítás szerint erkölcs és Istenbe vetett hit, erkölcs és vallás elválaszthatatlan. A helyes, a jó, az igazságos az, ami megfelel Isten akaratának. A helytelen, a rossz, az igazságtalan az, ami ellenkezik vele.

„A gyermekkorunkban érvényes erkölcsi felfogás egyszerű volt, a katekizmusra és a hittankönyvekre támaszkodott. Nem állíthatjuk, hogy megtartása könnyű lett volna; de — egyszerű volt. Azt tanultuk, hogy az embernek van végső célja és e cél érdekében állítja egész életét. Magaviselete szabályozására a jónak és a rossznak transzcendens — tehát általános érvényű — fogalmazása irányadó. Ehhez köteles alkalmazkodni, egyúttal azonban tőle magától, szabad akaratától függ, alkalmazkodik-e hozzá valóban; éppen ebben rejlik felelőssége, s ami ehhez szorosan kapcsolódik: önálló, egyéni lelkiismerete. Emberi cselekedetnek neveztünk minden szabad cselekedetet; felelősséggel elkövetett cselekedetnek pedig azt, mely a végső cél szolgálatában áll. Akkoriban még a felelősség feltételeit pontosan körülhatárolták számunkra; s e feltételek voltak: a dolgok ismerete, a cselekvésre irányuló figyelem, beleegyezésünk abba, amit el akarunk követni, annak mérlegelése, hogy milyen vonatkozásban van az erkölcsi törvé-

nyekkel, tehát a tett szabad elkövetése.”

„Íme azonban a lélektan, e fiatal tudomány fejlődése felborította nyugalumunkat. És pontosan bevezető alapfeltételei jelentik a legnagyobb nehézséget. Szabadok vagyunk-e egyáltalában? Van-e szabad akaratunk? Mert ha nincs, akkor felelősségünk sincs, és felelősség nélkül nincs erkölcs, sem, hisz a felelősség feltétele a szabadság... És a modern pszichológia sem többet, sem kevesebbet nem tesz, mint kérdésessé teszi szabad akaratunk, tehát szabadságunk és személyiségünk létezését. Ha viszont felfogásunk az emberi cselekedetet illetően nem egyezik meg a valósággal, nagyon is világos, hogy egész eddigi erkölcsi felfogásunk összeomlik... Talán egyetlen, az erkölcs ellen irányuló támadás még ekkora veszélyt nem jelentett. Kétségessé teszi a lelkiismeretet, lerombolja a felelősségérzést...” — írja Jean Rimaud az „Études” múlt év októberi számában közölt tanulmányában, mely fölé címül ezt írta: *Les psychologues contre la morale* — „A pszichológusok az erkölcs ellen”.

„Az erkölcsi normák megtartását az határozza meg, hogy az emberek tetteiket társadalmi kötelezettségük teljesítése szempontjából értékeli-e s így mérlegeli-e azoknak igazságos vagy igazságtalan voltát... Az erkölcs a társadalmi tudat meghatározott formája, amelyben visszatükröződnek a kialakuló vagy kibontakozó társadalmi viszonyok, az emberi magatartás szabályainak összessége, amelyet végső fokon az illető osztályok gazdasági helyzete határoz meg...” — mondják viszont azok, akik az erkölcsöt viszonylagosnak, helytől, kortól, társadalmi és gazdasági helyzettől függőnek tartják.

Elég egy pillantással átfutni az erkölcs fogalmáról alkotott e különböző felfogásokat, hogy felmérhessük a teljes bizonytalanságot. De mi köze mindehhez a gyermeknek — kérdezhetők,

— hisz nem ő vitatkozik a különböző felfogások érvényén. Valóban nem ő vitázik, hanem a felnőttek, a gyermek szülei, nevelői, tanítói, példaképei állnak egyik vagy másik felfogás mellé. Természetes, hogy minden felnőtt saját erkölcsi elveinek megfelelően él, neveli és irányítja a hatáskörébe tartozó gyermekeket. S itt csapódik ki az erkölcsi bizonytalanság hatása a gyermek felé.

Pszichológusok és gyóntatók véleménye megegyezik abban, hogy a gyermekbűnözéseket előidéző legvégzetesebb ok a bűn felismerésének és a bűntudatnak a hiánya. Nem tartanak bűnnek olyasmit, ami pedig valójában az. Nem érzik olyan mindenekföldött álló, abszolút tekintély létezését, amelyhez tetteiket viszonyíthatnák. A gyermek és fiatalok, miután saját önálló véleménye és megfelelő tapasztalati tudása nincs, természetesen sokkal inkább környezetének hatása alatt áll, mint a felnőtt. Ha most azt hallja, hogy nem felelős tetteiért, mert nincs szabad akarata, vagy pedig nem felelős, mert mindaz, amit cselekszik, felmenőitől örökölt ismeretlen tulajdonságainak és a tudata mélyén meglapuló, váratlanul felbukkanó ösztönöknek, tudatától szinte független indulatoknak, továbbá különböző kiválasztási mirigyjeinek következménye — megkönnyebbülten sóhajt fel. Minden erkölcsi erőfeszítés felesleges tehát, hisz tetteit úgyis tőle független adottságai határozzák meg.

Ebből aztán logikusan következnek, hogy nincs önmagában érvényes bűn, hanem csupán viszonylagos, ez pedig attól függ, ki milyen szempontból mérlegeli. A gyermek szemében legfőképpen attól, rajtakapják-e vagy sem, rájönnek-e, mit követett el, vagy sem. A fejletlen értelmű gyermek előtt bizonyos beállításban egyenesen hősi tettek számíthat az, hogy sikerült a felnőtteket becsapnia. A már öntudatosabb és szellemileg fejlettebb gyermek pedig úgy okodhatik, hogy olyasmit tett, ami családjának, osztálytársainak, a falunak, melyben él, stb. hasznos, tehát „erkölcsös” cselekedet,

függetlenül attól, milyen eszközökkel és mit követett el.

Ezt a gondolatmenetet Joly abbé fejtette ki tavaly az Oeuvres de Paris által összehívott tanácskozáson, melynek egyik főtárgya az volt, milyen jelentősége van a bűn fogalmának, a bűntudatnak és a bűnbánat szentségének a fiatalkorúak életében. Joly abbé háromféle eljárást ajánlott a veszélyek leküzdésére: 1. Erkölcsi törvényeket egyedül Istenből kiindulva lehet és kell tanítani. Az erkölcs fogalma nem választható el a túlvilági élettől. 2. Erkölcstanunkat át kell alakítani. A mai gyermeknek nem elég azt mondani: „a lelked üdvösségét kell megmentened”, hanem fel kell őt világosítani arról, hogy minden tettéért felelős, még azokért is, amelyek tudatalatti indítékokból származnak. Mert igenis hatalmában van saját személyiségének — bármilyen összetett és bonyolult is — ellenőrzése és bizonyos fokú irányítása. 3. A helyes ellenőrzés és a kellő akarat kifejlesztésében óriási szerepe van a gyakori gyónásnak. A gyermek csakis ezen keresztül juthat el valódi belső szabadságához és bánhat különböző determináltságával úgy, mint az ügyes sportoló a talpára kötött silécekkel. Meg kell azonban tanítani a gyermeket arra is, hogy valamennyien Krisztus misztikus testének tagjai, tehát nemcsak saját lelkükért felelősek, de egymásért is. A modern szociológia nyelvére lefordítva: az egyes felelős az összességért, az összesség felelős az egyesért. A gyónást megelőző lelkiismeretvizsgálatnak el kell mélyülnie. Ne csak a gyermeket oktassák ki a helyes gyónás követelményeire, hanem a lelkiatyákat is a helyes gyóntatásra.

Rómában az elmúlt év októberében tartották meg a javítóintézetek és gyermekbörtönök vezetőinek és lelkészeinek első nemzetközi kongresszusát. A kongresszus egyik résztvevője, dr. Sergio Jacomella, a luganói kanton javítóintézetnek igazgatója a családi élet szétesése és a gyermekbűnözések közötti szoros összefüggésről beszélt.

A szülők gyakran — még ott is, ahol a családi élet keretei fennállanak — helytelen nevelésükkel ahelyett, hogy igyekezniük gyermekeik rossz ösztöneit elnyomni és jó hajlamait kifejleszteni, pontosan ennek a fordítottját cselekszik s ezáltal nem egyszer helyrehozhatatlanul félnevelik őket.

Jacomella különböző kategóriákba sorolja a hibásan nevelő szülőket. A „passzív” apák csak önmagukkal törődnek és gyermekeik lelki fejlődésére semmi vagy csupán csekély figyelmet szentelnek; „nevelésük” legtöbbször arra szorítkozik, hogy saját nyugalmukat megóvják. Vannak azonban a családjuk minden megnyilatkozásába beleszóló, állandóan iránytani akaró, nem ritkán goromba „aktív” apák is. Az anyákat is két kategóriába osztja. A „kitűnő háziasszonyok” gondoskodásának fő részét a háztartás és gyermekeik testi ellátása jelenti, lelki és erkölcsi kérdésekre nem sok gondot fordítanak. A másik csoportba a túlzottan kényeztető, minden hibát szépitő, „puha” anyák tartoznak.

A felsorolt szülő-típusok nevelése a gyermeket feltétlenül rossz irányba fejleszti. Mert vagy szeretet és megértés nélküli légkörben nő fel, s így a világról már eleve ellenséges, sivar képet alkot magának s az a meggyőződés fejlődik ki benne, hogy az ilyen világnak nem tartozik semmivel; vagy elpuhulttá válik és nincs elég erkölcsi ereje ahhoz, hogy jellemének hibáit leküzdje.

Az egymással durván pörlekedő szülők, a szülők erkölcstelen élete, hazulról való elmaradása, iszakoága, mind pusztítóan hatnak a gyermek erkölcsi érzékének fejlődésére. Végkép felborul a helyzet a szülők elválásának esetében, amikor a gyermeknek választania kell apja és anyja között, vagy pedig, ami a gyakori eset, az elvált szülők egyszerűen megfélelzik, elosztják maguk között gyermekeiket, mint a bűtört és a konyhaedényt.

Jacomella szerint a lényeges kérdés nem az, hogyan büntessünk, hanem az, hogyan előzzük meg a gyermekek bűnözését. Leghatásosabb módja ennek a

tiszta és kiegyensúlyozott családi élet, valamint a gyermek minél bensőségebb kapcsolata Istenhez.

Ugyancsak az elmúlt év októberében ültek össze Párisban francia és nemzetközi szakértők a szellemileg elmaradt és hibás fejlődésű gyermekek nevelési problémáinak megvitatására. Hangsúlyozták, hogy ezeknek a szerencsétleneknek, akik közül a bűnöző gyermekek igen nagy százaléka kerül ki, legalább akkora szükségük van orvosra és pszichoterápiás kezelésre, mint speciálisan képzett nevelőkre, máskülönben sosem válhatnak a társadalom hasznos tagjaivá.

1950 novemberében száznolcvan amerikai katolikus püspök közös pásztorlevelet bocsátott ki az amerikai gyermekek helyzetével kapcsolatban. Míg az elmúlt évtizedekben „valóban sokat tettek a gyermek testi, érzelmi és szociális megsegítésének érdekében, addig erkölcsi és vallási szükségleteinek kielégítését távolról sem kezelték hasonló méretű gondossággal és megértéssel — mondják. Ennek eredménye a legtöbb fiatalkorúnál tapasztalható „zavar és bizonytalanság”. Holott a társadalomnak is, a gyermeknek is elsősorú érdeke, hogy a gyermekben idejekorán kifejlesszék a „két világ polgárságának” tudatát: hogy minden ember tagja a társadalomnak, a népek és nemzetnek, amelyben él, s teljesítenie kell iránta kötelességeit, ugyanakkor azonban „legelső és legmagasabb kapcsolatuk Isten országával van”.

Egy katolikus orvosi folyóirat, a „The Catholic Medical Quarterly” tavalyi júliusi száma mélyvisszantó tanulmányt közöl „Some Considerations on Juvenile Delinquency” „Néhány megjegyzés a gyermekbűnözésről” címmel erről a kérdésről és kifejti, hogy a társadalomnak és államnak elsősorú kötelessége ezen a téren mindent megtennie az aqgasztó helyzet megváltoztatására. Minthogy pedig a legtöbb felnőtt bűnözőnek már gyermekkorában megtalálhatók az erkölcsi bukás nyomai, a gyermekbűnözések csökken-

tése magával hozza majd az összes bűncselekmények csökkentését is. Közismert dolog — mondja a tanulmány, — hogy a fiatalkorúak bíróságának a legtöbb anyagot a nagy ipari központok zsúfolt, rossz lakás- és egészségügyi viszonyokkal rendelkező negyedei szolgáltatják. A nyomorral együttjárnak a nagyszámú válások, a rossz családi élet, a ponyvairodalom és a mozi hatása. „Kéves reményt látok a jelen helyzetből való gyógyulásra mindaddig, amíg a felnőttek fel nem ismerik, hogy az erkölcsi magatartás a szeretetben, az igazsághoz való ragaszkodásban, a tisztességérzetben gyökerezik; továbbá, hogy a jó otthon az a talaj, melyben az elvetett érénnyel a legjobban növekszenek” — hangsúlyozza az író, egy ismert gyermekbíró szavait idézve. Fejtegetéseit egy nagyjelentőségű megállapítással fejezi be. Kutatásai folyamán — mondja — Írországból is járt s azt tapasztalta, az ír katolikusoknak az anglikánokénál bensőségebb és cselekvőbb hitélete sokkal hatásosabban megóvjá a gyermeket a bűnözéstől, amiről az ír statisztikák adatai is tanuszkodnak.

A fent idézett Watson bírónak „A gyermek és a vizsgálóbíró” című, 1942-ben megjelent és azóta több kiadást ért könyve másfélvázlatos tapasztalatra épült tárgyilagos bírálat az angol gyermekbíróóságok és javítóintézetek munkájáról. Megállapítja, hogy akik ezekben az intézményekben működnek, általában még távol vannak attól, hogy megfelelő lélektani, pedagógiai, szociológiai, jogi megértéssel és szeretettel, valamint a bűnöző gyermekkel külső életkörülményeinek és lelki sajátosságainak alapos ismeretével egyénien és ne általánosan, mintegy sémák szerint ítélkezzenek.

Felső-Ausztria hatóságai, nevelők, szociológusok, orvosok és pszichológusok bevonásával szintén ankétot rendeztek a fiatalkorúak súlyos erkölcsi vétségeinek megvizsgálására. Az okok itt is, mint mindenütt, ugyanazok: a háború, a lakásínség, a családi élet

szétzülése, a rossz filmek, a ponyvairodalom, a lelkileg hibás gyermekeknek meg nem felelő nevelése és a valószínű élet háttérbeszorítása. Legmegdöbbentőbb az anketának az a megállapítása, hogy a fiatalok bűncselekményei Ausztriában nem csupán a nagyvárosok zsúfolt lakónegyedeire szorítkoznak, hanem a lakosság számához viszonyítva aránytalanul sűrűn jelentkeznek a falvakban és tanyákon is.

A kép, melyet a megfigyelők a nyugati államok gyermekbűnözési helyzetéről rajzolnak, — látjuk — elég sötét; ugyanakkor azonban komoly munkát folyik a megelőzés módszereinek kidolgozására is. Kétségtelen, hogy a gyermekbűnözés melegágya a nyomor: égető szükség van tehát a szociális viszonyok megjavítására s a gyermek jobb szociális környezetének biztosítására. A bűnözések legfőbb oka egy bizonyos eszménytelenség: a társadalom erkölcsi bizonytalanságának hatása a gyermek lelkében. Éppen ezért helyre kell állítani a gyermekben a tekintélytiszteletét, a nagy emberi eszmények kultuszát és a nagy példaképek követésére irányuló törekvést, legfőképpen pedig azt a tudatot, hogy vannak állandó, mindenkiire, minden időben egyformán kötelező erkölcsi törvények, amelyek teljesítéséért a mindentudó és mindenható Isten előtt vagyunk felelősek. Ha a felelősség e tudata nem él a gyermekben, sem a jó és rossz fogalma nem alakulhat ki benne, sem arra az előre nem tehet szert, amellyel sikeresen veheti föl a harcot determináltságai ellen. „Azt tervezik — mondja egy mai pedagógus, — hogy szaporítják a javítóintézetek és gyermekbörtönök számát és korszerűbbé, tökéletesebbé teszik munkájukat. Tanácsuk meg inkább a helyes nevelésre a szülőket és mindazokat, akik fiatalokkal foglalkoznak. Úgy neveljünk és olyan környezetet teremtsünk, hogy mentől kevesebb javítóintézetre és börtönre legyen szükség.”

Halász Alexandra

AZ ÁLLATLÉLEKTANRÓL

Állatbarátok, laikusok, orvosok sőt szellemtudományokkal foglalkozók közül is sokan tekintenek érdeklődéssel az állatlélektani kutatásokra. A kép mely ezek nyomán kialakul egyike a közelmúlt évtizedek tudományos újdonságainak. Igaz ugyan, hogy minden korban akadtak olyanok, akiket érdekelt az állatok belső, „lelki” világa, de ezeknek főcélja még a mult században is többnyire az volt, hogy menemli fantasztikusabb esetek leírásával ejtsék bámulatba a jóhiszemű olvasót.

Pasquier például azt állította, hogy a beteg elefánt azért fekszik hanyatt és azért hajgál füvet az ég felé, mert egészsége helyreállítása érdekében áldozatot mutat be Istennek. Főleg háziállatokon igen sok kétes értékű megfigyelést írtak le, melyek alapján az állatok okosságáról, erkölcsi világáról, bánatáról, stb. beszéltek. Brehm az állatok lovagiasságával kapcsolatban elmondja, hogy a him foxterrier a terhes és szoptató rókát nem bántja. Ugyancsak ő meséli, hogy a gólyák a hűtlen nőtényt egyesült erővel megölik. Az állatokat emberi tulajdonságokkal ruházták fel. Egy leírás szerint egy ló „tévedésből” ápolójának lábára hágott. Mikor a ló látta, hogy ápolója elájult, föléje hajolt és könnyeivel öntözte. Ezt az esetet magyarázva egy régebbi állatlélektannal foglalkozó könyv a ló szégyenerzetéről, lelkiismeretfurdalásáról, sőt öngyilkossági hajlamáról beszélt.

Amennyiben ezeket a közléseket ellenőrizni lehetett, legnagyobb részükről beigazolódtott, hogy elnagyolt feltevéseken alapulnak, sőt nem egyszer közönséges szenzációhajhászásban kereshetjük indokolásukat. Az öngyilkos ló, számoló kutya, imádkozó elefánt a mesék birodalmába tartoznak. De nem csak az ilyenféle circuszi mutatványokról, hanem az elhíheto megfigyelések egy részéről is kiderült, hogy tévesek. Darwin leírja, hogy egy Sphex darázs egyszer magához hasonló nagyságú legyet fo-

gott. Rágóival a légy fejét és potrohát lerágta, torjával pedig elrepült. A szél azonban gátolta a repülésben, mire a darázs lerágta szákmányának szárnyait is. „A szárnyak utólagos lerágása világos jele a Sphex gondolkodásának” — írja a szerző.

Fabre, a rovarok életének nagy ismerője a következőkben válaszol Darwin közlésére: „Először, a Sphex darázs légyfélékhez soha nem nyúl, hanem csak egyenesszárnyúakhoz. Azonkívül hullarészeket soha nem visz fészkéhez, hanem csak egész állatot, éspedig élve, legfeljebb megbénítva. „Ezekből kiderül, hogy az állati viselkedéssel foglalkozó modern tudomány, az állatlélektan elődeinek kétes értékű megfigyelésére nem támaszkodhat. A kutatók kénytelenek aprólékos munkával újólag megvetni ennek a fiatal tudományak alapjait.

A zoopszichológusok kérdésfeltevését a következő példa illusztrálhatja: Tegyük fel, hogy egy őz elaludt a tisztáson. Sütni kezd a nyári nap, melege lesz az állatnak, mire fiziológiailag válaszol. Pórusai kitágulnak, izzadságmirigyei működésbe jönnek. Ez az automatikus fiziológias védekezés a meleg fokozódásával nem lesz kielégítő. Az őz ekkor felébred, árnyékba húzódik, ahol megkezdett pihenését folytatja.

Jelentkezik a kérdés, miért cselekedett az állat így? Tudta-e, hogy az árnyékban hűvösebb van? Ha igen, honnan e tudás? Vajjon veleszületett ösztön, vagy talán tapasztalás, a mult hasonló eseményiből levont következtetés? A probléma tudományosan fogalmazva így hangzik: Milyen tényezők hatnak az állatok cselekvéseire? E cselekvések irányításában mennyiben jut szerep az ösztönnek, mennyiben a tanulásnak? Merevek-e az ösztönök, vagy változtathatók? Hol van az állatok tanulásának határa, hogyan viselkednek olyan helyzetben, ahol tapasztalataik nincsenek segítségükre, stb, stb.?

Az újabb állatlélektani irodalom

következésként végiggondolt céllal precíz kísérletekről számol be, melyek ha nem is adnak kielégítő választ a felvetett kérdésekre, mégis vetnek némi világot erre az eddig experimentálisan nem vizsgált érdekes területre. Nem vállalhatjuk a kialakuló tudományág megközelítő ismertetését sem, hanem megelégszünk azzal, hogy az állatvilág egyetlen csoportjára, a madarakra vonatkozó néhány lélektanai kísérletről beszámoljunk. Éppen így választhattuk volna a majmokat, halakat, vagy akár a csigákat sőt a férgekét is, hiszen ezek viselkedését is vizsgálat alá vették. Vannak érdekes adataink a csigák időérzékéről, a halak tájékozódó-képességéről, a férgek tanulásáról. A madarakat csupán azért választottuk, mivel sok hiedelem, fantasztikus elképzelés fűződik hozzájuk.

A tojásokon ülő kotlóstyúk „türelmének, anyai szeretetének” említése közhely-számba megy. Mai felfogás szerint szó sincs szeretetről; a kotlós egyszerűen azért ül a tojásokon, mivel duzzadt altestére a tojások jótékony hűtő hatásúak, mint valami borogatás. Tojások helyett azonban épp úgy ülnek a kotlósok billiárd golyókon is. Érdekes, hogy az említett altesti duzzadás fellépése bizonyos látási ingerekhez van kötve, legalábbis erre következtethetünk Herrick kísérleteiből. Ez a kutató egy vizityúk tojásai közül naponta elvett egyet, úgy, hogy a fészekben mindig csak egy maradt. Ilyen körülmények között 45—50 tojást is tojtak a kísérleti madarak, míg rendszeren 6—11 tojásnál többet nem raktak. A költés megkezdéséhez tehát szükség van egy bizonyos számú tojás látási érzékeléséhez.

Ezek és még sok más kísérlet arra mutatnak, hogy a madarak ösztönzerű cselekvései nem merevek, hanem alakíthatók. Alverdes említi, hogy azok az éneklő madarak, melyeknek módjukban van idősebbektől tanulni, szebben énekelnek. Egy megfigyelés szerint, ha egy kotlóstyúk többször költ ki kacsákat, a negyedik, ötödik alkalommal már vízre tereli őket. Más kísérletek szerint a madarak ösztönei

merevek lennének. Egy galambfajta úgy költ, hogy délelőtt és éjszaka a nőtény, délután pedig a him ül a fészken. A galambpár fiókái már kikelték, midőn a nőtényt a kísérletező elpusztította. A him a délutánt most is a fiókákon ülve töltötte, éjszaka azonban nem ült a fészeken, hanem megszokott helyén aludt. Éjjel a kis galambok megfagytak, a him azonban délutánonként még néhány napig rendszeresen a fészekre ült.

A madarak érzékelés-lélektanával többek között Hertz foglalkozott. Megállapította, hogy könnyebben megtanulnak bizonyos formák és színek szerint tájékozódni, mint más formák illetőleg színek esetén. Érdekes, hogy szemben az általános elképzelésekkel, inkább szín, mint forma után igazodnak. Tyúkok elé, 11 figurát tettek, éspedig kékszíni köröket, és piros háromszögeket. Mindegyik közepére kukorica-szemeket helyeztek, de a háromszögekre leragasztották. A tyúkok hamar rájöttek hogy csak a kék körrel lehet csipegetniük, a piros háromszögekhez akkor sem nyúltak, ha később a kukoricaszemek már nem voltak leragasztva. Most a formák színeit felcserélték (tehát piros kör és kék háromszög) és semelyik formára sem ragasztották fel a kukoricaszemeket. A tyúkok azonban csak a kék háromszögről csipdesték fel az ételmet. Tehát nem a forma hanem a szín szerint tájékozódtak, jóllehet mint színtelen figurákkal elvégzett kísérletek igazolják, a formákat is meg tudják különböztetni.

Régi megfigyelések gyakran irnak a madarak számolásképeségéről. L e r o v például elbeszéli, hogy ha egy szarka három vadászt látott bemenni egy kunyhóba, mindaddig nem repül el közelben lévő fészekből, míg mind a három el nem távozott. Ha csak kettőt látott volna elmenni, türelmesen várja a harmadik távozását. Ilyen és hasonló leírások nyomán néhány kísérletben foglalkoztak a madarak számolási képességével.

R é v é s z és K a t z egy deszkára

egy sor magot ragasztottak, és kettő közé egyet-egyet szabadon helyeztek el. A tyúkok hamar megtanulták, hogy csak minden második szemet lehet felszedniök. Ezután azt is megtanulták, hogy csak minden harmadik szemet szedjenek fel (a szemek közti távolság állandóan változott). Minden negyedik, vagy ötödik mag felcsipését azonban nem tudták megtanulni. Ez a tény kettőig való számolást engedélyez, más kísérleti eredményekből azonban ellenkező következtetést vonhatunk le.

Fischel egy poszáta-félt kalitkában tartott. A kalitka elé hangyatojásokat helyezett, melyeket a madár felcsipegethetett, ha a kísérletező egy csapóajtót félretolt. Azonnal megjelent a madár, de miután egyetlen „tojást” felszedett, Fischel erőiesen becsapta az ajtót. Így sikerült az állatot betanítania, hogy leszállva hintájáról egyetlen szemet csipjen fel csupán, és azonnal visszaszálljon, most már anélkül, hogy a csapóajtó becsukódna. Egy szemre tehát sikerült beidomítani az állatot, de kettőre, háromra nem. Ebből Fischel arra következtet hogy a madarak egyáltalán nem tudnak számolni, csupán a térfogatnövekedést veszik észre. Álltása igazolására még egy szellemes kísérletet végzett. Egy stíglíc előtt lévő deszkára két csomó magot helyezett. Az egyik csomóban három, a másikban öt mag volt. A stíglíc egy ablakon kinyúlhatott és az élelmet elfogyaszthatta. Hamarosan megtanulta, hogy csak a nagyobb csomóban lévő magvakat lehet felcsipegetni, mert a kisebb csomót Fischel leragasztotta. Ha most a kutató öt mag helyett hatot helyezett eléje, az állat zavarba jött, új betanulás vált szükségessé. Fischel szerint a madárka nem a számbeli, hanem a térfogatbeli különbséget fogta fel.

E néhány kísérlet töredéke csupán az ismert vizsgálatoknak. Foglalkoz-

tak a madarak tanulásával, felejtésével, vizsgálták azt a kérdést, vajjon képesek-e cselekvéseiket a célhoz rendelni oly módon, hogy a cél érdekében kerülő útat végeznek? (Például: a madár kalitkája előtt csalétek van, melyet csak úgy érhet el, ha a csalétekkel ellentétes irányú kalitkaajtón kirepül. Az eredmény mindig negatívnak mutatkozott, azaz a madár nem tett kerülőutat.) A többi között Mangold foglalkozott a madarak hipnózisával. (E témáról már 1646-ban könyvet írtak: Kirchner: Experimentum mirabile de Imaginatione gallinae. Romae, 1946.) Fischel az agyvelő anatómiájával hozza kapcsolatba a madarak képességeit. A halak, kétlétűek, hüllők, madarak és emlősök agyveleje jelentékeny különbségeket mutat. E különbségeket igyekszik párhuzamba állítani a lélektani kísérletezés eredményeivel.

Eddig kevesen vállalkoztak arra, hogy az állatok cselekvéseit természetudományosan összehasonlítsák az emberi cselekvésekkel, annyit azonban már megállapítottak, hogy Romanes valamikor nagy szennációt keltő feltevései helytelenek. Az említett kutató ugyanis a származástani, biogenetikai alaptörvényt a lelki jelenségekre is kiterjesztette. (Biogenetikai alaptörvény alatt értjük azt a néhány megfigyeléssel alátámasztott felfogást, mely szerint a magasabbrendű állatok egyéni, embrionális fejlődésük folyamán átmennek mindazokon a fokozatokon, melyeken keresztül a törzsfelődés folyamán kialakult mai formájuk.) Romanes nézete szerint az emberi embrió „lelkileg” a férgek fokán, a csecsemő alacsonyabbrendű állatok fokán állna, az idősebb kisgyermek lelki élete pedig a magasabbrendű állatok, — majmok — cselekvésformáinak felelne meg. Mint említettük, ezt a felfogást a modern állatlélektan nem igazolja. Sz. M.

„Olyan békekötéseknek, amelyek nem fektetnének alapvető fontosságot a kölcsönösen elfogadott, megszervezett, jében éppúgy, mint szellemi síkon, s csületes keresztülvitelét, előbb-utóbb kiderül állhatatlanságuk és törekenységük.”

(XII. Pius 1949.)

A MAI OLASZ REGÉNY HELYZETE

A háború óta a külföldi közönség érdeklődését erősen lekötötte az olasz film verizmusa, emberi dokumentumai, melyek a tények ábrázolásában nem rettennek vissza bizonyos kegyetlen-ségtől sem. Filmrendezőik, mint Rossellini, de Sica, Lattuada, stb. olyan filmeket alkottak, melyek a kifejezés erőteljessége és a stílusegység tekintetében egyedülállók. Az irodalom terén más a helyzet: a nem szakértő külföldi olvasó asztalára legtöbbször nem az elsőrangú olasz írók könyvei kerülnek, hanem a Curzio Malaparte féle zsurnalistaké, akik a mai Itáliáról nagyon is felületes képet adnak.

Az olasz regényirodalomban különben sem könnyű tájékozódni, tekintve hogy ott nincsenek olyan irodalmi iskolák és irányzatok mint például Franciaországban, sőt hagyományok is alig. Nekik nincsenek olyan regénytípusaik, mint a *Princesse de Clèves* vagy a *Nouvelle Héloïse*, amelyekre többé-kevésbé minden mai francia regény visszavezethető. Olasz regénytípus nincs, sőt igazi regény is kevés, annyira előzömlött náluk mindent a színház, a retorika, és legújában a film. A hagyományok hiányának megvan a magyarázata: talán ennek köszönhető az olasz regény gátlástalansága és naiv frissessége. Ha az olasz regényt a franciával hasonlítjuk össze, első pillanatra szembetűnik metafizikai mondanivalójának szegénysége, amiért még a technikai virtuozitás sem tudja az olvasót kárpótolni. Mert mit ér a technika, ha nincs minnek a szolgálataiba állítani? Amíg Franciaországban minden nagy regényíró (Sartre, Camus, Malraux, stb.) egyszerűen egy-egy filozófiai iskola feje is, addig Itáliában Benedetto Croce túlságosan arisztokratikus doktrínáinak hatása alatt az irodalom és filozófia külön utakon jár. Amíg a francia író „elkötelezi magát”, aktívan is részt vesz az új világ építésében, az olaszok közül mai napig sem sokan hagyták el azt az elefántcsonttoronyt, amelybe a fasizmus évtizedei alatt bezárkóztak. Ennek a l'art

pour l'artos magatartásnak tipikus példája Emilio Cecchi, az olaszok legképzettebb kritikusa, aki regényeket is ír. Leghíresebb regénye a *Pesci Rossi* (Aranyhalak) sokszor D'Annunzio szőorgiáira emlékeztet, toszkán stílus csupa finomság és árnyalat, de emberi horizontja meglehetősen szűk, nem sokkal tágabb, mint az aquáriumba zárt aranyhalaké. D'Annunzio hatása egyébként a mai író nemzedékre nagyon csekély, sőt a Tűz szerzőjét a nagyközönség sem igen olvassa. Alfredo Gargiulo, a kiváló olasz kritikus legutóbb megjelent műve úgy beszél a D'Annunzio féle irodalomról, mint valami irodalomtörténeti tényről. (jöllehet a kritikus a költőnek majdnem kortársa.) A „Monte Nivoso” hercegének kivételes népszerűsége a fasizmus évtizedei alatt annak volt köszönhető, hogy a neoklasszicizmus elvét: „csak az igaz, ami szép” összekapcsolta a kockázat és veszélyes élet nietszchei kultuszával, és Mussolinótól kezdve az utolsó kis római gimnazistáig, egész Itáliát ellátta megfelelő közhelyekkel. Pirandello hatása sokkal előbb, bár ő inkább színházi ember mint regényíró. Antihégeliánus filozófiája ugyan inkább a multszázadi irodalmi áramlatokhoz kapcsolja, de relativizmusa ma is divatos és technikáját nem egy regényíró utánozza. A pirandellói irányzathoz tartozik, bár meret nem utánozza szolgálait, Vitaliano Brancati, nagy irodalmi díj, a Premio Bagutta 1950. évi nyertese. Bel Antonio című regénye szicíliai krónika az 1930—1943-as évekből; a háttérben a fasizta komédia zajlik a vidéki élet fojtó kicsinyességében, pletykák, családi befolyás, sok bonyolult adás-vétele közepette. Aszkéta papok, a bürokratizmusban elromlott tisztviselők, forróvérű fiatal leányok, ifjú donzsuának kavarognak előttünk, a dialógus kábító tempója a legjobb Meredigh-regényekére emlékeztet. Az előtérben két nagymultú szicíliai család intim tragédiája játszódik le, amely némileg tragikomikus színe-

zetű, mert mint utólag kiderül, a nők bálványától, a szép Antoniotól a kegyetlen természet megtagadta azt, amit híre után mindenki joggal elvárt volna tőle. A politikával keveredett sok családi intrika mind hiábavaló volt: Bel Antonio házasságát semmisenk kell nyilvánítani. A történelem dübörgése egy pillanatra elhalkul az egyéni tragédia előtt és amikor a házassági fiaskóval kapcsolatban Bel Antonio nagybátyja profétái átkokkal kel ki a „Reménység gonosz családja” ellen, úgy érezzük, hogy a diadalmi indulóktól zúgó utcán búsan bandukoló Antonio tragikomédiája az egész emberiséget érintő nagy Csalás szimbólumává nő.

A másik nagy irodalmi díjat, a Premio Viareggio-t a futurista Marinetti egykori fegyvertársa, Palazzeschi kapta. A romantika kicsúfolója, ez az örök enfant terrible, most is pompás ötleteivel szédíti el az olvasót. Bizar, sokszor freudista színezetű lélektani esetek izgatják, történeteinek színhelye ma is változatlanul a századvégi Firenze. Alakjai: bogaras, vén angol misszek, akik Fiesolében töltik életük utolsó napjait; egyik hőse a macskákba szerelmes, egy másik a nagybajuszú, titokzatos úr, az anyját üldözi, mindennap vár rá az utcasarkon. Híres regénye, a Materassi Nővérek három öreg nőről szól, akik egész Firenzében ismertek csodásan finom himzéseikről, amelyekkel egész csinos kis vagyonra tettek szert és köztisztelnek örvendenek. Békés vénkisasszonyéletüket azonban megzavarja az elvált harmadik nővér elárvult kisfiának megérkezése. A fiú különös charme-ja leveszi őket a lá bukról, valóságos rabszolgái lesznek. De az unokaöccs önző, kegyetlen természet, anyagi romlásba viszi a vénkisasszonyokat, akik feldúlt lélekkel, nagy szegénységben halnak meg.

Amíg Palazzeschit nem szociális és politikai, hanem kizárólag lélektani problémák érdeklik, Alberto Moravia, bár elsősorban moralista, írt egy antifasiszta politikai regényt is *Maszkok négyese* címmel. Többi műveiben, amelyek előszeretettel boncol-

ják a házassági problémákat, sok a freudizmus. Első nagy regénye *A Közömbösök* a francia analitikus regény mintájára egyetlen személy szemszögéből rajzolja meg a könyv témájául választott lélektani esetet. *La Romana* a római alvilágba vezető az olvasót, amelynek szennyén keresztülragyog a „La Romana”, egy prostituttá nő bosszúra képtelen, mindent megbocsátó jósága. A Moravia féle moralista írók közé sorolható Guido Piovene, akinek főleg a *Novicia* című regénye keltett feltűnést.

A mai olasz írók második csoportjába azok tartoznak, akik teljesen eltávolodva az irodalom *l'art pour l'art* os felfogásától, a való élet dokumentumait jegyzik fel és elsősorban a szociális problémák iránt érdeklődnek. Jellemző, hogy az utóbbi években éppen az olyan nemhivatásos íróknak volt nagy közönségsikerük, mint Granucci, aki *Levelek a Börtönből* című művét eredetileg nem szánta közlésre, hanem csak a családját akarta, vele vigasztalni. Carlo Levi *Krisztus megállt Eboinál* című könyvével szintén csak dokumentumokat akart szolgáltatni délitáliei száműzetéséről és materiái parasztok nyomoráról és szenvedéseiről. Levi egyébként sokkal több mint zsurnalista, meg tudja éreztetni Délolaszország babonákkal telített, magikus légkörét, amelyben például egy, közönséges kecske gonosz boszorkány képét suggerálja.

Elio Vittorino a Hemmingway-szerűen nagyvonalú zsurnalisztikát gyakorolja, humanizmusa pedig sokszor Saroyanra emlékeztet. Az „elkötelezett” írók közé tartozik, mert részt vett a milánói antifasiszta mozgalomban (erről szól *Az emberek és a többiek* című műve.) A Szicíliai beszélgetések a felszabadulás vágyából születtek, írójuk szenvedélyesen keresi az emberszeretet új forrásait. *Simplon Fréjusra kacsint* című regényében a szélsőbaloldali mozgalomban való részvételekor szerzett élményeit írja meg. Hősei forradalmárok, nem is annyira élő en-

berek, mint szimbólumok az emberiség felszabadításáért folytatott harcban.

Az eddigieket összefoglalva azt mondhatjuk, hogy bár vannak Itáliában is írók, akik elkötelezték magukat és regényeikben politikai ideáljaikért harcolnak, a modern latin irodalom tárgya mégis elsősorban az „örök emberi” marad és az olasz író ma is főleg az emberi szív legintimebb titkait kutatja. Jellemző, hogy pamflet-íróik jóformán nincsenek és hogy egy

nagy port vert vita alkalmával, amely az író politikai állásfoglalásáról szólt, Alberto Moravia, aki pedig maga is antifasiszta tevékenységet folytatott, kijelentette, hogy az igazi írónak egyenlő objektivitással kell ábrázolnia a legkülönbözőbb politikai világnézetű embereket. Ami az esztetikai irányzatokat illeti, a mai olasz regény a realizmus és a szimbolizmus között ingadozik és nehéz lenne megjósolni, melyik irányzat kerekedik felül. F. K.

EGY BOLGÁR REGÉNY

A közelmúltban jelent meg magyar fordításban a neves bolgár író, Ivan Vazov regénye: *Pod igoto* — Iga alatt címmel.

Bolgár regény? Keveset hallottunk eddig erről. Bolgár irodalom? Erről ugyancsak keveset. Pedig mindkettő létező valóság, melyre e megjelent könyv emlékeztet bennünket. Ivan Vazov az egyetlen bolgár író ugyanis, kinek neve a szélesebb külföldön ismert, mert regénye más európai nyelveken is megjelent. A mélyebb kapcsolatok azonban, melyek e könyvet és íróját Bulgáriához fűzik, sehol nem számíthatnak annyi megértésre, mint a hosszú időn át politikai elnyomás alatt élt országokban: így nálunk is.

A könyv egyetlen tárgya az 1876-iki bolgár felkelés előzményei, harcai és bukása, főként egy kis bolgár falu s néhány lakója életének keresztmetszetében.

A török hatalom igája, mely nekünk „csak” százötven évet jelentett, Bulgáriára négyszáznyolcvanöt esztendőig nehezedett. Magyarország a török alól felszabadulva, régen túljutott már a Habsburg-elnyomás legveszedelmesebb korszakain is, mikor Bulgária még mindig Bajazid szultán 1394-ből való hódítása volt. E hosszú idő mélyreható társadalmi változásokkal járt. Nemzetiségükhöz csak az alsó néposztályok maradtak hűségesekek. A társadalmi emelkedés a mohamedán törökség elnyomása alatt egyúttal a hitelhagyás és az elnemzetietlenedés útja is volt.

Az elnyomottak öntudatra ébredésének hullámai, melyek Európában az 1848-as nemzeti forradalmakkal kezdődtek, csak későn értek el Bulgáriához. De a nemzeti eszmék terjedni kezdtek itt is. A politikai és társadalmi szabadság vágyával együtt kel életre a bolgár irodalom. Ekkor él és ír Botev, a jeles bolgár költő, aki éppen nemzetének szabadságharcában lelte halálát, mint nálunk Petőfi. Az írók ugyanúgy politikai jelentőséget nyerneek, mint száz évvel korábban Kazinczyék irodalmi megújhódása. Irodalom és nemzetiség, művészet és politika ugyanúgy fonódik egymásba, mint a magyar művelődés történetében. Bulgáriában azonban mindez hevesebben és gyorsabban történik, irodalmi és politikai élet ébredő egyidejűségében: ahol későn kezdik, ott kevesebb is az idő a kitűzött cél megvalósítására.

A kitűzött cél politikai aktualitás: Bulgária teljes felszabadítása. Ekkor tűnik fel írásaival Ivan Vazov (1850-1921), akinek már első műve, a történeti időket idéző *Fenyő*, nagyban hozzájárult a nemzeti mozgalom erősödéséhez. 1875-ben jelenteti meg *Bulgária gyászdalai* című költemény-gyűjteményét, mely a bolgár nemzet szenvedéseit panaszolja.

1876-ban tör ki a nemzeti forradalom: a bolgár szabadságharc. A felkelést a török hatalom leveri és kegyetlen bosszút áll. Tizenkétezer bolgárt gyilkolnak le ekkor, számtalan falut elpusztítanak, s ezenkívül a rögtönítélő bíróságok is tömegesen szedik áldozat

taikat. Ez a tragikus sorsú felkelés a tárgya Vazov *Iga alatt* című regényének, melyet már a szabad Bulgáriában, 1889-ben írt.

Vazov a bolgár Jósika: első regényírója nemzetének. E körülmény az úttörés, a kezdeményezés minden dicsőségével jár, de természetzerű hátrányai is vannak. Ma, amikor a műfaj, a regény története már közel teljes egészében kirajzolódik előttünk, a kezdet túlzásai és naivitásai fokozottabb mértékben tűnnek fel. E hátrányok, valamint az előnyök is, egészen más jelentőséget nyernek azonban, ha az életadó körülményeket mérlegeljük.

Ami nekünk ma Jósikában idegen, azok korának: a romantikának túlzásai. Vazov elkészt romantikus. Bár — elődei nem lévén — bizonyos fokig neki magának kell megélnie a romantikát, művében nagyrészt már az új, a realista felfogás igényei mutatkoznak. A nagy nemzetek irodalmaiban ekkorra már időtálló realista alkotások születtek, s a romantika, mely annyi kis nemzet irodalmi és politikai ujjászületésének bölcsője volt, nem mutat a jövőbe többé.

Kétségtelenül romantikus vonás Vazov művében a nacionalista szenvedély, mely egész könyvének főmotívuma. Minden cselekedet egyetlen nagy, közös cél érdekében történik: Bulgária felszabadításáért. A száműzetésből visszaszökött főhős és a falusi tanítónó szerelme sem oldja fel, vagy törli meg a célkitűzés lendületét. A regényben a szerelmesek nem önmaguk, hanem a hazájuk boldogságát keresik. A végső, nemzeti tragédia csak elmélyül a szerelmesek önként választott, hősi halálával. Érdekes a nemzetközi forradalom gondolatának feltűnése is, egy orosz egyetemi hallgató alakjában. Vazov könyvében azonban ő is az események közös medrébe hull: elveit feladva, hősi hajált hal Bulgáriáért.

De erős érzeke van az írónak a realizmus iránt is. Nem véletlen, hogy Vazov, a romantikus kor írói felé fordulva, Puskinért rajongott. Puskin nem

romantikus abban az értelemben, ahogy a francia, a német irodalom nagyjai azok. Nála már erőteljesen megcsendül az új, a realista hang, előkészítve a nagy orosz realisták: Tolsztoj és Dosztojevszkij megjelenését. Vazov irásán megérzik, hogy tájékozódása nem a francia realista regény öngyógyító, értelmi szerepjátszása felé fordult (Balzac, Flaubert), mely sokszor úgy hat, mint a romantika realista póza, hanem a realizmusban ösztönte és keresetlen orosz minták felé. Az *Iga alatt* egyszerű, természetes keretben mutatja be a bolgár nép életét és küzdelmeit. Könyvének hibái sem a romantika túlzásfokából, vagy ködbevesző irrealitásából táplálkoznak, hanem inkább a realizmus túlzásai: az események leírásában néha túlon túl egyszerűvé válik, még az irodalmi hang rovására is. Kerül minden pózt, akár úgy is, hogy helyenként kizökken a művészi ábrázolásból. Írása azonban sok élesszemmű és szeretetteljes megfigyelésről tesz tanúságot a nép életéből. (Ilyen kitűnő részlet például, mikor a falu egyszerű lakossága színelőadást néz végig. A naiv lelkekben színpad és valóság összeolvad: az előnytelen szerepeket játékosokra komolyan megharagszanak, s előadás után szemrehányással illetik őket.)

A regény meseszövése ugyan nem eléggé erőteljes, az elmondott események között néha csak laza kapcsolatok vannak, a könyv végigolvasásakor mégis egységet kap a történet. A főmotívum teszi ezt, mely következetes, töretlen vonalban uralkodik a műben, és a hazáért mindent, önmagukat is feláldozó szerelmesek hős tragédiájával zárul.

A teljességhez tudnunk kell, hogy a vérbefojtott bolgár felkelés éppen bukása által hozta meg Bulgáriának a régen sóvárgott szabadságot.

A szabadság gondolatát elterjesztő bolgár írók — elsősorban Ivan Vazov — pedig megérték, hogy az eszme megvalósult. Az 1890-ben megjelent *Iga alatt* már a hősi korszakra való visszaemlékezés.

D. L.

Felelős szerkesztő és kiadó: *Sik Sándor*.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Poligenézis. Két olvasónk szövéatette márciusi számunk „Kérdések és válatok” c. rovatának azt a részét, amely a poligenista elmélet és a katolikus tanítás összeférhetetlenségével foglalkozik. Ez az elmélet, mint tudjuk, lényegében azt mondja, hogy az emberiség nem egyetlen emberpártól származik, hanem különböző törzsekből, amelyek egymástól függetlenül emelkedtek ki közvetlenül egy alacsonyabb állati rétegből. „A tudomány tehát soha, vagy legfeljebb átmenetileg tévesen juthat a poligenézis feltevéséhez vagy megállapításához?” — kérdi egyik olvasónk. „A pápai körlevél eleve kizárja-e a poligenetikuss elmélet tudományos igazolását, illetve ma még elképzelhetetlen olyan formula, amely azt a kinyilatkoztatással összeegyeztethetné?” — kérdi a másik. Mihelics Vidtől a következő feleletet kaptuk: A tudományos kutatás szabadságáról és e szabadság feltétlen hasznosságáról neki más felfogása van, mint Colombónak, akinek tanulmányát a rovat első részében feldolgozta. Ennek kifejezést is adott azzal, hogy a „véli Colombó” kitételt használta. Colombó fejtegetéseiből azonban valóban az tűnik ki, hogy olyan írásmű, amely a poligereszt akár munkahipotézisként is magáévá tenné, ezidőszerint nem nyerhetne egyházi jóváhagyást. Hogy a tudományos kutatás igazolhatja-e valaha is akár az evolúciós monogenista, akár az evolúciós poligenista feltevést, azt ő (Mihelics) nem tudja, az utóbbit azonban, mint katolikus, nem is hiszi. Összegegyeztető formulára, miután egyes teológusok már hasztalan próbálkoztak vele, jelenleg nyilván nincs kilátás. Március óta különben tudomást szerezhettünk P. Reiné idevágó könyvéről is, amelyet az „Osservatore Romano” nagy elismeréssel fogadott. Ebben P. Reiné szöszereint ezeket írja: „Tudományos szempontból a poligenizmus csupán feltevés, amely egy másik feltevésből, a transzformizmusból keletkezett, de a konkrét valóság síkján ennél még ellenőrizhetősebb. Ezzel szemben a szigorúan tudományos elvek és módszerek szerint is a monogenizmus lehetségesnek, valószínűnek és próbálisanak tűnik fel... A teológus számára, aki a megismerés más forrásait is használja és más módszereket alkalmaz, a monogenizmus teljességgel bizonyos, annyira bizonyos, hogy a teológusnak könyörtelenül vissza kellene utasítania a transzformizmust is akkor, ha az — amiről egyáltalán nincs szó — a poligenizmussal azonosulna.” Ebben a szövegben a „transzformizmus” ugyanannyi, mint evolucionizmus, a „monogenizmus” és „poligenizmus” kifejezések azonban így önmagukban semmiel sem jelentenek többet, mint egy törzsből, illetve több törzsből származást. Reiné tehát nyitva hagyja azt a kérdést, hogy az „egy törzs” közvetlen teremtés vagy evolúció nyomán lépett-e elő. A poligenizmus kategorikus elítélése azonban eloszlathatja olvasónk minden kétségét.

M. E. I. Esztergom. — Lehet-e nagyobb öröme a Vigiliának, mint látni, hogy teológusaink ilyen érdeklődéssel olvassák? Köszönjük ezt a hűségnyilatkozatokat, örülünk, hogy szerkesztői üzeneteink máris ilyen termékeny eszmecserét indítottak el. A fölvetett kérdésekre levélben válaszolunk.

„Lelki magány.” — Szeretné tudni, hogy legközelebb és legkönyvebben hol végezhet egy napos lelki magányt? Minden hétköznap liturgikus lelki nap van Szent Szabina kápolnájában. (Bp. XI. Péterhegyi-út 613. hrsz.) Ha a Möricz Zsigmond körtérről 8.20-kor induló törökbalinti HÉV-vel elnegy Kelenvölgyig (a megörzött átszállóhoz 60 filléres kiegészítőt kell váltani), akkor résztvehet a 9 órakor kezdődő lelki napon. Először elvégzik magyarul (a kiosztott füzetekből) a Laudes, Prima, Tertiát, — utána minden nap énekes, liturgikus szentmise van szentbeszéddel, — ha csak egy jelentkező is van, akkor 11 óra után második elmélkedés, utána Sexta és Nona, — csöndes szent-

ÚJ ORGONAK

BUDAPEST, XVI, FÜREDI-U. 41. — Telefon 297—023

építését és mindenemű javítást vállal

Rieger Ottó

ORGONAGYÁR

ségimadás, és közös ájtatosság után d. u. 3 órakor a harmadik elmélkedés, — befejezi az egészet a Vesperae és Completorium, ugyancsak magyarul. Résztvételi díj nincsen; ennivalót mindenki magával hoz. Jelentkezni nem kell előre, de részletes felvilágosítást kűdenek. Az elmélkedéseket Szunyogh X. Ferenc, a Misszálé fordítója mondja.

J. H. — Vannak gyóntatók panaszoja ön, akik nem adnak lelki vezetést, akinek gyóntatása tucat-munka és minden pszichológiai hatást nélkülöz. Jól van-e ez így? — kérdezi. A szentgyónás elsődleges célja a bűnök megbocsátása az örökké tartó büntetések és bizonyos ideiglenes büntetések elengedése, a megszentelő kegyelem megadása vagy növelése, és a töredelem szentségéhez kötött különleges „szentségi kegyelem” folyósítása. A lelki vezetés csak másodlagos és esetleges cél, amihez idő, megfelelő körülmények, rátermettség, tapasztalat, stb. szükséges, különben megeshet, hogy többet ront, mint használ. Ezek hiányában viszont annál inkább mellőzhető, mert a modern lélekbúvárok szerint a szentgyónás az említett természetfölötti hatásokon kívül lélektanilag is hasznos, még abban az esetben is, ha nincs szó lelki vezetésről. Hiszen a bűnök számbavétele, a bánat, az erősfogadás, önmagunk megalázása, a belső feszültségeknek a kibeszélés által történő meglazítása, stb. nem kis jelentőségű pszichológiát következménnyel jár.

P. P. Szombathely. — Hogy az egyház mennyire tiszteli azokat az Európán kívüli népeket is, amelyek még csak elenyésző kisebbségükben keresztények, mutatja a következők néhány szám (egy 1950-ból való statisztika szerint.) A hitelesítés országaiiban 1800 körül kb. 550 volt a saját népiükből való papok száma, — 1900 körül kb. 1000, — 1950 körül kb. 7000. Püspök és prelátus 1800 körül még egyáltalán nem volt köztük, ma pedig 73 van; ebből 30 esik Kinára, amelynek 2000 bennszülött papja és 1000 kispapja van. — Koreában 160—170 volt a bennszülött pap és kb. ugyanannyi ott az idegen papok száma is. Afrikában csak 400, — Indokínában 1470 odavaló pap működik. — ez háromszorta több, mint az ottani külföldi papok száma, — Indiában és Ceylonban 4500 papból 3000 a belföldi. Ez a szám természetesen a hívők számának gyarapodásával folytonosan növekszik.

H. T. Budapest. — Olvassanak-e a laikusok pszichológiai könyveket? — kérdezi. Nincs ember, aki ne „pszichologizálna”. Önmagunkat és felebarátainkat lépten-nyomon megítéljük, saját viselkedésünk és másoké mögött akarva-nem akarva okokat és indítékokat keresünk, s azokból minduntalan gyakorlati következményeket vonunk le. Ha azt nézzük, hogy a lélektan ezt a sokszor szubjektív és ezért elfogult pszichologizálást tudományos, tehát az igazsághoz közelebb járó szempontokkal egészíti ki, akkor azt kell mondanunk, hogy a lélektani könyvek olvasása ajánlatos. A lélektan tudománya azonban manapság még nem mondható kiforrottnak. Sok az egymásnak ellentmondó rendszer és elképzelés, a kísérletek és elemzések módszerének rohamos fejlődése pedig szinte napról-napra módosítja az igazságnak vélt korábbi feltételeket. Vegyük hozzá, hogy a népszerűsítő lélektani munkákban sok a felelőtlen általánosítás. Sajnos, még a nevezetesebb szerzőknek is csak kisebb része számol azzal az igazsággal, amit Jung úy fogalmaz, hogy az emberi lélek elemzése olyan, mint a méreg: megfelelő időben, megfelelő mennyiségben s — ha szükséges, — egyéb anyagok hozzákeverésével gyógyszer lehet, a sarlatánok kezében azonban az élet és az egészség legnagyobb ellensége. Különösen az u. n. mélylélektani módszerek népszerűsítése okozott helyrehozhatatlan hibákat. Akinek tehát nincs rá alkama, hogy ezirányú olvasmányait lelkiismeretes szakemberrel ellenőriztesse, az ilyesmit inkább ne olvasson.